

1976/1

A vidéki élet minősége

Kapcsolatok, társaság

Egy munkáscsalád
mindennapjai

A gyógypedagógia
és a gyermek

Veress Miklós,
Szepesi József versei,
Ardamica Ferenc
próza írása

Színjátzó mozgalmunk
húsz évéről

Farkas András kiállításához

A forradalom lelkiismerete

PALŐCFÖLD

Vidék, vidéki, vidékiség, vidékesség: milyen végtelenül gyakran felöklendett (mert annyi hiabavaló próbálkozás után is emésztetlen maradt) falatjai mindennapjainknak! Milyen szertelenül sokféle álláspont és „üléspont” gyűjtogatja bennünk újra meg újra a szenvedélyt, hogy tételezzünk, magyarázkodjunk, igazoljunk, cáfoljunk a vidékiség dolgában. Mennyi mélyből gyökerezett (és mennyi felszínes) kiszorítottság-érzet és csakazértis-versenyláz, méltatlankodó irigység, és öntudatos öngazolás, teremtő hit és mételeyező lemondás, könnyes nosztalgia és reménytelen akaratosság bokrosodott már fel bennünk csakis azért, mivel ami élettér és élettehetség e kis ország határai között számunkra adott, az így is megosztható:

Budapest és vidék, város és falu, körzeti központ és tagközség. A nem-azonosság, a nem-egyenlőség szülte feszültség vibrál életünk más-más szinterei, szintjei között — egygyökerűen az álomban, igényben, akaratban, hogy nekem is a tapasztalható vagy elképzelhető jobb élethez van jogom. (S mivel ami például a fővárosból nézve „lent”, az egy kisközségből tekintve a „fel” következő lépcsőfoka: báresak az efféle feszültségek, indulatok válnának pilléreibé a hídnak, amely a tanyaléptékű szellemet az egyetemesig futtatja.)

Három évtizede egyre erősödő tendenciája életünknek, hogy fokozatosan csökken a különbség az élettehetségek magaslati és

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

1976|1

TARTALOM

mélypontjai, az ország „túl- és alultáplált” területei között: a szocialista fejlődés nyomán Magyarország új gazdasági és kulturális térképe rajzolódik fel. Új gazdasági körzetek létesülnek, új városok formálódnak, új szellemi központok szerveződnek. Korábban perifériára szorult megyék életét ipartelepítés pezsdíti meg, eddig lanya életű kisvárosok gyorsan terebélyesedő lakónegyedei szívják magukhoz az új városlakók ezreit, eddig magukra hagyatkozott települések között teremt merőben új rangsort a falvak körzetesítése. Tömegek kapnak egyik napról a másikra a megszokottól eltérő lehetőséget, keretet, formát egy új élethez. Véletlen-e hát, hogy az ilyesfajta átrendeződés szükségszerű következménye (is) az utóbbi időben megelégnék eszméjéről: milyen módon és eszközökkel szervezhető — tömegeket mozgósítván és tömegek által mozgósítottan — magasabb minőségűvé a vidéki élet.

Igényes és körültekintő vizsgálódás híján az e kérdésre adható válaszok nem kis része alakulhat viszont a provincializmus gondolati sémái szerint. Az egyik végtel módjára úgy, hogy lekicsinyelve fejlődésünk mértékét, eredményeinket, előszámoljuk mindazt, ami anyagi-tárgyi feltételeket illetően nálunk még nincs biztosítva (sosem azt, ami adott ugyan, csak éppen kihasználatlanul hever), s ebből megalkotjuk a szellem elposványosodásához, lezüllesztéséhez, az erők felaprózódásához, tehetetlenségéhez kellő mentséget. A másik végtel az önelégültséggel „takarózzuk”: magas falakat emelve, bezárja egy tájegység, megye, város, közösség kapuit, s nagyobb horizont híján a maga világát teszi meg egyedüli mércévé. Így aztán a rangosabb mérték szerinti apró előrelépés is válhat (a saját apróságokhoz viszonyítva) akár óriásivá.

Kétségtelenül felfedezhető e két nézet reális kiindulópontja is: egyfelől számon kérni a szükséges anyagi-tárgyi feltételeket, másfelől nem engedni, hogy az „itt és most” adott körülmények figyelmen kívül hagyása révén lábrakapjon az alapozatlan ábrándozás, a nagyot akaró illúziók veszélye.

Nem is ezáltal, hanem szemellenzős, végtelen egyoldalúságaikkal állják gyakorta útját körülményeink, erőink, lehetőségeink olyan tisztázó összemérésének, aminek következményeül az igényesebb és tartalmasabb egyéni és közösségi élethez vezető rövidebb utak megnyílnak előttünk.

Közismert: társadalmunk valamennyi hatótényezőjével — s nem mellékesen, hanem éppen hangsúlyozottan — azt is el kívánjuk érni, hogy a személyiség meghatározó vonásává váljék állandó nyitottsága az új ismeretek befogadására, feldolgozására, továbbfejlesztésére, belső igénye a sokoldalú műveltségre, képessége, hogy mindent harmonikusan hasznosítsa közösségi és egyéni érdekekért. Társadalmi és korigény ez — s egyben szocialista emberi fejlődésünk feltétele, záloga is.

Hogy pedig ténnyé váljék az óhaj — „műhelyek” szükségeseik. Egyfelől intézményesen létrehozott formák, keretek, helyszínek (szervezetek, mozgalmak, intézetek, intézmények által szervezeten), másfelől a mindennapi életben spontán szerveződő fórumok (többek között például a szimpátia, érdek, haszon stb. szerint kialakuló társasági, közösségi élet különféle formái).

Mert az országos léptékű szellemi (és anyagi) előrehaladás vidéken — s gondoljunk itt minden szintű „vidékre” — nélkülözhetetlenül kívánja meg alapfeltételül: az olyan fórumokat, „műhelyeket”, melyek ösztönző légköre nyilvánvalóvá teszi, belső kényszerré alakítja a folytonos önkitaljesedés, a fejlettebbhez felzárkózás igényét; az olyan kapcsolatrendszer, amely napról napra számon kéri az ezen alapuló teljesítményt és annak egyéni-társadalmi hasznát; az olyan minőségű együttélést, amely lehetetlenné teszi mind a hurráoptimizmussal kendőző nagyratörést, mind (származástól, végzettségtől, foglalkozástól, pozíciótól függetlenül) az önelégült, szemellenzős, egoista be- és elzárkózást.

Mindehhez pedig az alapozottan józan önbecsülés, öntudat, „önképeség”, önerő kell hogy első kiindulópont, támpont legyen.

Kassai-Végh Miklós

A Palócföld olvasói, szerzői, szerkesztősége nevében meleg szeretettel köszöntjük kéthavonként megjelenő laptársunkat, a MOZGÓ VILÁG című irodalmi-művészeti-közművelődési és kritikai folyóiratot. Elkötelezett vállalkozásuk beteljesedéséhez sok sikert kívánunk!

- 1 Kiss Aurél: Városaink szellemi életéről
- 5 Tóth Elemér: Társasági élet?
- 6 Sulyok László: Kapcsolatok
- 8 Pádár András: Például Mazánéknál
- 10 Turai Ferenc: A szakképzés kulisszái mögött
- 11 Dr. Molnár Pál: Tudományos emlékezés Salgótarjánban
- 13 Hagyománytisztelet és mozgalom (Beszélgetés Czinke Ferenc Munkácsi-díjas, Erdemes-művésszel)

- 15 Veress Miklós: Egy terem a panoptikumból, Szomorintó. Gyász és remény, Nagykorúság
- 16 Ardamica Ferenc: Szerelem nélkül
- 17 Szepesi József: Még él a nyár, Apám
- 17 Bódi Tóth Elemér: Egy a rege
- 18 Tamás István: Arcok
- 18 Romhányi Gyula: Nyolc év után könnyű. Tavaszfaragó. Nagyanyám
- 18 Béri Géza: Napról napra

- 19 Dr. Sebes Jánosné: Bérczy Károly, a műfordító
- 23 Dévényi Róbert: A színjátszó mozgalom funkcióváltásai az elmúlt húsz évben

- 26 Tüskés Tibor: Nagyváros születik (Horpácsi Sándor)
- 27 Órák, napok, évek (Csongrády Béla)
- 28 Helytörténeti kiadványok, 1975 (Sch. M.)
- 29 A forradalom lelkiismerete (Pál József)

- Farkas András kiállításához
A borítón és belső oldalakon Farkas András munkái (fotó: Gugi László)

PALÓCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVESZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYANAK LAPJA

Felelős szerkesztő: Végh Miklós. Szerkesztőség: 3100 Salgótarján, Arany János út 21. Telefon: 14-13. Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Vida Edit. Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a posta hírlapüzleteiben, és a posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József nádor tér 1. sz. Postacím: 1900 Budapest (közvetlenül, vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 5 Ft, előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft. Megjelenik kéthavonta. Kéziratokat és rajzokat nem örvényünk meg és nem küldünk vissza.

INDEX: 25.925

76.3046 N. m. Ny. St. 1700 db

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

Városaink szellemi életéről

„A város és falu közötti kulturális különbség megszüntetésének egyik lépcsőjeként, de általában egész művelődésünk egészségesebb fejlődése, szélesebb alapokra helyezése érdekében is fejleszteni kell a vidéki városok kulturális életét. A főváros vezető szerepét fenntartva törekedjünk arra, hogy erősebb kölcsönhatás alakuljon ki Budapest és a vidéki városok között... új kulturális központok kialakítására kell törekedni, összhangban a gazdasági építéssel.” Közel húsz évvel ezelőtt született dokumentumból, az MSZMP 1958-as művelődéspolitikai irányelveiből való az idézet; az azóta eltelt majd két évtized ezeket a törekvéseket megerősítve, a gyakorlatot erre alapozva valóban átalakította a vidék kulturális életét.

Néhány példa ennek illusztrálására. Szeged felébredt „Csipkerózsika-álmából”, ezt jelzi a szabadtéri játékok másfél évtizedes sikersorozata, a kibernetikai és a biológiai kutatás új műhelyeinek kiépülése, a régészet, muzeológia megerősödése, nem szólva a szegedi Nemzeti Színház országos visszhangot kelthető operaprodukcióiról, a Tiszatáj mindig izgalmas számairól, a József Attila Tudományegyetemen folyó, gyakran nemzetközi visszhangot kiváltó kutatásokról. De ugyanezt mutatja Pécs példája is. A Balett, a Jelenkor egyre izmosabb köre, a színház Illyés-bemutatói, a játékfilmszemle, s más kulturális események Pécsset a magyar szellemi élet térképének fontos, nem mellőzhető pontjává teszik. De a hagyományos központokon túl így nőtt meg Miskolc, Eger, Kecskemét, Győr szerepe, így őrizte meg nagy vonzerejét Debrecen, s így emelkedett a vidéki szellemi központok sorába Szombathely, Székesfehérvár és Nyíregyháza. Ma már nincs olyan megyeszékhely, ahol ne működne felsőoktatási intézmény, de kevésbé jelentős városok is keresik helyüket a Nap alatt (Gyula, Sopron, Tatabánya, Dunaújváros stb.).

Egyértelműen pozitívak ezek a változások? Nem azok, mert nem csökkentették a főváros történelmileg kialakult, egészségtelen túlsúlyát. Budapest vonzereje ma is nagy. A tudományos kutatók kétharmada a fővárosban él — s nem csak a legkorszerűbben felszerelt laboratóriumok, kutatóintézetek dolgozói kötődnek a fővároshoz. A központi műhelyek, kiadók, képző és továbbképző intézmények monopolhelyzete ma sem szűnt meg.

Ennek oka kettős. A kialakult helyzetet egyrészt magyarázza a szellemi élet irányításában tapasztalható kényelmesség (az a jó, aki kéznél van), másrészt a sok évtizedes tapasztalatokon alapuló előítélet: extra Budapest non est vita...

A problémák forrása természetesen nemcsak „fővárosi jelentőségű”. A kialakult helyzetben nagy szerepet játszik az a tény, hogy a legfejlettebb vidéki szellemi központok életében is szívósan élnek a provincializmus gyökerei. Ezek hol értelmetlen konkurenciában, féltékenységekben fejeződnek ki, hol elzárkózásban, az országos folyamatok negligálásában öltenek testet. A provincializmus legnagyobb veszélye ma mégis a kisebbrendűséget palástoló, a *coloeur locale*-t túlértékelő gigantomániában, a különböző napok, hetek, fesztiválok sorozatában kifejeződő rendezvényszemlélet.

A magyarországi városfejlődés többféle modellje a szellemi fejlődés sokféle irányát alapozta meg. A nagy múltú kultúrközpontok (Debrecen, Pécs, Szeged) mellett kialakultak a mező- és civisvárosok hagyományain alapuló regionális centrumok, s az elmúlt években több szocialista karakterű város született (Dunaújváros, Leninváros, Komló), melyek szellemi élete is új vonásokat mutat. Ezek a hagyományokban, fejlődési irányokban, feltételekben is különböző szellemi központok egymással és a fővárossal csak laza kapcsolatokban állnak, törekvéseik, eredményeik nem szintetizálódnak eléggé.

Ezen a vázlatos szellemi térképen sajátos helye van Salgótarjánnak. Annak a városnak, amely félévszázados múltjából

alig három (de inkább két) évtizedet tarthat számon valóban szellemi fejlődésről szólva. S a bevezetőben idézett gondolatra reagálva, a megye szükségleteit és lehetőségeit figyelembe véve 1964 óta rendelkezünk olyan programmal, amelyet tudatos városépítési koncepciónak nevezhetünk.

Salgótarján kulturális központtá fejlesztésének terve azonban több volt egy új vidéki szellemi centrum létrehozásának szándékánál: a megye sajátos településszerkezete, a város politikai-közigazgatási és gazdasági súlya, szociális összetétele folytán az egész megye kulturális életét befolyásoló koncepció lett a megyei pártbizottság 1964. decemberi határozata. A tízegyházy évvel ezelőtti feladat, az azóta folytatott munka sokféle energiát kívánt, hiszen egyszerre kellett (s kell) a művelődés korszerű feltételeit biztosítani, a szocialista kulturális forradalom követelményeinek megfelelő tartalmat kialakítani, a műveltségi hátrányokat folyamatosan csökkenteni, s a kultúra minden ágában felzárkózni az igényekhez, a szükségletekhez. Így párhuzamosan kellett a közoktatás, a közművelődés, a művészeti élet és a tudományos alkotómunka új minőségi elemét kialakítani.

Az elmúlt évek tapasztalataiból megfogalmazható következtetések a holnapi munka szempontjából, mai gondjaink minősítésekor egyaránt fontosak. Salgótarján kulturális életének átalakulása, a gyorsabb „felfutás” — tudatosan irányított, az eszközöket jól koncentráló munka eredménye. Nem csupán a kultúra öntörvényű fejlődésének köszönhető — sőt talán annak legkevésbé. Állami és társadalmi szervek szinte évenként foglalkoztak a kultúrcentrum-határozat végrehajtásával, értékelték és módosították, ösztönöztek és kezdeményeztek. Több vaskos dosszié őrzi a téma „irodalmát”; melyből nyomon követhető például a felsőfokú oktatási intézmény Salgótarjánba telepítéséért folyó küzdelem egy-egy fázisa, egy-egy beruházás, rendezvény gondolatának érlelődése.) S ez a rendszeresség és tudatosság volt a megvalósulás egyik fontos feltétele is: a körülmények, az országos elképzelések és a helyi lehetőségek változása terveink alakítását is megkövetelte.

Másrészt nem lényegtelen az a ma már sokat idézett tapasztalat sem, hogy a város szellemi ereje csakis az itt zajló gazdasági, politikai, társadalmi folyamatokkal összefüggésben, azokra alapozva, azokat erősítve nőhetett. A hatvanas évek elején a megyeszékhely közfelfogásában az értelmiség rangja, e réteg munkájának becsülete nem volt túl magas. 1970-ben pedig a városi pártértekezlet egyik programját — 1000 szakembert Salgótarjánnak — egyetértés, támogatás fogadta... Ez a gazdasági fejlődés, az urbanizáció, a kiegyensúlyozott várospolitika a lakosság műveltségi színvonalának emelkedése nélkül nem lett volna elképzelhető, s főként nem lett volna megvalósítható program.

Salgótarján szellemi életének fejlődése, az elmúlt tíz év azt is jelzi, hogy még a legátfogóbb és legtudatosabban felépített koncepció megvalósításában is bizonyos szakaszok, lépcsők meghaladásával lehet előbbre jutni. Az 1960 és 1970 közötti években is a kulturális politika fő célkitűzése volt például a műveltséget lebecsülő, a tanulást feleslegesnek tartó közfelfogás leküzdése. Bár ezekben az években mégis a művelődési feltételek megteremtése, fejlesztése volt az alapvető feladat. Ebben az időszakban épült meg a József Attila Megyei Művelődési Központ, s kapott (akkor még) megfelelő helyet a Balassi Bálint Megyei Könyvtár. Ekkor épült a Bolyai Gimnázium, a Gagarin Általános Iskola, a ciklus végén adták át a TIT-székházat, kapott új helyet a gyermekkönyvtár. Ekkor indult meg a műtermes lakások építése, gyorsult meg a képzőművészeti beruházás (főként köztéri szobrokkal gyarapodott a város). Korábbi hiányainkat jelzi, hogy ez a ciklus ma is tart: a IV. öt-éves tervben kapott új otthont az oktatási igazgatóság, az egészségügyi szakiskola, épült fel a zeneiskola, az új filmszínház. De marad még tennivalónk ezen a téren az V. és VI. öt-

éves tervben is (pl. a múzeum és kiállítási csarnok, a megyei könyvtár, több általános iskola, a szakmunkásképző intézet építése csak most fejeződik be, vagy még előttünk álló feladat).

Az objektumok megépítése, s az intézményekben folyó munka tartalmi elemeinek kialakulása — tehát a kulturális élet fejlesztésének extenzív szakasza — után a ma programja: a tevékenység hatásának fokozása. Ma már nyilvánvaló, hogy a nagy kulturális események, fesztiválok, vetélkedők, reprezentatív kiállítások a vidéki városok szellemi életének csak a keretét adják. Ma már ismert és elfogadott (ha a gyakorlatban nem is mindig követett) elv: egy lakóhely kulturális életét nem a rendezvények száma, az országos rangú események sorozata — hanem a lakosság értékrendje, igényei és szokásai minősítik. (Természetesen nem becslülve le a nagy kulturális alkalmak nevelő hatását, vonzerejét.)

Az új minőségi elemeket hordozó szakasz nyitányát a város szellemi életének további fejlődését két momentum jelzi: egyrészt a kulturális irányító, szervező munkában a rétegszemlélet érvényesítése (a munkás- és ifjúságközpontú kulturális koncepció kialakulása), másrészt azok a törekvések, amelyek a művelődést a nem szervezett tevékenységekkel, elsősorban az életmóddal hozzák összefüggésbe. Ennek eredményei már a lakáskultúrában, az olvasás iránti érdeklődés növekedésében is jelentkeznek.

Salgótarján szellemi élete ma a gyors növekedés ellentmondásait éli át, a minőségváltás periódusának feladataira keresi a megoldást. Nagyarányú volt az elmúlt másfél évtizedben az általános műveltségi színvonal emelkedése (tizenöt év alatt négy-szeresére emelkedett az érettségizettek száma, gyorsan nőtt a városban dolgozó értelmiségiek aránya). Ugyanakkor még a megyeszékhely szellemi életében is gondot okoz a kulturális „féhér foltok” hatása. Elég csak a peremkerületek kulturális viszonyaira utalni, az ízlésviszonyok nagyfokú differenciáltságára, vagy a kulturális „fogyasztásban” az egyes rétegek közötti jelentős különbségekre gondolni. Ezek ugyan minden nagy, vagy nagyobb vidéki város életében jelenlevő problémák, de másutt erejüket csökkenti a fiatalság élénkebb kulturális magatartása, nagyobb érzékenysége. Salgótarján életében ez a lendítőerő még kis hatású tényező.

A vidéki szellemi központok feltételezik az értelmiség koncentrációját, összetételének arányosságát, harmonizáltságát. Ennek kialakulása azonban szintén többszakaszos folyamat eredménye. A csupán mennyiségi növekedés, a struktúra átalakulása alap és lehetőség. Amíg az egyes rétegek (kor, szakma és beosztás, képzettség szerinti csoportok) kapcsolatai alkalmatlanok, amíg a „bevándorlók” és a „tösgyökeresek” világa jól érzékelhetően elkülönül, amíg a városban élő értelmiség város-tudata csak a munkahelyi teendőkre szűkül — e folyamat első fázisáról beszélhetünk. Ha a fejlődésnek ez a szakasza hosszabb ideig tart, megnő a réteg fluktuációja, erősödik az egyes csoportok bezárkózása, csökken közéleti aktivitásuk, felkészültségük kevésbé kamatozik a nagyobb közösség javára. (E kérdésekről folyt is egyébként vita — dr. Horváth István cikkéhez kapcsolódóan — lapunk 1973/1. számában.)

A mennyiségi növekedés szakaszát meghaladó, új minőséget teremtő fázis kibontakozása több tényező hatásának eredménye. Közülük most — a téma kapcsán — három kiemelése indokolt.

Először azt szükséges hangsúlyozni, hogy a város egyetlen lakója, a városban élő értelmiség számára sem csak lakóhely, hanem otthon is. Illetve — akkor az, ha munkáját érdeklődés és megbecsülés övezi, ha figyelnek problémáira, igénylik véleményét, perspektívái vannak, emberi, szakmai és közéleti kapcsolatteremtésre alkalma adódik. Másrészt: igen fontos a szellemi központokban működő műhelyek szervező és nevelő munkája: az a szervező munka, amely az országos központok és a vidéken élő értelmiség közötti kontaktust építi, irányítja, s az a nevelő munka, amely a provincializmus lehetőségeit, reális veszélyeit ellensúlyozza.

A vidéki szellemi élet gyorsabb belső fejlődésében harmadrészt fontos szerepe van annak: mit tekintünk, mit vállalunk olyan hagyománynak, példának, amelynek folytatására és megújítására az új távlatok megvalósítása közben is képesek lehetünk.

A korábban említett példák, azaz az elmúlt másfél-két évtizedben gyorsabban fejlődő központok mai problémája vagy a hagyománynélküliség, vagy a nem folytatható hagyományok terhéből fakad. A kispolgári ízlésvilág, szellemi magatartásmodell megújítása ugyanis nem egyszerűen új értelmiségi csoportok letelepítése és nem is csupán új fajta rendezvények szervezése révén megy végbe, s nem is csupán a múlt igaz értékeinek feltárásával, azoknak megismertetésével valósul meg. Ezek nélkülözhetetlen, de nem elégséges elemei a szocialista szellemi hagyományok kialakításának. Ezekben a szellemi életüket most formáló, gyorsabban fejlesztő városokban egymás mellett található izgalmasan új, hagyománnyá nemesíthető mozzanatok (például a munkásközösségek és alkotóművészek szoros emberi, politikai és kulturális kapcsolata), és olyan zsákutcát hozó elemek is, mint a rosszízű rivalizálás, vagy a nagyobb hatású folyamatoktól elforduló bezárkózás. Ezeknek az elemeknek gondos szétválasztása, a követhető példák támogatása a hagyományteremtés első fontos lépése.

A vidéki városok szellemi fejlődésének ma számos más érdekes és aktuális kérdése vethető fel — éppen az átalakulás lényegéből adódóan. Izgalmas és fontos (sőt alighanem a legfontosabb) kérdés például az, hogy a koncentráció szellemi energiák hogyan épülnek be az egész közösség életébe, milyen csatornákon keresztül jutnak el a város értékrendjébe, milyen áttételek révén lesz a város vezetésének felismeréséből, az értékteremtők szándékából mindenkit formáló erő.

Sokat vitatott, s főként a gyakorlatban gyakran felvetődő kérdés: kell-e karakterisztikum a szellemi élet tervezésében, vagy az általános fejlődés útján kell járni; Szentendre, Hódmezővásárhely példáját követve egy-egy terület fejlesztése ad-e többet a közösségnek, vagy Székesfehérvár, Miskolc módján szélesebb „frontokat” kell-e teremteni?

Az 1958-ban megfogalmazott művelődéspolitikai irányelvek végrehajtása ma is aktuális feladat. Az eltelt másfél-két évtized kulturális fejlődésünk, a szellemi élet gazdagodása szempontjából valóban jelentős változásokat hozott. A vidéki városok egy része megerősödött, nagy hatósugarú központ lett, más részük — hagyományaiknak, adottságaiknak megfelelően — egy-egy szűkebb körzet igényeit formálja és elégíti ki, csökkenti a százéves szellemi távolságokat. A további, hasonló ütemű, de új minőséget hozó munka irányai is tisztázódtak: új minőségű emberi kapcsolatokban, életformában, szokásokban és értékrendben kell a fejlődés eredményeit megalapozni és hasznosítani.

Kiss Aurél

Társasági élet?

— Társasági élet? Úgy érzem, nincs ilyen. Legalábbis én nem élek ilyen életet — mondja a Salgótarjában élő neves képzőművész, akinek egyik alkotásával legutóbb a budavári Palotában, a Magyar Nemzeti Galériában találkoztam. Kávét iszunk a zsúfolt csemegében, amelynek kicsi a légtere, szánkba-szemünkbe fújják a füstöt a tülekedő, lökdösődő emberek. Amott kis üveg pálinkát öntenek a kávéba. A hangulat kocsmái — a pálinkától a szag is.

— Amikor úgy érzem, el kell mennem hazulról, átugrok valamelyik barátomhoz.

— Aki szintén képzőművész?

— Sajnos, igen. A barátaim főként szakmabeliek. Emlékszem pedig gyermekkorombeli hosszú falusi beszélgetésekre, amikor mindenféle vendég összejött. Ezeket érdekes volt hallgatni: mindenféléről beszélgettek.

— Mi hozza össze ma az embereket?

— Szerintem, főleg szakmai dolgok, szellemi problémák. Ez még nem is lenne baj. A baj az, hogy az otthoni szakmai viták sem válnak igazán személyessé. Egymás ügyeiig jutunk el, de nem egymásig.

— Azaz, nem „lélektől lélekig”, ahogy a költő mondja.

— Igen. Lehet, hogy a zárkózottabb embert talán kevesebb bánatalom éri?

— És a hobbyként üzött horgászat?

— Ritkábban (nemigen érek rá) ez is összehoz az emberekkel: télen, mikor befagynak a vizek, jó elbeszélgetni a halakról... Jó lenne... csak kevés az időm.

☆

A régi közösségek — bár Salgótarjában még talán szociográfiailag könnyen kimutatható lenne az egykori kolóniaegység továbbélése az urbanizáció mai keretei között — bizonyos értelemben, főleg falun, felbomlottak. Dunántúli falumból például az én nemzedékem, az 1940-es évjárat szétröppent az országban. Szüleink még együtt élték le életüket, hagyományos normák, keretek között, adott és öröklődő szokásrendben, mi viszont már csupán néhány ünnepre (búcsúra, húsvétra) látogatunk haza. S az évek múltával egyre inkább csak rácsodálkozunk egymásra. A másik családját, gyerekeit nem is igen ismerjük, szokásaink különböznek egymástól.

Szegény Varga Józsi bácsi, öreg parasztember, apám legjobb barátja mondta halála előtt: tartsatok össze. Arra gondolt, hogy törődjünk egymással, én s a gyerekei, gyerekkori pajtásaim. Bólintottam, mert emlékeztem téli estékre, amikor dunyha alatt hallgattam csöndes beszélgetésüket téli estéken apámmal, aki a gyakori politizálás közben néha kucorít is morzsol. Varga Józsi bácsi gyerekei most Szombathelyen, Pécsen és Baján élnek, én Salgótarjában. Foglalkozásunk is különbözik, a társadalmi réteg is, amelyhez tartozunk, a város is, ahol élünk. Összetartás? Kézzérzésre, pár futó mondatra jut idő búcsúzáskor.

☆

Lehet-e az ember mindenütt otthon — vagy legalább ott, ahol él? S miként? A hivatalos, félhivatalos kapcsolatokon túl hogyan kerülhetnek egymással megítéltebb, személyesebb kapcsolatba emberek? Borospohár közvetítésével, ahogy ezt gyakran látni? Ez csak a kapcsolat látszatát adja. Pótmegoldást.

Salgótarjában többször hallani: kevés itt már az igazi tarjáni. A közművelődésben dolgozók azon panaszkodnak, hogy heterogén a lakosság összetétele, visszahúzódnak az emberek, elhatárolják magukat a többiektől, gyakran a szomszédjaiktól is. Nem érdekli őket a kultúra, a politika. A közösségi élet tárgyi feltételei a legtöbb lakótelepen nem léteznek, néhány művelődési intézményben meg nem úgy funkcionálnak, amint az várható volna.

Maradna a társasági élet. De hát mi is az voltaképpen?

☆

— Társasági élet? — kérdezi vissza a telefonban kissé meglepetten a „magasabb beosztású” tanácsi dolgozó. — Inkább csak közvetett tapasztalataim vannak.

— Kispolgári marhaság — tüstént kedik az egyik vehemens kolléga.

☆

Szabó Zoltán nevezetes könyvében, a *Cifra nyomorúságban* Salgótarján korabeli társasági életét is elemzi. (A könyv 1938-ban jelent meg.) Mint írja, erősen kasztjellegű volt akkortájt a társasági élet — a polgármestertől a munkásig. Társadalmi rang, jövedelem szerint szerveződött.

☆

— Van ma kasztszellem? — szegezem neki a kérdést az egyik állami testület vezetőjének.

— Szerintem nincs. Inkább arról van szó, hogy a foglalkozások zártta tesznek, az emberek nem tudják máshonnan szervezni a társaságukat, csak ebből a körből. A főorvosnak például el kell viselnie a tolakodó beosztott társadalmi kapcsolatot kereső törekvését, és így tovább...

— Amelyhez a társasági keretek között is vezethet út?!

— A kettőt igen nehéz szétválasztani.

☆

Részlet egy tanácsi hivatali helyiségben lefolyt beszélgetésből:

— Elég szomorú, hogy a társasági és

a társadalmi életet olyan gyakran keverik össze egymással!

— Elméleti tisztázatlanság ez?

— Sajnos, rosszabb, ha gyakorlati, vagyis, ha a kettő tartalmát keverik össze. Például, ha társaságban döntenek el közösséget érintő, társadalmi kérdéseket.

— „Fehérasztal mellett”, ahogy mondani szokták?

— Igen. Holott a „fehérasztal” másra való.

— Társasági életre?

— Főleg, igen. Szerintem ugyanis a társasági élet kifejezetten önkéntesen verbuválódott kisközösségekben zajlik, amely együttesekben a résztvevők kölcsönösen egyéni szimpátia alapján tartoznak össze.

— A társadalmi életnek tehát más fórumai kell legyenek.

— Feltétlenül. Mégpedig számos fóruma van is. Éppen ezért veszélyes, ha a társadalmi élet fórumai társasági jellegűt öltönek — vagy fordítva.

— A továbbiakban tehát ebből az is következhet, hogy aki a társasági életben nem vesz részt, az adott esetben hátrányt szenvedhet a társadalmi élet fórumain is?

— Igen, szerintem az is következhet. Feltételes módban, hiszen pusztán elvben gondoltam végig a kérdést, s nem gyakorlati tapasztalatra alapoztam.

☆

— Nézd meg, ki kivel szervez telekvásárlást, társasházépítést, vadásztársaságot; nézd meg, ki jár a magánügyei után állami kocsin, maszek autón, vagy gyalog; ki kivel iszik munkaidő után! Ugyanúgy a „társaságokhoz” jutsz.

— Miért érdekes ez?

— Mert súlyos értéke van a mondanak: befogadta a társaság.

— S ha nem „fogadta be”, kinek baj az?

— Hát, nem a társaságnak — nevet az ügyvéd.

☆

A társasági életben mindig is megnyilvánult a különböző elvek, szempontok szerinti tagozódás — még a pihenés legönfeleldebb óráiban is. A két világháború közötti társasági életnek azonban volt még egy jellegzetessége: bizonyos információs, kommunikációs szerepet játszott.

— Erre ma már nincs szükség.

— Igaz lehet, hiszen amit tudni kell a világ dolgairól — a gazdasági életéről, politikáról, kultúráról, a társadalomról —, azt elmondja a rádió, a televízió, elolvassuk az újságban, megvitatjuk munkatársainkkal a munkahelyen. Ha viszont ilyen szerepet nem, akkor milyet játszik a mai társasági élet?

— Szerintem, bizonyos értelemben kritikai fórumot ad. Kritikai igényt, pontosabban, az ember önálló látásmódjának igényét juttatja kifejezésre.

— Azt állítja ezzel, hogy a demokratizmus ma még itt-ott fellelhető viszásságai következtében talán a társasági életbe szorul vissza a kritika?

— Arra is lehet példa.

★

Új Magyar Lexikon: szalon, salon (fr.): 2. magánháznál rendszeresen összejövő politikusok, írók, művészek köre.

A művész megjegyzései ennek kapcsán:

— Ilyen csoportosulások manapság kétségtelenül a munkamegosztásban elfoglalt hely alapján szerveződnek. E csoportosulásokba, különösen értelmiségi berkekben, bizonyos érdekek is bejátszanak. Sőt. A társasági életben mindig is megbújik a klikkérdek.

— Az kellene, hogy a társasági életet ne az érdek motiválja.

— A francia szalonokban az határozta meg, olykor ott dőlt el egy ország sorsa is.

— Van „szocialista szalon”?

— A fenti értelemben semmiképpen. De például a művészeti életben ma sem mellékes, hogy ki milyen társaság tagja.

★

A városi tanács egyik vezetőjével beszélgetek, neki teszem fel a kérdést: kispolgári maradványnak, azaz elítélendőnek tartja-e a társasági életet?

— Az úgynevezett társasági életet én éppen hogy az egyik legnemesebb, legértékesebb emberi kapcsolatnak tartom — válaszolja. — Elsősorban azért, mert személyes jellege van, egyéni mentalitás, világnézet stb. szimpátiái alapján szerveződik. Kissé leegyszerűsítve azt mondhatnám: azok tartoznak egy társaságba, akik megértik egymást, tehát azonos, vagy hasonló felfogású emberek.

— Megvannak-e vajon manapság a jó értelemben vett társasági élet feltételei?

— Nem nagyon. Éppen ezért sincs nálunk igazi társasági élet. Mert ehhez bizonyos feltételek kellene: anyagiak, „lakásbéliek”, szabad idő — és így tovább. Ezek egy részével nem rendelkezünk (például kicsik a lakások, kevés a szabad idő), másrészt meg (legalábbis az értelmiségi rétegek esetében) bizonyos túlszervezettség jelei is mutatkoznak. Szerintem, a nemes értelemben vett társasági élet a fizikai dolgozók körében alakult ki, ott őrzik ma is ennek a hagyományait. Még akkor is, ha ők az ilyesfajta találkozásait nem is társasági életnek nevezik, „csak úgy összejön” egy-két család, ultira, bográcsozni, kirándulásra.

— Vannak a társasági életnek különös „alkalmi”?

— Mindig is voltak. Azt hiszem, ezek manapság beszűkültek névnapra, születésnapra. Nincs időnk, hogy apropó nélkül összejöjünk.

— Sokat beszélnek napjainkban az építészeti térformálás emberi kapcsolatokat alakító hatásáról. Létezik ilyen?

— Részben igen. Például már említettem, hogy a lakások többsége nem alkalmas a közösségi funkciók betöltésére: nem fér el a társaság, s ha kissé hangosabb, jókedvűbb a szokottnál, máris kopog a szomszédság alulról, felülről. Egyébként, szerintem, a társasági életnek mindenképpen otthon kell zajlani. Intim, személyes jellegéből következik ez.

— Milyen szerepet játszanak az igéyes szórakozás, a művelődés közösségi formái az emberi élet intimebb szféráinak alakításában?

— Tudatosan figyelem három éve, hogy például Salgótarjában a színházi program milyen nagy szerepet vállalt át a társasági élettől. Általában a reprezentatív kulturális események nem kis funkciót töltenek be a szabad idő szervezésében, akár az úgynevezett társasági élet kárára is. Lehet, hogy a Salgótarjánál kevésbé dinamikus kisvárosokban a társasági életnek nagyobb szerepe van. Tehát olyan helyeken, ahol kevesebb történik.

— Nem élénkíti-e a társasági életet éppen a művelődéspolitikai egynemű helyi gyakorlati hiányossága?

— Dehogynem. Én például azt valom, hogy a társasági élet sok esetben éppen az efféle hiányokat igyekszik pótolni. A legfiatalabb korosztálynak például ott a popmuzika, a koncert, a discjockey klub. Hoztovább azonban ezekre a helyekre legfeljebb húszéves korig lehet menni, különben az illetőt „kinézi a közönség”. A középkorosztály nem tud hol szórakozni: a presszók, kocsmák kulturáltsága alig minősíthető. Persze, az élethez hozzátartozik az intimitás is, s ezt a Karancs Hotelben nem lehet megteremteni, klubbal nem lehet pótolni. Én az ötvenes évek elején kerültem Salgótarjánba, s ez az időszak a társasági élet szerveződésének nem kedvezett: szegénység uralkodott, feszes, túlszervezett volt az élet, szűk körű értelmiség élt a városban, az orvosok, jogászok, vagy épp acélgyári munkások körébe — vagyis a „társaságba” — nemigen lehetett bejutni.

— Ma is hallani, hogy például a párt-, az állami vezetésben dolgozók jobára csak egymással találkoznak a nem hivatali életben is.

— Ezt nem tudatos „befelé fordulásnak” tartom. Inkább annak, hogy éppen ezeken a posztokon olyannyira zsúfolt és szervezett a munkaidő, hogy a munka egyrészt túllépi a hivatali idő kereteit, másrészt szinte lehetlenné teszi a munkaidőn túli „nem hivatalos” élet tudatos szervezését. Így a kevés szabad időben is maradnak ugyanazok az arcok... De például az én szűkebb baráti körömben sincsenek „politikuskok”, állami vezetők. Van viszont technikus, vegyész-mérnök, orvos, segédmunkás.

— Jelez-e kispolgáriságot a társasági élet?

— A társasági élet önmagában nem kispolgári. Itt is minden azon múlik, milyen tartalmat visznek bele. Kaphat kis-

polgári tartalmat, hordozhat kispolgári elemeket.

— Az obligát „három szál szegfű”?

— Nem. Mert például egy családi esemény, születésnap, házassági évforduló stb. — ünnepi alkalom. Akkor az ünnepelés kedvéért megyek a társaságba. Az ünnepelésnek megvannak a hagyományos formái. Például lehet ez a virág is. Ez tehát a „feszesebb alkalom” a társasági életben. Kispolgárirá szerintem akkor válik a dolog, ha egy társaságban a „feszeség” állandósul, azaz mindig sütnek-főznek, zsúrkocsit készítenek stb. Amikor nincs lehetőség az „ejtőzésre”, a spontán „vidámkodásra”, akár nyakkendő nélkül is. Amikor a nagy rohanásban a „leeresztési”, kikapcsolódási alkalmat is ünnepnek nézik, ezért „viselkednek”, ahelyett, hogy jól éreznék magukat, tiszteletben tartva, persze, a jó ízlést.

— Televízió?

— Értem a kérdést. Valóban, a társasági élet társadalmi körülményei gyökeresen megváltoztak. E változáshoz tartozik bizonyos értelemben a televízió is. A tv nem szervezi a társasági életet, sőt, éppen az ellenkezőjét teszi.

— Tulajdonképpen kell-e társasági életet élni?

— Kell. Másképpen az örökös kétszenlélet nem lehet bírni. Nem lehet mindig okosnak látszani. Vicceket is kell hallani, nőkről is kell beszélni. Szükség van arra, hogy ez ne „szervezett” együttlét legyen, hanem valóban a kikapcsolódást szolgálja. Emberi tartalmat kell hordoznia. Ne vizitekből és viszont-vizitekből álljon. Ez ugyanis már kispolgári tartalom.

★

Az MSZMP KB beszámolójában hangzott el, Kádár János mondotta ideológiai, kulturális és tudományos életünket elemezve: „... Egyidejűleg társadalmunkban jelen vannak, sőt, időnként még meg is élénkülnek a szocialista elveinkkel, céljainkkal, erkölcsi értékrendünkkel össze nem egyeztethető jelenségek is. Igen fontos, hogy erről beszéljünk, különösen a mostani helyzetben, amikor az anyagi jólét növekedésével a „miből élünk” nagy társadalmi kérdése mellett mindinkább szerepet kap az is, „hogyan élünk”.

Éppen társasági életet?

Igen, azt is.

Tóth Elemér

Kapcsolatok

Nem szeretjük a magányt, az egyedüliséget (legalábbis, mint életformát nem). Mások ismeretségét, barátságát, társaságát keressük szüntelen.

Milyen szálon szövődnek az emberi kapcsolatok; hogyan szerveződnek egységes egészé a társaságok, a közösségek; milyen kohéziós erők hozzák létre, tartják

össze őket, és milyenek bomlasztják; milyen értékrend alapján ítéli meg a társadalom minőségüket, tevékenységüket?

★

A kétgyermekes, harminc év körüli salgótarjáni üvegfüvő modern, kétszobás, központi fűtéses lakásban lakik az Arany János úton. Néhány év alatt, amióta összekerekült a feleségével, minden szükségessé megszerzett; televíziót, hűtőszekrényt, mosógépet, centrifugát, négy hónappal ezelőtt egy kocsit. Régi, használt Skoda, de a célnak: — a gazdája legalábbis így tartja —: a kirándulásnak, az utazgatásnak éppúgy megfelel, mint ha más, divatos világmárka lenne.

Az üvegfüvő nyílt, barátságos tekintetű ember.

— Milyen körben tölti szívesen a szabad idejét? — kérdezem.

— A család körében — feleli habozás nélkül. — És ez természetes a számomra. Sokan voltunk testvérek... Értük élünk, értük dolgozom, elhiheti. De szívesen barátkozom a munkatársakkal, a környékbeliekkel. Vannak olyan barátaim is, igaz, nem sokan, akikkel időközönként összejárunk. Melósok, mint én. Ugyanazok a dolgok érdeklik őket, az életfelfogásunk is megegyezik... Nézzen szét! Ebben a kis szobában voltunk már tizenhárman is.

— Ezek szerint szereti a társaságot?

— A barátaimat — igazít ki. — Mert a kettő nem ugyanaz. A barátait megválogatja az ember. A társaság meg sokszor magától adódik. Például összetalálkozunk néhányan, kollégák a gyárkapuban, műszak után, aztán beülünk egy sörre valahová. Megittuk, elbúcsúztunk; anélkül, hogy különösebb kötelezettséggel tartoznánk egymásnak. A barátság ennél mélyebb dolog. Az megbecsülés, szeretet...

— Ki a legjobb barátja?

— Egy főművezető — és a szemembe néz, mert kíváncsi a reagálásomra. — Nem egy gyárban dolgozunk, de egy házban lakunk. Ő a szomszéd lépcsőházban.

— Hogyan ismerkedtek meg?

— Teljesen véletlenül, a nagyobb gyerekeink révén. Együtt játszottak lent, a téren. Nagyon jól megértették egymást, aztán mi is megbarátkoztunk.

— És van mit mondaniuk egymásnak?

— Hogyne. Hasonló a gondolkodásunk. Egyszerű ember, olyan fiatal, mint én, és szereti a gyerekeket, a becsületes, őszinte életet. Persze, nem mondom, először fenntartásaim voltak vele szemben, de aztán elmúltak.

— Mi okozta a problémát?

— Az üzembem is annyiszor mondták és annyian, „minek barátkozol ilyen emberrel, ez felesleges, nem hozzád való”, „teljesen megzavart, válassz inkább magadhoz való” — mondták. De hát ez magamhoz való, úgy gondolkodik, mint én, csak éppen többet tud... És nem fordult el tőlem akkor sem, amikor megtudta, hogy csak egyszerű üvegfüvő vagyok.

— Miért? Mások talán elfordultak?

— Hajaj! Nem is egy. Például a lépcső-

házban lakók: orvosok, mérnökök, futbalisták, jó keresetű emberek. Ők úgy tartják, hogy nekik csak egymás között érdemes barátkozni? Nem tudok jobb hasonlatot mondani, de valahogyan úgy vélekednek, mint régen a szülők: a vagyon a vagyonnal házasodjék, a többi nem számít. Persze megvagyunk mi így is jól a házban. Amikor összetalálkozunk a lépcsőházban, én köszönök, ők fogadják, és aztán készen van, nem zavarjuk egymást.

★

A kőműves fiatal, elvált ember. Salgótarjában született, itt is dolgozik. Rengeteg az ismerőse.

— Mit csinál szabad idejében? — kérdezem a szokásos ismerkedési gesztusok után.

— Kevés van. Mostanában, hogy egyre nehezebben megy az építkezés, sokat túlórázom. Utána meg, amikor csak tehetem, maszekolni megyek a kollégámmal. Az ősszel két házat építettünk fel.

A kőműves nagyon segítőkész ember. Közlékeny is. Néhány perc alatt szinte minden lényegeset megtudok róla. Megtudom például azt, hogy a felesége nem tudta elviselni a sok egyedül töltött órát, ezért sok volt közöttük a veszekedés, és inkább elváltak. Keresik külön-külön a boldogulást. Még szerencse, hogy gyermekeik nem volt.

— Most újrakezdem az életemet — mondja szintelenül. — Tévére gyűjtök, ruházodom. És szeretek jól élni; nagyokat enni, inni. Mert azért arra a két üveg sörre is futja naponta.

— Megérdemli — bátorítom. — Sokat dolgozik. De vasárnap is?

— Akkor is maszekolok. — Ha az idő úgy engedi. Bár délben mindenképpen abbahagyom, mert egy ici-pici szabadság azért mégiscsak kell... Munka után hazamegyek, rendbeszedem magamat, aztán megebédelek a Kővárban. Mindig akad haver, ismerős ennyi ember között: nem vagyok egyedül. Elmegyünk néha moziba, de inkább a presszókat járjuk. Eliszogatunk, elbeszélgetünk egymás között. A magamfajtnak már ez jelenti a szórakozást.

— És nem sajnálja rá az időt?

— Miért sajnálnám? Talán tud jobbat mondani?

Zavarban vagyok, mert hiába gondolkodom. Mondjam azt, hogy olvasson, nézze többet a televíziót, bámulja a kirakatokat? Hiába mondanám, biztosan nem egyszer megtette már. És egyébként is túlságosan egyszerű tanács egy ilyen életerős, egyedül élő, vidám fiatalember számára. De hát, mit ajánljak akkor? Hétvégeken a művelődési házak, a múzeumok is zárva tartanak Salgótarjában.

★

— Tegyük fel konkrétan a kérdést! Mit ért a társaság, a társasági élet fogalma alatt?

— A társaság szerintem nagyon tág fogalom — vélekedik a harmincéves, két-

gyermekes, salgótarjáni technikus. — Ki ezt, ki azt érti rajta, és ebben mindenkinek van egy kis igaza. Mert nézze, társaság egy családi látogatás alkalmával egybegyűlt embersereg is, és társaság a fiatalok itt-ott összeverődött csoportja is.

— És a kettő ugyanaz a minőség lehet?

— Szó sincs róla, egészen másfajta. Nem is említhetjük egy napon őket. A családi társaság sokkal szebb, melegebb, emberibb.

— Mit jelent véleménye szerint végül is a társaság?

— Olyan emberi közösséget, amely a gondolkodás hasonlósága és az érzelmek alapján jön létre. S fontos a világnézeti, politikai kérdésekben való hasonló vélekedés. Mert mindenki olyan társaságot választ magának, amilyen a meggyőződése, a politikai hitvallása.

★

A nagybátyoni középkorú, gyermektelen értelmiségi férfi nem késlekedik a meghatározással. Látszik, izgató, elevenbe vágó kérdéssről van szó.

— A társasági élet fogalmán én szellemi életet értek. Társadalmi, politikai, művészeti kérdésekre is kiterjedő diskurzust. Nagyon lényegesnek tartom a társaság tagjai között létrejövő, élénk gondolatcserét. Vita nélkül ugyanis nincsen társasági élet. Nem tudok unalmasabbat annál, mintha egyvalaki mond valamit és arra a többi bólogat. Sok ilyen társaságról tud, hall az ember, de ezek nem igazi társaságok. Inkább baráti, munkatársi disputák. Rendszerint meg is szűnnek az első probléma felmerültekor. Mert éppen a kovász, az összetartó erő hiányzik belőlük, vagyis — ahogyan mondtam — a gondolat, az együttgondolkodás izgalma, feszültsége.

— Önnek természetesen jó társasága van.

— Téved. Egyáltalán nincs társaságom.

— Hogyan lehet ez? — csodálkozom, Nagyon nehezen tudom elhinni erről a beszédes, szellemes társalgó emberről, hogy nincs társasága.

— De ne higgye, hogy társtalan vagyok, mord, magányos ember. Rengeteg ismerősöm, cimborám van, s amikor összetalálkozunk, egy-egy pohár bor mellett el is diskurálunk. De szorosabbra nem fűzöm a kapcsolatot velük, mert úgy érzem, nincs különösebb értelme. Nem ugyanazok a dolgok érdekelnek bennünket — és az azonosak közül sem mind ugyanazzal a szenvedélyességgel. Tehát nincs meg köztünk az előbb felemlített kovász.

— S ez a „kovász” nincs meg a munkatársaival sem?

— A munkatársaival lehetőleg ne barátkozzon az ember: ezt több évtizedes tapasztalat alapján mondom. Én egy-kétszer már „megfáztam” a munkatársaim miatt, azóta bezárom magamat, s a velük való érintkezést a legszükségesebbre korlátozom.

— Nézze — folytatja kis szünet után. — az emberi kapcsolatok, a társaság épít-

kezésében nagyfokú sznobizmust érzek: rang és vagyon alapján. És ez nagyon nem jó.

★

A fiatalasszony alig két éve, férjhezmenetelekor költözött a fővárosból Mátravölgy községbe. A Ganz-MÁVAG gyáregységében helyezkedett el, s mint a közművelődési munka „szerelmese”, rendszeres kapcsolatot épített ki az emberekkel; s közben ő maga is gazdagodott emberszeretettel, életismerettel. A falusi élet nem idegen számára: vidéken született, kisközségben töltötte gyermek- és ifjúkorát.

— Hogyan sikerült a falusi életbe való újbóli beilleszkedése?

— Minden zökkenő nélkül. Jól kijövünk az emberekkel, annak ellenére, hogy idegenek vagyunk itt.

— Kikkel barátkoznak?

— Mindenki „szóba állunk”, aki rendes, becsületes. De közelebbi kapcsolatba még nem kerültünk senkivel.

— Majd talán ezek után?

— Esetleg. A faluban inkább csak a familiák tartják a kapcsolatot. Idegenekkel nemigen járnak össze. Ez nem divat. Meg most mindenki gürcöl, gyűjti a pénzt, kocsit, miegymást vesz. . .

★

Több szubjektív vélemény után nézzük az „objektívet.” Mit mond a társaságról az Értelmező Szótár:

A társaság „alkalmilag együvé került, vagy szórakozás, időtöltés, társalgás végett gyakran találkozó, valamely vonatkozásban összetartozó személyek együttese, csoportja.” Van egy vonatkozó jelentésárnyalata is: „társadalmi életet élő, bizonyos formák között rendszeresen összegyűlő személyeknek kialakult, bizonyos tekintetben zárt közössége.”

★

— Doktor úr jár társaságba?

— Nem, nem járok össze senkivel.

— Miért, talán nem szeret „társalogni”?

— Már hogyne szeretnék. Csakhát, a rendelőben annyit kell beszélnem, hogy a végére belefáradok.

— No és a barátok, kollégák nem hiányoznak?

— A munkám során kapcsolatba kerülünk egymással — ennyi az egész. Őszinte vagyok: nem hiányoznak. Annyira elfáradok a munkában, hogy utána nyugalomra van szükségem. Bezárkózom az „elefántcsont-tornyomba”, olvasok, tévézek, a gyerekeimmel foglalkozom. Mindezzel megelégedésemre töltöm ki a szabad időmet.

(A körzeti orvos egy iparilag fejlett nagyközség egyik legtehetségesebb, legnagyobb megbecsülésnek örvendő gyógyszerésze. Hivatali munkája mellett társadalmi megbízatást is vállal: elfoglalt ember.)

Korunk társasági életének új lehetősége lehet a csoportban „végzett”, az úgynevezett közösségi időtöltés. Hivatalos keretül szolgálhatnak a művelődési intézmények kiscsoportjai is. Erről folyik beszélgetés — fiatalabb és idősebb — népművelőkkel.

— Nekem a társasági életre vonatkozóan nincsenek tapasztalataim — mondja a fiatalember. — Albérletben lakom, s időm nagy részét (még a hivatali munkaidőn túl is) a munkahelyen töltöm. Nem járok társaságba, nincs is társaságom. Mert ha a presszóban ismerősökkel verődök össze, az még kevés.

— És mi a helyzet például a művelődési otthonokban — Ön által is szervezett — kiscsoportokban?

— Ahogyan én ismerem ezeket a csoportokat (s azt hiszem, ez egész megyére érvényes), ezek még korántsem valódi közösségek. Még igencsak a kezdeteknél tartunk, az igazán közösségi élet kezdeteinél. De a szerveződés, a haladás iránya és üteme biztató.

Sulyok László

Például Mazánéknál

Változnak, alakulnak az életmód feltételei napról napra: emelkedik az élet színvonal, változik a fogyasztás szerkezete. A dolgozók nagy többségének anyagi ellátottsága elérte a közepes kielégítettség szintjét, s a fogyasztás minőségileg új szakaszába léptünk.

Vajon mi tapogatható le mindezekből — a konkrét egyedi esetet vizsgálva? Vajon mit bizonyít vagy cáfol egy nagyüzemi munkás családjának, a család életmódjának a vizsgálata?

★

Ismerkedjünk meg a Mazán családdal!

A családfő — Mazán György — 41 éves, a Salgótarjáni Kohászati Üzemek dolgozója. Szakmája fényező, de egyben hivatásos gépkocsivezető is —, sőt mozigépészként is dolgozott. Jelenleg a kohászati üzemek minőségi ellenőre, fontos üzembrészen, a rúdvashúzó-üzemben dolgozik. Megszerezte a gimnáziumi érettségét, de jelenlegi munkakörének ellátása érdekében több szakmai tanfolyamot végzett. Havi fizetése nem éri el a 3000 forintot. . .

A feleség, Mazán Györgyné született Sidi Anna, 36 éves. Szakmája nincs. Betanított munkásként dolgozik a Textilipari Vállalatnál. Iskolai végzettsége 8 általános. Havi fizetése 1700 forint. . .

A gyerekek: Mazán Györgyi 16 éves, másodéves üvegfestő szakmunkástanuló az öblösüveggyárban; ifjabb Mazán György 12 éves múlt, a Mártírok úti Általános Iskola nyolcadik osztályos tanulója; Mazán Attila 8 éves, a Malinovszkij

úti Általános Iskola második osztályos tanulója.

★

— Az emberek, ha lehetséges, könnyen és egyre jobban akarnak élni. Ez mindaddig nem baj, amíg ez a törekvésük (az anyagi megerősödés vágya) az értelmes élet iránti igénnyel párosul, hogy a család jövedelméből ne csak arra jusson, hogy „jól főzzenek és jól egyenek.”

Férj: — Ha jól értem, arra kíváncsi, hogy a családunk hogyan él, és milyen módon használjuk fel a jövedelmünket. A kérdés első részére könnyebb válaszolni. Családom havi jövedelme nem több, mint 5500 forint, beleértve a gyerekek után járó családi pótlékot is. Mivel semmiféle mellékessel nem rendelkezünk, ezt az összeget kell elosztani úgy, hogy jusson is, maradjon is. A havi jövedelem ésszerű felhasználására rendszerint költségvetést készítünk. Persze nem kell arra gondolni, hogy hónapról hónapra papíron tervezzük meg a pénzünk elköltését, hanem a kialakult gyakorlati tapasztalatok alapján osztunk be minden forintot. Ügyelve arra, hogy az állandóan ismétlődő kiadások mellett kinek, mire lenne éppen szüksége. . . Nálunk ez a rendszer, hogy én teljes egészében hazaadom a fizetésemet. Ha úgy tetszik, a „családi pénzügyminiszter” a feleségem. A kisebb kiadásokba nem szólok bele, de a nagyobb kiadásokat mindig közösen beszéljük meg.

— Kérem, részletezze egy hónap költségvetését!

— Mindenekelőtt az OTP-átutalási betétszámlára fizetjük be a havi 1500—1700 forintot, amiből a havonta ismétlődő kiadásokat fedezzük: a lakást, villanyt, gázt, újságokat, rádiót, televíziót stb. Ezután következik az élelmezésre fordított összeg, ami a tapasztalatok szerint 2600—2800 forint körül mozog. . .

Ez persze nagyban függ az áraktól is. A piac drágasága még magasabbra is emelheti az étkezési kiadásokat — egészíti ki a feleség.

— . . .s ami ezen felül megmarad, mintegy 1000—1200 forint, azt számíthatjuk a különkiadásokra.

— Lényegében mit értenek különkiadásokon?

— Lehet, hogy nem ide tartozik, de mi ide soroljuk a ruházkodást. S ebből a pénzből fedezzük, ha valamilyen váratlan kiadásunk keletkezik, például elme-
gyünk valahová szórakozni.

(Mazánék 'családi költségvetése sajtóosan egyéni képet mutat, de nem nélkülözi az általános vonásokat sem. Ha csupán a költségvetés tételeit tekintjük, úgy tűnik, mintha az étkezés lenne a legfontosabb, a hangsúlyozottabb érték. A látott összkép azonban ellentmond ennek: az új lakást modern, új bútorokkal rendezték be, s a ruházkodásuk sem marad el a „jó átlagostól.”)

— Nemrégiben költöztek új lakásba. Milyen anyagi terhet jelentett ez a családnak?

— Tavaly decemberben kaptunk OTP-lakást, ami nem olcsó multság. De hogy miért nem okozott különleges gondot, ahhoz ismerni kell az előzményeket. Mi előzőleg több, mint tíz évig a Vörös Hadsereg úton laktunk, saját lakásban. Voltak az életünkben nehéz szakaszok, amikor kritikus volt a helyzet. S amikor idekerültünk, ebbe a kétszobás, összkomfortos lakásba, ez olyan igényt ébresztett fel bennünk, hogy az örömünkre rendezük be: így történt, hogy a bútort is azonnal kicseréltük. Persze a havi jövedelemből ez nem telt volna. Mindez csak úgy vált lehetségessé, hogy a régi lakásunkat eladtuk...

— Közveilenül a gyár közelébe, új körülmények közé kerültek. A lakásukat örömükre rendezhették be, ami az anyagi tartalékoknak köszönhető. Az új körülmények mennyire változtatták meg vagy befolyásolják a család anyagi helyzetét és életkörülményeit?

— Fejlődünk, ez bizonyos. S ez a fejlődés a leggondosabb takarékoság mellett is többet követel anyagiakban. Vegyük csak a lakást. Havonta 320 forint törlesztő részletet fizetünk, s mivel lakásszövetkezetben vagyunk, havonta 100 forintot fizetünk hozzájárulásként a majdani lakásfelújításhoz. És további 50 forintot a közös kiadásokra. A lakás kényelmes, de ezt a kényelmet jobban meg kell fizetni, mint egy kevésbé komfortos lakást. A gázzal főzés és fűtés praktikus, tiszta, de havi átlagban 500 forintba kerül. A villany is több, mint 100 forint havonta, mivel nem szeretjük rontani a szelmünket, s hallgatjuk a rádiót és rendszeresen nézzük a televíziót...

— Ezek a kiadások mennyivel növekedhettek a korábbi időszakhoz viszonyítva?

— A havonta állandóan ismétlődő kiadásokat tekintve lényeges az emelkedés. Ha valamit érzékeltet ez a fogalmazás, akkor azt mondhatom, hogy egy „osztályllyal” magasabbak ezek a kiadások.

— Az állandóan ismétlődő költségek emelkedése gyakorolt-e valamilyen hatást például a család táplálkozására, vagy megváltoztatta-e az étrendjét?

— Akárcsak régebben, most is rendszeresen főzök a családra — szólal meg Mazáné. — Egy időben megpróbáltunk vendéglőből étkezni, de kevés volt az étel mennyisége. Pedig nem vagyunk nagytűkűek. Abban az időben a vendéglői kosztot erősen kellett pótolni hidegvacsorákkal. S ez nemhogy csökkentette volna, hanem éppenséggel növelte a kiadásokat. Visszatértünk a házi kosztra. Közülünk csupán Attila étkezik napköziben, s Györgyi a gyárban, mi többiek itthon ebédülünk.

— Öttagú családra főzni nem könnyű s nem egyszerű feladat. Hogyan oldja meg?

— Egyedül nehéz lenne, de sokat segítenek a gyerekek és a férjem is. A leggyakrabban úgy főzök, hogy a következő napra is maradjon.

— A családi költségvetés számadatai azt mutatják, hogy a legnagyobb összeget az étkezésre fordítják. S ha nem nagytűkűek, amint mondta, nem túl magas ez az összeg?

— Azt hiszem, nehéz lenne olcsóbban megoldani a főzést. Amennyire lehetséges, igyekszem változatosan főzni. A változatosságot azonban nem elegendő csak óhajtani, ezt az árak is megszabják. Elsősorban érvényes ez a zöldség- és főzelékekre, meg a gyümölcsökre.

— Kérem, beszéljen arról, milyen szerepet játszik étrendjünkben a hús, a tej, a liszt, a cukor és egyéb élelmiszerek?

— Zsiradéokra, húsfélékre, hentesárúkra csaknem 1200 forintot fordítunk havonta. Tejre, tejtermékekre és tojásra körülbelül 600 forintot. Zöldségre és gyümölcsre csaknem 400 forintot. Kenyérre, péksüteményre 150, cukorra 60—70, s lisztre, burgonyára ugyancsak körülbelül ennyit. A felsorolt összegek nem állandóak, hanem az évszaknak és az áraknak megfelelően változnak. Az arányok azonban az egész évben hasonlóak. De hát végül is nem azért élünk, hogy együnk, hanem azért eszünk, hogy éljünk...

— Nagyon találóan fogalmazta meg. Kíváncsi vagyok azonban, hogy itt a lépcsőházban vagy az egész házban lakó mintegy ötven szomszéd is így vélekedik-e?

— Erre nem tudok konkrétan felelni. Egy éve lakunk így, egymás szomszédságában, a legjobban csak a lépcsőházbelleket ismerem. Jobbára fiatalabb emberek, mint mi. Fiatal házaspár. A többségük az üzemi konyhán étkezik. Arról még nem beszélgettünk, hogy mennyire elégedettek az üzemi koszttal, de ha oda járnak, bizonyára nincs probléma. Hogy miért? Nyilván lehet ennek olyan oka, hogy a fiatalabbak kényelmesebbek, mert a főzés fárasztó. Fiatalabb korban még jobban járnak szórakozni az emberek, s ennek a kedvéért inkább lemondanak a házi kosztról. Az idősebbje — vagy pontosabban fogalmazva a magunk korabeliek (mert a nyugdíjasokra is jellemzőbb az üzemi konyha igénybevétele) szívesebben főznek...

— Nos, elérték a szép lakást, sikerült berendezni az örömükre, de vajon milyennek mondható a család ruhatára?

— Őszintén szólva, nincs szégyellnivalónk, de nem is dicsekedhetünk. Az ünneplő mellett megvan a hétköznapra, a munkába szóló ruhánk és cipőnk. Divatolni nem divatolunk, mert erre már nem futja az anyagi lehetőségeinkből. Mi, felnőttek jobban megvagyunk, mint a gyerekek, akik már jobban nézik a divatosabb holmit. A fiúk talán nem is annyira, mint a kislány.

— A családi költségvetés szerint havonta mintegy 1000—1200 forint marad a különkiadásokra, amiből lényegében a ruházódást is fedezni kell. Ez nagyon kevés, ha a család nagyságát tekintjük. Hogyan sikerül mégis kielégítő szinten tartani a család ruhatárát?

— Nehezen. Igyekszünk kihasználni

az árleszállításokat, a szezon végi kiárusításokat. S mivel nemcsak új ruha vásárlásából áll az élet, hanem javításokból is, itt könnyebb a helyzetem, mert ezt magam is megoldom. Tudok varrni, így ami-re szükség van, megvarrom... — mondja Mazáné.

— A ruházódás valahogyan olyan, mint a beruházás a vállalatoknál. Az ember már előre számítgatja, hogy mire lesz szükség, tartalékol rá, amennyit csak tud, s ha ez sem elegendő, akkor hitelt kér...

A példa kézenfekvő. Ezt nemcsak Mazáné tesz így, hanem nagyon sokan mások is. — Mazánéknak milyen tapasztalataik vannak erről?

— Nagyon különbözőek. Ismerek nálam idősebb embereket, akik sokkal többet költenek ruházódásra, mint mi. Jobban divatolnak. Itt a házban, mivel a szomszédok többsége fiatal házaspár, a fészekrakás korszakát élik. A ruházódás nagyon változatos. Az azonban megállapítható — csak a külsőségek alapján is —, hogy akik tehetősebb családból indultak, azoknak lényegesen könnyebb az anyagi helyzetük. Következésképpen gazdagabb, változatosabb, s mondhatjuk, hogy divatosabb a ruhatáruk is. Egyfajta szolid szintet azonban mindenki igyekszik tartani. Ebben a házban nem régen lakik együtt ez az ötven családnai ember, s itt még nem beszélhetünk arról a fajta öltözködésről sem, ami már egyrészt a másik utánzását, vagy az egymással való rivalizálást mutatná. Mivel másutt tapasztaltam már ilyet, valószínű ha „összemelegedik” a társaság, itt is kialakul valami hasonló...

— Mazáné család költségvetésének nem nagy része az, amit kultúrára fordítanak. Lényegében a televízió, a rádió, s az ujságok jelentik a család számára a kultúrálódást?

— Nem csak. De azt is be kell vallani, hogy a televízió majdnem „családfői” szerepet tölt be nálunk. Igaz, abból a szakaszból már kinőttünk, hogy a műsor kezdetén leülünk a képernyő elé, s csak a műsorzárás mozdít ki onnan. Válogatunk a műsorokban, csupán az a probléma — s ez kisebb konfliktusokat okoz —, hogy nem egyformán vagyunk kíváncsiak a műsorra. A feleségem a televíziót nézné, én olvasnék, a lányom éppen a beatzenét hallgatná, a fiúkról nem is beszélve. Szóval az idő és a hely beosztását kell jól megoldani.

— Mit szokott olvasni?

— Ujságot, folyóiratot rendszeresen. Jár a Népszava, a Nógrád, de szívesen olvasom a Nők Lapját, s különösen a Lakáskultúrát. S mivel megrendeltük a Világirodalom Remekei sorozatot, ebből szoktam olvasgatni. Gyakran foglalkozom szakmai kérdésekkel, szakmai folyóiratok olvasásával is. Mivel van egy motorom, amivel gyakran kirándulunk, az Autó-Motornak is olvasója vagyok...

— A család többi tagjai hogyan használják ki a kulturális lehetőségeket?

— Ha nekem jut rá időm, televíziót nézek, mert ez a legkényelmesebb —

mondja Mazáné. — Ritkán olvasok, vagy zenét hallgatok. A férjem szereti az orgonamuzsikát, én nem annyira. A gyerekek sokat olvasnak, a kislányom eljár az öblösüveggyári irodalmi színpadra, szerepelni...

— Mazánék környezetében az ismerősök, barátok vagy a lakótársak hogyan művelődnek, szórakoznak. Úgy mint Mazánék, vagy másként?

— Itt a környezetünkben, a szomszédoknál, a házban majdnem minden családban kisgyerek van. Tehát olyan szórakozásról szó sem lehet, ahová el kell járni otthonról. Az édesanyák a kisgyerekek miatt le vannak kötve. Gyakran viszik a gyereket sétáltatni, vagy eljönnek a nagyszülők, rokonok, néhány barát, ismerős. Persze művelődni, kulturálódni nemcsak házon kívül lehet, hanem itthon is. Bizonyos, hogy ezek a fiatal házaspárok inkább ezeket a lehetőségeket hasznosítják. Néhány személyes ismerősömről elmondhatom, hogy ahol még nincs lakás, ott ennek a megszerzése nyomja el a szórakozást, a művelődést, ahol pedig már megvan a lakás, ott pedig a kényelmes, barátságos berendezése a cél, s emiatt szának kevesebb időt a kulturálódásra. Persze ismerek embereket, akik nagyvonalúbban élnek, s belföldön, de inkább külföldön utazgatnak. Jártam már olyan helyen, ahol nem laktak szívesen, de a házigazda teleszájjal dicsekedett, hogy hány helyen jártak már külföldön. Igaz, koplaltak, de nekik ez volt a „netovább”...

— S Mazánék nem akarnak utazgatni, egyáltalán kielégítőnek tartják-e a kulturális lehetőségeiket?

— Nem tartjuk kielégítőnek a lehetőségeinket, pontosabban fogalmazva, a lehetőség megvan, csupán az anyagiak hiányoznak hozzá. Nagyon szeretnénk egyszer legalább külföldre is elutazni, de nem a koplalás árán. Az is igaz, hogy bennünket valahogyan nem kötnek le annyira a külföldi tájak, mint a hazaiak. Én inkább abban bízom, hogy rövidesen eljön az az idő, amikor családostól eljutok az ország különböző tájaira, városai- ba. Számunkra például sok-sok maradandó élményt jelentenek a gyakori hétvégi kirándulások is, ide a közeli természetbe...

— A kulturálódás, a művelődés, az informáltság színvonalának emelésére nem tartja alkalmasnak az egymás közötti eszmecsere, például itt a szomszédokkal?

— Dehogynem. Itt azonban még nem alakultak ki, nem gyökeresedtek meg a barátkozás szálai. Jobbára mi férfiak szokunk találkozni a lépcsőházban, beszélgetünk is, vagy itt a ház előtt jövünk össze. De ez csak addig tart, amíg a házzal kapcsolatos közös gondokról van szó. Nincs tovább. Tapasztaltam már, hogy a beosztás is szétválasztja az embereket, vagy legalábbis akadálya lehet a barátság kialakulásának és elmélyülésének. Azokkal pedig, akiknek például már a kocsis megszerzése vagy a hétvégi ház megépítése a „gondjuk”, egyenesen lehetetlen mélyebb eszmecsere folytatni. Valahogyan ezeket az embereket annyira megfertőzte ezeknek az eszközöknek a megszerzése, a mindenáron való megszerzése, hogy rajta kívül mást nem is látnak, s más nem is érdekli őket. Velük tehát nem lehet — meg nem is akar az ember — együttmű-

ködni, gondolatokat cserélni. Közösségi munkát végezni meg egyenesen lehetetlen. Abban a családban meg, ahol nincs gyerek, megint nem lehet szót érteni, mert nekik egészen mások a törekvéseik, más a gondolatmenetük, más az életstílusuk. Ahol meg gyerekek vannak, ott meg nem jut idő...

— Eszerint tehát differenciálja az embereket a vagyoni helyzet, a beosztás, a gyerektelenség, s még lehetne sorolni. Mazánék hogyan látják, hová sorolják magukat? Egyáltalán elégedettek-e a jellel? Hogyan látják a jövőt, a gyerekek jövőjét?

— Mit mondhatok erre? Hová sorolom magunkat? Valahová a középtájr, de nem a középszerűek közé. Nem érzem magam elégedetlennak, csak talán egy kicsit türelmetlennak. De úgy érzem, hogy ez egészséges türelmetlenség. Amink van, azt nehezen gyűjtöttük össze, verejtékkel szereztük. Megdolgoztunk érte, s így tisztában vagyunk vele, hogy a szorgalmas munka biztosíthatja a jövő nagyobb lehetőségeit is. Sohasem akartam „valaki” lenni. Szeretek dolgozni, szeretem a családomat, jól érzem magam az enyéim körében, ez határozta meg minden eddigi lépésemet. S erre törekszem a jövőben is. Nagyon szeretném, ha a gyerekeim nagyon becsületes és jó szakemberek lennének. Ezért mindent meg is teszünk a feleségemmel. Szeretnénk, ha a gyerekeink az erkölcsi javakat, a kulturális értékeket nagyon tisztelnék, okosan tudnák hasznosítani, s éppen úgy megbecsülnék, ahogyan az anyagi javakat...

Pádár András

A szakképzés kulisszái mögött

A továbbtanulás, beiskolázás sokféle összetevő, szabályozó eredményeként alakul: meghatározó erővel alakítja az adott gazdaság különböző területeinek mennyiségi és minőségi változása, jelentős tényező az iskolahálózat terjedelme és felépítése, de hatnak a pályaválasztást befolyásoló hagyományok, a társadalmi szemlélet is.

A IV. ötéves terv egyik alapvető célkitűzése a társadalmi termelés hatékonyságának erőteljes növelése, a munka termelékenységének fokozása: a minőség ilyen fejlesztéséhez szükséges igények, követelmények természetesen hozzák mozgásba az oktatás-képzést is. Korábban a bányáipar, kohászat, szilikátipar, építőipar és mezőgazdaság határozta meg elsősorban megyénk gazdasági arculatát — ez a kép már napjainkig is átalakult, továbbfejlődött, kiegészült. Az erőteljes ütemű és gazdagabb színvonalú iparosodás, a mezőgazdaság karakterének módosulása pedig szükségszerűen kívánták meg a képzési arányok változását, az iskolázottsági szint emelését.

Jól szemlélteti az iskolai végzettség színvonalának emelkedését többek között az érettségizettek számának alakulása: 1949-ben 3896, 1960-ban 7949, 1970-ben 18 556 fő rendelkezett a 18 éves és idősebb népességből érettségi bizonyítvánnyal; 1960 és 1970 között

megháromszorozódott a technikumot, szakközépiskolát végzettek száma —, s tíz év

alatt (1960—70) kétszeresére nőtt az egyetemi-főiskolai diplomásoké is.

	1970/71.	1971/72.	1972/73.	1973/74.	1974/75.
gimnázium	2166	2108	2040	1922	1923
szakközépiskola	1582	1825	1949	2001	1942
szakmunkásképző	4401	4034	3549	3210	3002
dolgozók középisk.	1925	2232	2372	2359	3047

Helyesnek ítéhető-e a középfokú iskoláztatás ilyen szerkezete? Gazdaságpolitikai

oldalról nézve az alábbi adatok adnak választ:

Év	Üzemek, vállalatok szakközépiskolai képzésének igénye:	Elsőséves szakközépiskolai tanulók felvételi keretszáma:
1971/72.	2438	1690
1972/73.	2898	1300
1973/74.	2424	1100
1974/75.	2241	1100
1975/76.	2895	1100

Az igény szint tehát következetesen kb. kétszer nagyobb, mint a szakközépiskolai beiskolázási létszámterve, ennek megfelelően módosítani kellene az iskoláztatási arányokat, hogy a termelési területek megfelelő támogatást kapjanak.

Az 1969. évi VI. törvény kimondja, hogy a szakközépiskolai képzés nem befejezett középiskolai képzés. Az 1970-ben bevezetett szakközépiskolai képzési reformtervek korszerűsítették a szakmai képzést — felmérve és hosszabb távra figyelembe véve a tudomány-technikai előrehaladást. (Nemzetközi szempontból is úttörő kezdeményezés volt ez, nagy figyelmet keltett.) Az 1972-es közokta-

tási párthatározat egyértelműen a kor követelményeihez alkalmazkodó, egységes követelményeket támasztó, továbbtanulásra is előkészítő szakközépiskolai képzéssel, egységes és mindenkorra megszüntetve a szakközépiskolai képzés zsákutca-jellegét.

A termelés újólaga az életpályák sokaságát kínálja. Az üzemek, vállalatok, gyárak évről évre munkaerő-felmérést végeznek, amit a Nógrád megyei Tanács VB munkaügyi osztálya koordinál és összesít. Minden évben újrafogalmazódik a különböző szintű munkaerő-szükséglet, ezen belül a szak-

munkásszükséglet is. Új szakmai profilok keletkeznek, hagyományosak eltűnnek (nem egyszer kényszerből): vagyis állandóan „leng” a szakmunkaerő-szükséglet mérőműszerének mutatója. Következésképpen a szakképzés — azaz a nem befejezett középfokú képzés — tudományos elveken alapuló, tervszerű, következetes munkaerő-gazdálkodás alapján tölti be funkcióját, míg a teljes középfokú képzés (gimnázium és szakközépiskola) átlagigények alapján működik.

Megyénk gazdasági összetétele, színvonala, fejlődése, irásban lefektetett közoktatási és közművelődési terve, iskolahálózata, ennek eszközellátottsága is egyértelmű szabályozó szerepet játszanak. Meghatározzák a kívánt beiskolázási arányokat. Jelzik az oktató-nevelő munka igényelt és valós színvonalát, a szakmai képzés korszerűségét, alkalmazkodó képességét, és több más, igen fontos viszonyításhoz, gyakorlati folyamatok ellenőrzéséhez, értékeléséhez nyújtanak alapot. Aggasztó tapasztalat, hogy a szakmunkásképzésben tanulók száma évről évre csökkent, mígnem az utóbbi években az igény-szint kb. 50 %-ánál megállt. Súlyosbító körülmény, hogy a szakmák iránti érdeklődés is aránytalan (elnéptelenedés jellemzi a hegesztő, kovács, öntő, gépi forgácsoló, üvegfüvő, ács-, állványozó és a mezőgazdasági szakmákat).

A szakmunkásképzésen belüli áramlás aránytalanul egyes szakmák köré csoportosul. Pl. a mezőgazdasági fizikai dolgozók gyermekei — akiktől kötődés, megszokások, környezet, hagyományok alapján elvárható volna a mezőgazdasághoz való ragaszkodás — mind ipari pályák után érdeklődnek — a szülők jóváhagyásával. A tájékozottság és az ismeretek hiánya a fő okok között szerepel. (Nagyon sokan jelenleg sem tudják, hogy a mezőgazdasági szakiskolában jobbak a körülmények, mint bármelyik ipari szakmunkásképzőben.) Igen nagy népszerűségnek örvend a kereskedelmi és vendéglátóipari szakterület (különösen a leányok körében), a pálya fokozatosan elnöiesedik. Ugyanakkor a mezőgazdaság és az ipar területén szakmát tanuló leányok mennyisége nincs arányban a lehetőségekkel: a hagyomány és a szemlélet megváltozására, és egyes területeken a munkakörülmények javítására van szükség. A szakmunkáspályára igyekvők szakágazati, szakmák szerinti belső osztódása tehát nem követi arányosan a gazdasági igényt és a pályaalkalmasságot. Megfeszített belső munkával tudják csak iskoláink az egyes szakterületeket „benépesíteni”.

Kik mennek el végül is szakmunkástanulónak? A pályázókat különböző csoportokba lehet sorolni.

Első helyen említhetők azok a tanulók, akikben kiforrott elképzelés, szakmai érdeklődés fejlődött ki a pályaválasztás időszakára. Általában fizikai dolgozók gyermekei. Az előismereteket, a felkészülést szakmunkás szüleitől, a rokonság köréből, általános iskolai szakkörökből, barkácsműhelyekből szerezték. Korán megismerték a kétkézi alkotás örömét, a fizikai és a szellemi munka egymásra hatását, egységét. Közöttük igen jó képességű, szakmai tanulmányokban élenjáró tanulókat találunk. Pályaválasztásukban szülei egyetértő támogatását és hozzájárulását élvezik, illetve élvezték. Közülük kerülnek ki a szakma vezető munkásai. Általában továbbtanulnak.

Azok az általános iskolai tanulmányok során gyengébb előmenetelű tanulók (közepes, elégséges), akik (nem kevesen) meglepő fejlettségre tesznek tanúbizonyságot a gyakorlati munkában. Ez a réteg a gyakorlati tevékenységben mindig megtalálja örömét, érzelmileg is kötődik munkájához. A dolgozók iskoláiban szerzett tapasztalatok bizonyítják, hogy a gyakorlati munka, a termelés pozitív hatással van a szellemi képességek fejlődésére, amit a felnőttkorúak iskoláiban való helytállás alátámaszt. Népescsoport ez, a beiskolázott tanulók gerinchada.

Külön csoportot képeznek az ún. „kény-

szerpályások”. Őket gimnáziumba, szakközépiskolába nem vették fel, ezért szakmunkásképzőben keresik a továbbtanulás útját. Két nehézséggel kell megküzdniük: a szakmaválasztás nagy gondjával és a beilleszkedéssel. Közöttük igen jó képességű tanulók találhatók, akik megfelelő környezetben magas színvonalú eredményeket érnek el, a szakma, sőt a szakágazat kiválóságaiá fejlődhetnek. A származás szerinti összetétel ebben a csoportban a legvegyesebb.

Egyre szűkülő csoportot képez a szociális (anyagias) indítású pályaválasztóké. (Számolni kell velük, hiszen nem lebecsülendő az a tény, hogy rövidebb tanulmányi időben, ösztöndíjjal, szinte „nulla” iskoláztatási költséggel tanulhat a fiatal, ami jelentősen lecsökkenti a szülői terhelést.) Ebben a szemléletben — a nagycsaládok tényleges, reális és tiszteletre méltó megfontolásain túl — többeknél az anyagiasság elve, a minél nagyobb kereseti lehetőség kutatása dominál. Megnyugtató, hogy az a szemlélet egyre inkább háttérbe szorult.

A szakmunkásszükséglettel szemben támasztott mennyiségi igények kielégítése azonban „ifjúsági forrásból” a közeljövőben aligha biztosítható. Szükség van a felnőttkorú szakmunkásképzésre, ami a vállalatokra ró gondos tervezési és szervezési feladatokat. A felnőttképzést ma már nemcsak a hiánypótlás, hanem az új termelési profilokhoz való rugalmas alkalmazkodás is nélkülözhetelenné teszi.

Középfokú iskolahálózatunk a IV. ötéves tervben bővült: ma már ismertek az építő-

ipari, egészségügyi, óvónői szakközépiskoláink, illetve tagozataink; a dolgozók szakközépiskolai hálózata is acélszerkezeti, építőipari, ruhaipari, építőanyagipari szakkal bővült. Javultak a tárgyi és személyi feltételek: ma már egyetemi és főiskolai végzettségű tanárok tanítanak minden tantárgyat, az oktatást korszerű eszközök segítik, a gyakorlati oktatáshoz üzemi tanműhelyek hálózata áll rendelkezésre. Épül az új salgótarjáni ipari szakmunkásképző intézet, korszerű tanműhelyi rendszerrel, kollégiummal, közel 100 millió költséggel; és gondos tervek készülnek a balassagyarmati szakmunkásképző fejlesztésére is.

A szakmunkásképzés színvonalának javítása egybeesik az általános művelődéspolitikai feladatokkal. A fejlett szocialista társadalom építése művelt szakembereket igényel, a közéletiség gyakorlása, a demokratizmus elmélyítése, a kultúralt életmód, a szabad idő hasznos felhasználása csak sokoldalú műveltségbeli megalapozással lehetséges. Ennek megvalósítása politikai program. Szakmunkásképzőink nem befejezett középfokú műveltséget nyújtanak, de lehetőséget biztosítanak a befejezéshez is: a fiatal szakmunkások folyamatosan továbbtanulhatnak. Legkiemelkedőbb eredmények azt tekinthetjük, hogy ma már mindegyik ipari szakmunkásképzőnkben érettségét adó szakközépiskolai képzés folyik. A szakmunkások szakközépiskolája kedvező fogadtatásra talált, az 1974/75. tanév (az új iskolatípus első évének) tapasztalatai kedvezőek.

Tural Ferenc

A mindennapok periferiáján

A szülő panasza: „Nem olyan, mint a többi...”

A pedagógiai jellemzésből: „Általános iskolában a fejlődése nem biztosítható...” „Gyógypedagógiai intézeti elhelyezést szeretnénk!”

A szülő panasza: „Az iskolában nem foglalkoznak velem, verekszik, a hátsó padba ültették... Ismétljen, de gyógypedagógiára nem adom...”

Az iskola panasza: „A család elhanyagolja, a szülő nem érdeklődik gyermeke iskolai pályafutása után. A tanuló pizkosan jár, hiányos öltözékben, felszerelése nincs, írni, olvasni, számolni nem tud. Hibás a beszéde. Testileg fejletlen.”

Magyarországon megközelítőleg 28 000 gyermek enyhén értelmi fogyatékos. Ezek iskolakötelezettségüknek a kisegítő iskolákban, az általános iskolák mellett működő kisegítő osztályokban, vagy a gyógypedagógiai nevelőintézetekben tesznek eleget. Az értelmi-leg súlyosabb fokon károsodott tanulókat (imbecillisek) a foglalkoztató intézetek fejlesztik — a tájékoztató adatok szerint számuk országosan eléri a 2400-at.

A mentálisan abnormális, csökkent értékű, fogyatékos embereknek állampolgári joguk, hogy szocialista társadalmunk életébe bekapcsolódva emberekhez méltó életet éljenek. A társadalmi beilleszkedés nagymértékben attól függ, hogy milyen segítséget kapnak, milyen az őket körülvevő környezet szemlélete a betegségekkel, illetve a fogyatékosokkal szemben.

Gyakorlatból tudjuk, hogy a fiatalkorúak értelmi helyzetét, normalitását, abnormaritását másként ítélik meg a szakemberek (szakorvosok, gyógypedagógiai tanárok,

pszichológusok) és másképpen látja a közvélemény.

Az értelmi fogyatékos (oligophrén) emberek megítélése csak abból az alap gondolatból lehetséges, hogy a vizsgálati situációnban nem abszolútizáljuk magunkat minden szempontból egyértelműen normálisnak.

★

Hazánkban az értelmi fogyatékosok megítélésével (a pedagógiai fejlettség szempontjai szerint) megényként egy-egy állandó áthelyezési bizottság foglalkozik. Komplex szakorvosi, pedagógiai, pszichológiai vizsgálatokkal megállapítják, hogy a gyermek szakszerű fejlesztése milyen iskolatípusokban lehetséges, a gyógypedagógiai szakterületein nem képezhető gyermekek esetében egészségügyi ápolóintézeti elhelyezésre tesznek javaslatot. Az értelmi fogyatékosok súlyossági fokainak megfelelően, a vizsgálati eredményektől függően konkrét határozatok születnek a tanulók beiskolázására.

★

A szülő nyilatkozata a gyermek állapotáról: „Nem tudta azt senki megmondani nekem, hogy idős vagyok a szülésre. Legalább az orvos figyelmeztetett volna, hogy milyen következményekkel jár.”

A kórelőzményből: „...Az anya terhességének idején fertőzést (toxoplamosis) szenvedett. Az apa állatgondozó... A terhesség veszélyeztetett, ...császármetszés, ...az újszülött súlya 1800 gr. volt.” „...Csecsemőkorban gyakori tüdőgyulladás, bélhurut; kisgyermekkorban középfülgyulladás, szövődményekkel járó fültőmirigylob, lázas állapotban megkékült, fogfrászt kapott...”

A családi anamnézishől: „Vércsoport-összeférhetetlenség az anya és az apa között.” „Három testvére már a helybeli kisegítő iskola tanulója. Az apa csak két osztályt tudott elvégezni, az anya írástudatlan...” „A földkunyhóban kilencen élnek. Régebben történt, hogy a családból az egyik csecsemőnek a patkány megrágtta a fülét. Magyarul alig tudnak.”

A tanuló iskolai pályafutása:
„Óvodába nem járt, iskolaelőkészítőt nem végzett, iskolaérettségi vizsgálaton nem vett részt. Beiskolázták, egy év felmentést kapott. Jelenleg írni, olvasni, számolni nem tud.”

„...A tanuló az általános iskola első osztályában számtanból bukott. Az iskola igazgatója, a szülő beleegyezésével, az iskola kisegítő osztályába helyezte. Jelenleg kitűnik a kisegítő osztályban jó tanulásával.”

„...Óvodába nem járt, iskolaelőkészítő foglalkozáson részt vett. Minősítése: eredménytelen. Az első osztályban írás, számtan tantárgyakból gyenge eredményt mutat, a közösséghez nehezen alkalmazkodik. A gyógypedagógiára javasolják. Az orvosi vizsgálatnál fenytésből eredő külsérelmi nyomokat észleltek (eredete ismeretlen). Intézeti elhelyezést kérnek a szülők, minél messzebb a lakhelytől.”

„...Szakvizsgálat után megállapítást nyert, hogy gyp. nevelőintézetben továbbfejleszthető a tanuló, intézeti elhelyezést nyert. A két szülő nézeteltérése miatt a nevelőintézetből kivették. Jelenlegi helyén nem fejleszthető, újra intézeti elhelyezésre vár.”

„...14 éves fiúgyermek, aki 1967. szeptemberében lett iskolaköteles, de csak az 1969/70-es tanévre iskolázták be. Az első osztályban három tantárgyból bukott. A következő tanévben, amikor ismételt, elégtelen tanulmányi eredménye miatt újabb ismétlésre kötelezték. Azóta minden tanévben — a szülő bemondása szerint: a körzeti orvos javaslatára — felmentették. A felmentések alapos oka, mivel ez ügyben csak a szülő fordult hozzánk, ismeretlen.”

★

Az általános iskolai felmentések az utóbbi időben elszaporodtak, és megítélésünk szerint sok esetben kellő vizsgálat és körültekintés nélkül hoznak az általános iskolai igazgatók ilyen ügyekben határozatokat. Gyakran nyújtanak segédkezet a felmentésekhez a körzeti orvosok is, akik az általános iskolai sikertelenségek láttán — egy-egy köresethez kapcsolva — felmentéseket javasolnak, nem ismerve a gyógyító nevelés intézményes lehetőségét. Az általános iskola igazgatói és nevelői — néhány kivételtől eltekintve — nem kutatják az orvosi diagnózisok pedagógiai következményeit. A felmentések hátterében a már említett körökön kívül gyakran szerepel a túlkorosság, a testi-szellemi fejletlenség, a romboló magatartás, túlmozgékonyosság, kedvezőtlen szociális helyzet, szökés, csavargás, illegálisan kötött házasság.

★

A kirívó esetek, gyakran emberi sorstragédiák helyenként megelőzhetőek a fiatalkorúak nevelési lehetőségének keresésével. Szép számmal találunk olyan általános iskolákat, ahol az intenzív korrekciós foglalkozások sikertelensége után is határozottan keresik a tanulók fejlesztésének lehetőségeit, és nem választják a tankötelezettség alóli időleges vagy teljes felmentést.

A gyógypedagógiai intézményekbe történő beiskolázáshoz az Állandó Áthelyezési Bizottságnak (ilyen és ezekhez hasonló) javaslatokat küldenek:

„...Mindkét szülő több műszakban dolgozik, a gyermekre idős nagyanyja ügyel. S a szülő ugyan érdeklődik gyermeke tanulmányi előmenetele felől, de elfoglaltsága miatt rendszeresen segíteni nem tud. Az órákon a tanuló passzív, de irányított játékokban szívesen, nagy lelkesedéssel részt vesz. Szereti a kisebbeket, minden gyermekközösségbe beilleszkedik, ugyanakkor a felnőttekkel szemben zárkózott, félszeg. Számtan, ének, környezet, fogalmazás tantárgyakban az előírt követelményeknek az adott osztályfokon eleget tenni nem képes. Az iskola korrepetálja és a tanulószobai foglalkozásokon egyénileg is próbálnak segíteni neki. Nagyothalló és gyakran »ideges, hamar tü-

relmetlenné válik«. Hallókészüléket nem visel (!)”.
„A hattagú család egy szoba, konyhas lakásban »rendes, szegényes, zsúfolt, körülmények« között él. A szülők »idegesek«, az apa gyakran részeg. Napirenden vannak a veszekedések. Az anya írástudatlan, durva, gyermekeit veri. A tanuló agresszív, nyugtalan (6 éves koráig rendszeresen bevezet). Gyenge a látása, de szemüveget nem visel”.

„...Nagyon primitíven, minoen előkepzés (óvoda, iskolai előkészítés) nélkül került az iskolába. Súlyos mértékben környezetkárosított, hospitalizált. Az 1—4-es összevonású általános iskola első osztályát harmadszor járja, több nevelő tanította. Olvasás, írás tantárgyakból a tantervi követelményeknek eleget tenni nem tud.” Egy későbbi pedagógiai jellemzésből: „magatartása úgy változik, ahogy az érdeklődését sikerül felkelteni a tanulás iránt”. Egy tantárgyból az osztály szintjénél magasabb eredményt ért el fél év alatt.

„...A szülők gyermekük iskolai tanulmányai után nem érdeklődnek, a tankönyveket otthon alagyújtósnak használják. Az erősen italozó apa otthon botrányokat rendez. Ilyenkor az anya a kislányával együtt a szomszédba menekül”.

★

A testi-lelki fejlődés rendellenességeit alapvetően meghatározzák a központi idegrendszer szerkezeti eltérései. Gyakorlatunkból ugyanakkor számos olyan esetet is ismerünk, amikor a károsodást a szakorvosi vizsgálatokkal kimutatni nem lehet, az épek tűnő idegrendszeri szerkezetekre mégis rendellenes fiziológiai és lelki folyamatok épülnek.

A Gyógypedagógiai Áthelyező Bizottság elé kerülő tanuló személyiségének rendellenességét gyakorta vírusos, bakteriális fertőzésben, a mechanikus hatások következtében kialakult sérült idegrendszeri struktúrában látjuk. A gyógyító nevelést igénylő gyermekek tüneteit mégsem lehet csak ilyen tényezőkre visszavezetni, mert örökletes, veleszületett zavarok, a belső elválasztású mirigyek rendellenes működése is pszichikus következményekkel jár. A különböző életkorban kialakult idegrendszeri sérülések következtében jelentkező károsodást tehát igyekszünk elhatárolni azoktól a tünetektől, melyek az egyén kedvezőtlen társadalmi életformája következtében alakultak ki, hiszen az ingerszegény környezet, az elhanyagoltság, a — családi, óvodai, iskolai — érzelmi kötődés hiánya és a kudarcélmények is (az elszívás idejétől függően) az intellektus fejlődésének zavaraihoz is vezetnek.

Társadalmi értelemben vett környezeti ártalmak egyrészt nem mindig különíthetők el a biológiai károsító hatásoktól, másrészt okozhatnak olyan kóros tüneteket, melyek az iskolai képzést a gyógyító nevelés irányába terelik. Az értelmi fogyatékosoknál a lelki jelenségek mennyiségileg és minőségileg is eltérnek a hasonló korú ép gyermekekétől. A megismerő funkciók, a régi ismeretek felidézésének, alkalmazásának zavarai különös problémát jelentenek az általános iskolában, ahol az intellektuális feladatok kerülnek előtérbe. Iskoláskor után a viselkedés, a szociabilitás kerül előtérbe, és az az egyén, aki tanköteles korban gyógyító nevelésre szorul — annak eredményeként is —, az iskoláskor után beilleszkedik a „normálisok” társaságába.

★

A megyei Állandó Áthelyezési Bizottság vizsgálatának összefoglaló véleményéből:

„...A tanuló értelmileg enyhébb fokban (debilis), sérült. Fogyatékoságát a szülők elszívott központi idegrendszeri károsodásra vezethetjük vissza.” „...A megvizsgált közép súlyos fokban (imbecillis) értelmi fogyatékos. Szakvizsgálatok után állapotát

génártalommal hozzuk összefüggésbe”. „...Nevezett gyermek súlyos fokban értelmi fogyatékos (idiotia), a gyógypedagógiai iskola rendszerében nem képezhető. Értelmi helyzete, fejlődési rendellenessége méhen belüli károsodás miatt alakult ki.”

A bizottság javaslataiból:

„...Gyógypedagógiai áthelyezést nem javasolunk. Intenzív logotherápiával, tantárgyi korrekciós foglalkozás mellett a tanuló eredményesen fejleszthető az általános iskolában.” „...Az 1975/76-os tanévre a helybeli kisegítő iskola 1. osztályába beiskolázható. Napközis foglalkoztatása szükségesnek látszik.” „...Az enyhe fokú sérülésnek tüneteit rossz szociális helyzet súlyosbíthatja. Gyógypedagógiai nevelőintézeti elhelyezése indokolt. Az 1975/76-os tanévben a kisegítő 2. osztályában folytassa tanulmányait.” „...A tanuló halmozottan sérült. Enyhe fokú mozgássérülése, értelmi fogyatékosága, halláskiesése miatt (hallókészülékkel) a gyógypedagógiai nevelőintézet kisegítő előkészítő osztályába beiskolázható.” „...Célszerű lenne, ha a nevelőintézeti kisegítő 2. osztályában folytathatná tanulmányait, Intézeti férőhely hiányában járjon az általános iskolába és részesüljön heti hatórás korrekcióban. Szakintézeti elhelyezéséig év végén osztályvizsgát tehet, mert lakhelyén kisegítő iskola, vagy osztály nem működik.”

★

Az elmúlt tanévben országunk gyógypedagógiai intézményeibe ezerrel valamivel több tanuló került, mint az 1973/74-es tanévben. Mi, nőgyógyászok ebből 89 fővel „részesülünk”. Az 1975/76-os gyógypedagógiai beiskolázásra 147 tankötelest javasoltak és 1974. január 1-től napjainkig 308 áthelyezést kezdeményeztek. Elengedhetetlenül szükséges foglalkoznunk az áthelyezési vizsgálatokról szólva azzal is, hogy a beérkezett áthelyezési javaslatok 43,6 %-át cigánytanulók ügyében tették. Minden gyógypedagógus szeretettel, nagy megértéssel fogadja a fogyatékos gyermekeket, de — a gyógypedagógiai intézmény jellege folytán — szükségszerűen csak a fogyatékosokkal foglalkozunk, s úgy érezzük, hogy a cigányosztályokat, kollégiumokat, napköziket nem a gyógypedagógiai intézményrendszeren belül kell kialakítani, mert más kritériumok alapján kerültek oda tanulók. Látjuk, hogy a cigánytanulók ügye alapvetően csak a szülők életmódjának gyökeres változtatása révén oldódik meg. Érezzük a kormányintézkedések nyomán szociális helyzetükben létrejött változásokat; a felvilágosító munkának, gyógypedagógiai prevenciónak, a nevelési tanácsadásnak kiemelkedő jelentősége lenne a sürgető társadalmi probléma megoldásában. A művelődésbeli hátrányok, melyek társadalmunk kis rétegét érintik, és múltunkban kereshetők okai, önmagukban nem vezetnek oda, hogy ép értelmű gyermekek gyógypedagógiai intézménybe kerüljenek.

Koczka Lajos

Tudományos emlékülés Salgótarjában

A szocialista vállalati gazdálkodás néhány sajátossága címmel rendezett tudományos ülésszakot Salgótarjában — felszabadulásunk 30. évfordulója tiszteletére — a Pénzügyi és Számviteli Főiskola Marxizmus — Leninizmus Tanszéke. Az 1975. október 21 — 22-i tanácskozás résztvevői között ott voltak a baráti országok testvérintézményeinek képviselői is, a honi gazdasági főiskolák delegátusai mellett jelenlétükkel is hangsúlyozva a tanácskozás jelentőségét.

Dr. Tétényi Zoltán főigazgató megnyitó szavait követően Lakatos Imre, a PSZF Marxizmus—Leninizmus Tanszékének vezetője tartott vitaindító előadást a vállalati gazdálkodás kialakulásának társadalmi-gazdasági feltételeiről, a vállalati gazdálkodás és a népgazdaság kölcsönhatásáról, a vállalati önállóságról, a vállalati nagyságrendek optimális alakulásáról, a szocialista integrációról, a szabályozási rendszer aktuális problémáiról, továbbfejlesztésének lehetőségeiről. Az e témakörben folyó és már általánosításra alkalmas tudományos kutatásokat, illetve eredményeiket körültekintően figyelembe vevő referátumhoz a tanácskozás során tizenkilenc kiegészítő előadás, illetve hozzászólás kapcsolódott.

A vitában felszólalók elemezték többek között az állami és szövetkezeti tulajdon, s a közös vállalkozások időszerű kérdéseit, az

üzemi demokrácia fejlesztésének feladatait, a tanácsok megnövekedett feladatait a helyi ipar fejlesztésében, a nagyüzemi munkásság politikai szerepének növekedését az ipari vállalatok termelőmunkájában, az irányítási rendszer tökéletesítésére tett és teendő intézkedéseket, a vállalati tervezés kérdéseit, az érdek-érdekeltségi motivációkat, a támogatási és árrendszer kérdéseit.

A vita során felmerült koncepcionális, szemléletbeni és értelmezési problémák tisztázásához dr. Tétényi Zoltán adott hasznos útbaigazítást egy olyan tudományos ülés zárózávként, amely nem csupán közgazdasági ismereteket nyújtott, hanem nyílt fórumot teremtett a nézetek tisztázására, vélemények ütköztetésére. Eleven műhelymunka, az ismeretek megújítására, a népgazdaság közeli és távlati érdekeivel való

közvetlenebb azonosulásra törekvő munkamegbeszélés, érdemi tevékenység jellemezte ezt a tanácskozást — s csak helyeselni lehet a főiskola vezetőségének azt az elhatározását, hogy a kétnapos konferencia teljes anyagát 1977-ben kötet formájában közreadják.

A tudományos ülés időszerűségét és jelentőségét a szocialista vállalatokkal szemben megnövekvő követelmények, a társadalomtudományok fejlesztésének erősödő igénye egyaránt hangsúlyozzák. A legnehezebb (és nehezebb) feladat természetesen a tudományos megalapozott kutatások eredményeinek a gyakorlati életben történő közvetlen, illetve áttételes alkalmazása lesz, s a gyakorlatban szerzett tapasztalatok újra és újra „visszacsatolása” az elmélet felé.

Dr. Molnár Pál

Hagyománytisztelet és mozgalom

Az elsők között volt 1964-ben, aki Madách-émlékérmet kapott; Munkácsy-díjas, a Magyar Népköztársaság Érdemes Művésze. Salgótarjában él, miként vélekedik arról: vajon, akkor miért esett rá a választás? S főként: hogyan alakult azóta az élete?

— Abban az időben indult igazán virágzásnak a megyei képzőművészeti élet — mondja a művész. — S miután a felszabadulás óta rengeteg pótolnivaló volt a megyében, így a képzőművészeti élet szervezésén kívül minden olyan kulturális mozgásban igyekeztem részt venni, ami akkor is igazán a közművelődést je-

lentette. Úgy mondhatnám, hogy közéleti emberként is és művészként is tettem azt, amit kellett. E két tevékenység abban az időben is szinte egybeforrt, s úgy érzem, hogy ezt hordozom magamban azóta is... Ha viszont ez a beszélgetés a Madách-émlékérem kapcsán jött létre, akkor néhány gondomat szeretném megemlíteni; ezek a gondok a Madách-kultusz ápolásával függenek össze. Nem mint művészt, hanem mint közéleti embert szorongat a kérdés: miért szűnt meg a pezsgés például a Madách-émlékérem körül. Mintha a Madách-kultusz ápolása túlságosan is hivatalos ténykedéssé vált volna. Amikor először adták át ezeket az emlékérmeket, pezsgés volt: Csesztvén szobrot avattak, a Magyar Tudományos Akadémia Madách-émlékülést tartott, nekünk meg itt Salgótarjában még arra is gondunk volt,

hogy Martinovnak felvigyük az emlékérmét Budapestre, ahol kórházban feküdt. (Később aztán voltak, akik nem tudtak eljönni Salgótarjába átvenni az érmet, mi ezt tudomásul vettük, nagyon is napirendre tértünk fölötte.)

— *Ellaposodott volna a Madách-kultusz ápolása, így az emlékérem körüli mozgalom is?*

— Sajnos, elaludt az öntevékeny mozgás, amely — szerintem — fontosabb a hivatalos ténykedésnél. Úgy érzem, ellaposodott az egész. Összejön néhány ember itt, Salgótarjában az átadó ünnepségre, de nem találtuk meg a módját annak, hogy a Madách-kultuszt hogyan tartjuk az emlékérmek kapcsán is elevenen. Arra gondolok, miért ne lehetne Csesztvén átadni ezt az érmet? Ott ebből az alkalomból emlékülést is tarthatnának,

amelyen összegeznék az eltelt időszak Madách-kutatásainak eredményeit. Kegyelettel adóznának legalább ezen az egy napon nemcsak a kitüntetettek! A másik dolog, ami még foglalkoztat, miért a hivatal tesz javaslatot a vb-nek a leendő emlékérmesek kiválasztására. Nem vitatom a hivatal hozzáértését, de Madách-emlékbizottságot kellene felállítani, amelynek tagjai azok a szakemberek lennének innen is és szerte az országból, akik valóban mindenről tudnak, ami a Madách-hagyomány ápolásában és kutatásában történik az országban, Európában. Nem lenne-e érdemes megnézni, hogy az alapítólevél ma is mindenben időszerű-e? A bizottságnak lehetne továbbá a feladata javaslati joggal befolyásolni, irányítani a csesztvei múzeum mindenkori fejlesztését, anyagának gazdagítását, propagálását stb. Mindez talán eredményt hozna. Mert bizony a csesztvei múzeum propagálásával sem vagyok elégedett. A szocialista brigádok, iskolák számára tudatosítani kellene, miért szükséges megnézni Csesztvét. Ne vessük el a gondját Csesztvének. Sok érték kicsúszik a kezünkből: a Madách-gyűjtemény Győrbe került, a Benczúr-hagyaték Nyíregyházára. A Madáchsal kapcsolatos képzőművészeti anyagot is össze lehetne gyűjteni.

— *Czinke Ferenc grafikusművész mindig aktívan kapcsolódott be a nógrádi kulturális közéletbe. Szocialista brigádoknak, különféle kisközösségeknek tart előadásokat, sokoldalú szervező munkát végez. Elégedett-e időbeosztásával?*

— Bár most is rendszeresen szerepelek hazai és külföldi tárlatokon, nem vagyok megelégedve időbeosztásommal. A megélénkült közművelődési tevékenységben legtöbbször olyan dolgok határozzák meg, hogy mit csináljak, amelyekből nem születik kép. Sokat várok most a téltől. A

tél az az évszak, amikor magára marad az ember, tud dolgozni.

— *Mit?*

— Egymásra épülnek a dolgok. Ebben a korban már higgadtabbá válik az ember, megvan a kialakult formanyelve, a szemlélete, a világnézete, amire szüksége van. A művészetben az elkötelezettség híve vagyok. A művésznek igenis válaszolnia kell a világ által felvetett kérdésekre. Figyelmeztetnie kell az embereket arra, ami esetleg veszélyt jelenthet a jövőben. S ki kell fejeznie az ember örömét.

— *Hogyan?*

— Műfajilag is. úgy érzem megvan a saját világom.

— *A grafika?*

— Igen. A grafikának szinte minden műfaját élvezettel művelem.

— *Most mire készül?*

— Évek óta vajúdik a velencei biennálé sorsa. Ott a mai magyar grafikát én képviselem majd, ha egyszer megnyílik. Most ugyanis megint kaptam egy felszólítást, hogy készüljek a biennáléra. Azt valom, hogy minden népnek a maga etnikai gyökereinek megfelelően kell szólnia a világban. A magyar művészet is színtöltja az egyetemesnek. Mert bármely kis nép vagyunk, az úgynevezett magas művészethez köthető népi motívumok rendkívül gazdagok, és a világ számára is van mondanivalójuk. Elég, ha csak Bartók Bélára hivatkozom, hogy világossá váljak, mire gondolok.

— *Czinke Ferenc ebben az évben részt vett a jubileumi képzőművészeti kiállításon a Műcsarnokban, ahol Nógrádi Sándor című lapjával és a Radnóti-sorozatával szerepelt. Moszkvában ugyancsak sikert arattak grafikai lapjai; itt a szocialista országok képzőművészetének harmincéves fejlődéséről kívántak számot adni, Czinke Ferenc a Nógrádi Sándor című lappal és az Édesanyám ikonjával keltett érdeklődést.*

A műteremben több műve támaszkodik a falnak, most csomagolta ki őket, az USA különböző városaiban, amerikai galériákban szerepeltek, részeként egy válogatott magyar anyagnak. (A magyar képzőművészeti kiállítás két évig vándorolt az USA városaiban.) A miskolci grafikai biennálén ugyancsak ott találjuk a Salgótarjánban élő művész lapjait.

Zárjuk vallomással a Czinke Ferencsel folytatott beszélgetést.

— Régi vesszőparipám, hogy gyökerek nélkül nincs művészet — mondja. — A népdal, a népművészet, a népi formakincs mindig az emberiség gyermekkorát idézi. És azt érzem, hogy ez a legőszintébb megnyilatkozása a népnek. Ennél tisztább forrás nincs, ebből merít a magasművészet, s ebben a megyében erre is figyelmeztet egy pár irodalmi, művészeti kegyhely — mondjuk a madáchi probléma is. Ne engedjük elaludni azt, ami már régen ébren van!

T. E.

Egy terem a panoptikumból

A bejáratnál MAGYARÁZÓ TÁBLA tudatja a látogatókkal, hogy e terem négy sarkában az évszakokat jelképező négy női figura, középtűt egy híres telivér, kétoldalt pedig egy-egy neves személyiség viaszszobra látható. A MAGYARÁZÓ TÁBLA a félreértések elkerülése végett felhívja a látogatók figyelmét az időszámítás előtti ugor költő mottóként idézett versére:

AMI IGAZ — IGAZ
AMI VIASZ — VIASZ

1. Grácia

Pont pont vesszőcske
pontosmívű fejecske
font font kisszőcske
fontos ám a kezecske
tomporocska-tompocska:
bérbeadó
mind a három dombocska

Telivér

itt látható itt látható
az ezredéves hintaló
a híres fehér ló fia
és fölötté a glória
kócfarka habár szertehullt
s üvegszeme is elgurat
itt látható itt látható
ez a hibátlan hintaló

Hogyha hajtói angolok
futása könnyed kis galopp
hogyha németek nyergelik
vágat a száraz tengerig
és így tovább... belátható
ez a leggyorsabb hintaló:
míg alatta a föld forog
egyhelyben nyihog, s nyikorog

2. Grácia

E dúskeblű családanya
öröme kincse aranya
ki cirógat kit hazavár
két engedelmes gyereke:
az egyiknek
a féke fáj
a másiknak a kereke

Majdnemovits

Majdnemovits
igazi hős
Valahonnanból
ismerős
e század bohém felcsere:
gatyacsere vagy fejcsere
A mellén majdnem véres ing
és majdnem-zászló rendszerint
meg grafikon: majd ennyi vért
vesztett majdnem a majdnemért
Ám bal lábán a lábbeli
egészen bőr és emberi

3. Grácia

Kalapján toll
a szélkakas
(rég svájcisapka-bögyörő)
a szava attól férfias
emettől lelke gyönyörű
s mely-annyi-terhet-válla ma
egy ezüstróka otthona

Fővadász

A fővadász a fővadász
az nem agár csak agarász
hisz nem eger ki egerész
ehhez elég egy feleész
a fővadász a fővadász
ha benzinlovon nyargalász
urabb bíz mint a főhalász
aki csak bottal kotorász
urabb bíz mint a főzsugás
e kaszinótlan álruhás
Mert ha egy nyulat fölfala
feledheti, hogy — nyúl vala

4. Grácia

Harisnyás láb
két féldió —
saját fejében
embrió
E szép fej üvegbuborék
a szeme kék
a lába kék

Szomorintó

Voltam boldog — amíg
boldog lehettem volna
Nőttem a bajszomig
mint madzagig szalonna

De mivel nem volt bajszom
azaz csak nőtettem volna
így csak óriás arcom
gurulhat majd pokolra

Szemem majd kerek pénz lesz:
napfogyatkozás korma
s te szakállamból fénylesz
mely őszbecsavarogna

Agyaraimból láncot
fűznél fogam ha volna:
vagyok aki csak játszott
amíg lehettem volna

Gyász és remény

1.

Sírj eső szeptemberi
lánggal és korommal teli
gyásszal és rommal teli
arcomat könnyed nem veri
mert arcom távollal teli

sírj eső te mindenkori
sírj eső te mindenholi
olvadt ólom a koponyában
olajkönny a tankok nyomában
sírj eső szeptemberi

sírj eső te csupavér
sírj sírj a forradalomért

2.

Aki Allendét siratja
a forradalmat siratja az
de hogy a forradalom halott volna
az nem igaz
száguuldnak tankok vagy paripák
a kivívott diadalra tiporva
égnek és dőlnek Monedák sorra
nemzet vagy földrész gyászol —
forradalomból van a világ
gyorsuló maghasadásból
aki Allendét gyászolja
nem siratja a kiégett
Monedát
csak a kiégett emberséget
a tarkónlőtt reményt
hogy lehet vértelen
a népgyőzelem

3.

Allende fekszik
a Santa Inesben
teste gyökérzik
elvághatatlanul
s a föld alatt
behálózza Dél-Amerikát.

Allende
olyankor
mozdulatlanul fekszik
még csak nem is
mosolyog
mert illegáltságban
fontos a fegyelem

4.

Aki Chilét siratja némán
a forradalmat siratja az
de hogy a forradalom meghalhatna
az nem igaz:
reménytelen ököl az asztalon
— ez a forradalom
csupabőr gyerek a csontkaron
— ez a forradalom
szemgödrökben csirázó mag
— ez a forradalom
újrafestett kivégzőfalak
— ez a forradalom
holtravertek eszmélete
könnyvmáglyák pernye éneke:
abból lesz Chile új ege
— lesz új forradalom

5.

Csendesülj eső szeptemberi
Chile-magunkkal teli
csendesülj eső te csupavér
hallgass a forradalomért
(Szép versek, 1974)

Nagykorúság

Józanabban mint a füsthajú házak
elűzött magától az egyedüllét

társat adott hozzám, hogy rá vigyázzak
megsókoljam az arcát meg a mellét

vásárokon mutogat most a század
akrobatáknak lengő dalom a kellék

a szó kiejtve szívem ellen lázad
de szavak nélkül hogyan énekelnék

felnőtt vagyok jog és törvény az öröm
ha jó lesznek kicserzi majd a bőröm

egy múzeumban névtáblát kapok

s mert játszani nem enged mégse pőrén
papírrá áznak szemem kikötőjén

a piros-kékvitorlás csónakok

Az Első Enek című kötetből (Kozmosz, 1968)

Ardamica Ferenc Szerelem nélkül

A legrosszabbkor halt meg!...

Allok a sír felett... Karomon Buckó izeg-mozog. Három-
éves a kislány. Másik kezemet az ötéves Lali szorongatja...
Körülöttem a gyászolók tömege. Sajnálkozó, együttérző pillan-
tások karolnak körül.

A búcsúztató már régen elhangzott.

Régen? Mindössze néhány perce. Néhány perce, hogy az el-
ső súlyos rögök dörömböltek a koporsón, és ráijesztettek a
halottra: — Most már a miénk vagy!

Abban a pillanatban éreztem meg igazán az élet kegyet-
lenségét...

Nem volt rossz feleség. Sőt, határozottan rámondhatom: jó
asszony volt! Sajnálom, hogy így történt, megsiratni mégsem
tudom.

A harag hullámszik bennem, magasra csapnak a hullámai.
Egyik-másik fejembe lódul, elborítja agyamat.

Így volt ez akkor is, amikor felravatalozták. Egy darabig
csak néztem, néztem hitetlenül. Azután megráztam, majd ki-
zuhant a koporsóból. Ajkam szórta a káromkodásokat, átko-
kat... Álla kissé leesett, mintha csodálkozott volna örjög-
semen.

Soha nem szerettem. Mégis hat évig éltünk együtt. Meg-
szoktam... Szép sem volt..., de tudta a kötelességét. Vérem
nem forralta, csak meglangyosította. Két gyermeket hozott a
világra. Egy fiút és egy lányt. Párba. Mondom, mindig tudta
a kötelességét.

Hogy az istenbe történt, hogy olyan hirtelen megfelede-
zett róluk, rólam? Se szó, se beszéd, itt hagyott, meghalt. Fel-
borította minden tervemet! Felrúgta az életemet! Nyavalyas
egy élet ez, a fene egye meg!

Meddig álljak még itt? A lány is nehéz, majd leszakad a
karom! Ezek meg csak hümmögnek, szipákolnak, sustorognak, a
szemüket törülgetik. Kedvem volna beletaposni a friss sirhant-
ba, ledöngölni. Nyoma sem maradjon!

Azt mondta az orvos, szívbeteg volt. Fenét. Nem panasz-
kodott soha, nem fájlalta egyik testrészét sem... Este lefeküd-
tünk... Reggel, mikor feléje nyúltam, mint máskor, mert anél-
kül fel sem kelek, már jéghideg volt. Hát ezt tette velem!

Tegnap eljött Marcellka is. Vénlány a javából. Zörgő cson-
tú... Kínálkozott... Világéletemben utáltam a kínálkozó nő-
ket. Azt hittem... Azután rájöttem, ha ő nem szólt volna, ak-
kor én kérem meg... Jobb így, legalább nem hánytorgatja ké-
sőbb fel, hogy könyörögtem neki. Én leszek fölényben. Ha
meg nem úgy végzi dolgát, ahogyan kellene, majd odamondom,
odavágom: — Csináld, ha kínálkoztál!

Közelebb lépnek az első részvétnyilvánítók...

Egyikük csókja után nedves marad az arcom. Egy váll-

mozdulattal letörlöm kabátom ujjával, és gondolatban felszisszenek: — Látod, asszony, ezért is gyűlöllek! Amiért ezt végig kell törnöm, szenvednem!

— Gyertek, gyertek, nyaljatok-faljatok, mit számít...

Otthon megmosakszom... csak legyen már vége! Legyen már vége!

Elfognak... Én csak utánuk távozhatom. Íratlan törvény ez. Jaj annak, aki megsérti!

Marcellka keresztet vet, elkéri Buckót. A kislány felnyafog, idegenkedik.

— Csönd! — mordulok rá.

Ballagunk... Vissza sem nézek.

Marcellka is csúnya. Nem nagyon kívánom az ágyamba. De a két gyermeknek anya kell. Szereti a gyermekeket. Elveszem. Nincs más választás. Sem neki, sem nekem!

Zsóka jut eszembe... Ő volt az egyetlen nő, akit valaha kívántam. Elkóborolt, elcédásodott. Ki tudja, hol tengeti napjait. Eleinte vártam rá... Hasztalan... Majd megpróbáltam megkeresni, visszahozni. Nem akadtam nyomára.

Fiatal voltam, a vérem meg forrt. Megnősültem. Gondoltam, majd csak jó lesz így is. Szerelem nélkül... Hát, olyan „jaj de jó” nem volt, de ki lehetett birni... Mire beletörődtem, beleszoktam, ő...
S én most gyűlölöm.

Legalább a gyermekek ne volnának, hogy kivárhatnám a kedvemrevalót.

Tulajdonképpen ő nem is tehet róla. Hiszen szerette az életet. Nem gondolta... Nem akart meghalni... Hiába gyűlölködöm, gyalázom! Egyszer, ha majd minden elcsitul bennem, kimegyek a sírjához, és bocsánatot kérek tőle. Megköszönök neki mindent, amit értem tett.

De most még nagyon nehéz.

Nem vagyok önző. Sohasem voltam az. Ha önző volnék, nem nézném a gyermekeket, csak a magam jódoigát.

— Vasárnap hozzánk költöztetek. Meglesz az esküvő is hamarosan, ne félj! Addig se menj már haza, maradj a gyerekekkel! Bennem megbízhatsz!

— Tudom!

Kimondtam hát a sorsomat. Magam határoztam el. Nem beszélt rá senki. Nem kényszerített senki... Csak a körülmények.

Marcellka bizik bennem. Joggal. Tudja, hogy a szívemen viselem gyermekeim sorsát. S most már az övét is...

A hetek, hónapok, évek lassú múlása rémít csak. Milyen hosszú ez az élet!

Szemem benedvesedik. Bánt, hogy könnyezek. Bánt, hogy nem a halottat siratom. Bánt, hogy mégis önző vagyok.

Hárman néznek: Marcellka, Buckó, Lali...

Most már hangosan sírok... Mert előről kell kezdeni... Marcellkával... Muszájból... Megint szerelem nélkül.

Szepesi József Még él a nyár

Még él a fű, a lomb, a harmat
még zöld a nyár, de alkonyonként
károgva szállnak már a varjak:
komor jelül,
hogyan elrepül
megint a délibábos évszak.

Még dong a méh, a légy s a lepke
pompás virágok mámorát
orozza, ám a gólya, fecske
már nagy útra
készül újra:
itt hagyja ismét otthonát.

Még tűz a nap, s az utcák népe
ingujjban lebzsel, ám az ősz
komor felhői már az égre
kúsznak, és a
hűvös, méla
csendben olykor héjaszél köröz.

Még él a nyár, de lelke nincsen,
a kert, a fű, a lomb, a harmat
jól tudja, érzi, sejti minden,
hogyan elrepül,
már elrepül
megint a délibábos évszak.

Apám

Beteg ember volt (úgy beszéltek)
és raadásul oly' szegény,
hogy nála sóherabb e földön
nem volt azóta sem, csak én.

Amim van tőle örököltem,
s csak az van, amit rám hagyott:
fájó, beteg szív, gyenge sóhaj,
átok, csalódás, bánatok.

Túladnék már e hagyományon,
eladnék mindent lélekáron,
s vennék egy új, derűs szívet.

Talán már túl e rossz világon,
nem kéri lelke tőlem számon,
szegénytől, hűtlenségemet.

Bódi Tóth Elemér Egy a rege

Szálosban, Nyíresen van az erdőm,
kandi csererdő, csitri akác,
rebbeg a fák levele jóformán mindig,
alpesi lankák alján gyakran jár-kelel a szél.
Épült a nagyöblű tetős kémény
régén mifelénk
Nyugatra-Keletre,
visszanyomta a füstöt a szél,
ha Nyugatról elért ide szépen.
Most a cilinder kémény járja.
Kinézek a Nagyszállóból, látom,
hajtja a szél vigadozva az utcai lámpát,
inga is ing így.

Nincs messze a szép Balaton,
a kék Bakony ősi Kamorral,
lány vízi tündérével a tó,
Helka, Kelén, ahol éltek.

s jó ércek vize meggyűlt,
tartja Fáy regéje, halk Füreden.

Inga is ing így:
Hinemoa, Tutanekai?
Rotorua. Maori dal.

Nincs messze a szép polinéz
lány sem a mélyvízű tónál,
birkózott jeges árral,
szerelmese jó szava várta,
talpa nyomán buggyant fel a hévizű

utód rege tartja, népmese-szó.

Kint dolgoztam a földön,
jött egy ember a lóval,
járt a hír, hogy táltos,
nem vágta ki időben.
Vannak-e táltosok, kértem azért is
Peresztegi Pállal
s hangzik a válasz: hogyné.
Suhanc-korú édesapám látta,
hogyan kezdődött a modern kor,
légi hajó szállt át a vidéken,
volt alatta kosár.
Írta az újság, hogy lezuhant
az Északi-sarkon,
elpusztult a legénység,
jöttek a háborúk aztán.

Nincs egyenetlenség a regében,
türelmes a szél, ha megárad.
Mások az emberek. Értem.
Szép tavaik tükrén a mesék
azt zengik mégis: egy a rege.

Tomás István

Arcok

a szívek
kristálytükréből
visszanézők
piros remények
s öklöket repesztő
volt s való
mondhatatlan jajok
kiérdemelt
ős mestere Te

Hol a virágok
nyílnak
szerelmes nevetésben
hol elrejtőzve
fakad ríva a férfi
mikor villanyelet
roppant az aszály
ott földmarta kezek
rácok barázdák jelzik
s örökérvényűen
mérték
s mérik ki a hazát

Ha századok vastag
kövült kérgén átsüt
a rontatlan nagy
eredendő ének
nehéz jussokat
rovátkáz a balta
kezében

s a szórabírt
keserű szótlanság
föltámasztja az élőt

(Polyák Ferencnek)

Romhányi Gyula

Nyolc év után könnyű

Apám, hogy „morfinista” lett
(mint általában minden rákbeteg),
még élt egy hetet: fölkelte nevetett,
szalonnát evett, s minket szeretett.
Azután meghalt.

Úgy éjtél felé
(bár az időt pontosan nem tudom),
még átgyalogolt nehéz álmomon.
Szokatlan volt, ahogyan elköszönt
(talán tudta már, hogy nem-ő leszek
vagy tudta már, hogy most a mennybe
megy).

Azóta sem írt az égiektől;
ott biztos ingyen van trafik:
és gondolom, hogy első útja
az ingyen kocsmába vitt,
mi éjjel nappal nyitva van.
S fogadni mernék, hogy kibie
egy ultipartiban.

Tavaszfuragó

Mai nap lett
jó anyagom,
ma éjjel még
kifaragom,
tisztá alsót

adok rája,
fölötte szép,
új ruhája.
S ráadom a kalapom,
madárfüttyös hajnalon.

Nagyanyám

Egy sárga kép a frontról,
csak ez maradt neki.
Meghalt — mondja, ha néha
valaki kérdezi.

Mesélni kezd: — Olyan volt,
Mint te... Ezt mondja el
talán századszor is már.
S századszor én: — Milyen?

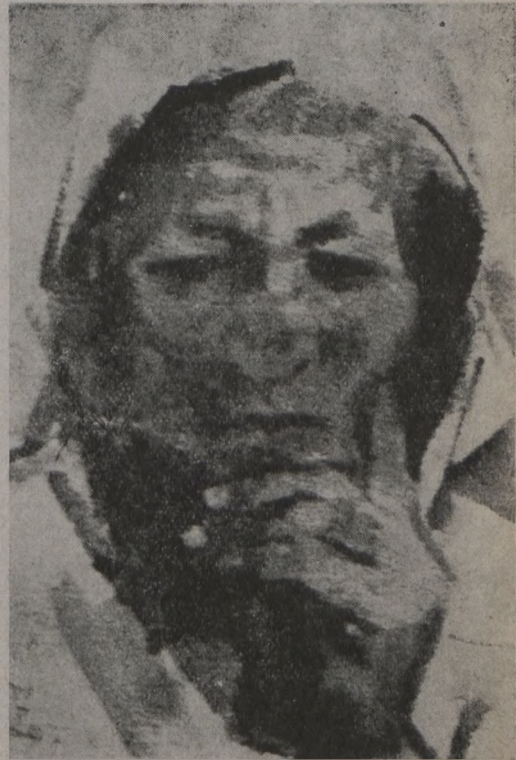
Béri Géza

Napról napra

Félig sárban, földön félig,
ember pusztul, férfi érik —
földre rogytam, vagy eróm nő?
most születek csak a földből?

Minden léptem fogcsikorgás,
maradásom szemrehányás,
gyózd, vagy halj meg! — nincs más
mentség.

Ha erőd van, lesz szerencséd.

Bérczy Károly, a műfordító

A fordítások persze nem az Anyeginnel kezdődnek. Már kora ifjúságában megtanulhatta a kulturált és tudományokat kedvelő polgári környezetben felnövő kis Bérczy a nyelvek, a világirodalom szeretetét. Édesapja a klasszikus görög–latin irodalmat kedvelte, anagrammákat is írt, számára a tudomány és irodalom egybekapcsolt fogalmak voltak. Nem lehet valakiből jó író anélkül, hogy ne ismerje a nyelveket, a művészeteket, de az igazi tudósnak is sokoldalú, klasszikus és modern műveltséggel kell rendelkeznie. A kor legfőbb nemzeti eszményét Csathó Kálmán szavaival érzékeltethetjük leginkább: „A nemzetek életében a csúcspontokat a művészet és az irodalom jelenti. Nemzeti nagyság nincs ezek nélkül. És szebb és magasabb hivatás sincsen, mint akár költői művekben, akár szoborban, vagy képben tükrözni egy népnek, nemzetnek küzdelmeit, bánatát, örömét és dicsőségét. Szítani a nemzeti lelkesedés tüzeit és emléket állítani a nemzet nagyjainak.¹ Az 1830-ban megalakult Akadémia, azaz a pesti Magyar Tudós Társaság legfontosabb feladatának a nyugati értékes irodalom felderítését tekintette. Csathó Pált megbízzák, hogy fordítsa le magyarrá Victor Hugo, Dumas, Scribe darabjait. 1843-ban tíz aranyat szavaznak meg az Odüsszeia fordítójának. (1846-ban Szabó István adja ki.) A Tudománytár című évkönyv ismertetéseket közöl a francia, angol, olasz költészetéről, a korabeli drámákról, hogy a magyar írók számára is példákat hozzon. Szükség van a görög drámák fordítására is, mert Kazinczy és Vörösmarty elvei szerint, így pótolhatják az ideger klasszikusokkal az eredeti művek hiányát.

Az ifjú Bérczy már a váci gimnáziumban megismerkedik a latin és görög nyelvvel, de igazából csak Pesten, 1833 őszétől találkozhat a klasszikus irodalommal, a piarista gimnáziumban. Jogi tanulmányai közben 1838-tól, tehát első irodalmi fellépései idején, szorgalmasan tanulja a nyelveket, németül, olaszul, franciául és angolul. Bár Bérczy és barátai aligha léphették át a Kárpátok vonulatait, legfeljebb csupán álmaikban, az élő nyelvvel való találkozás élménye nélkül, önműveléssel, olvasmányaikból kitartó, rendkívül nehéz munkával tanulnak nemcsak társalogni, hanem fordítani is — sokszor több nyelven is. Bérczyhez legközelebb az angol és francia nyelv áll. Az angol szelleme megegyezik természetével, komoly és érzékeny, sokszor világfájdalmas hangulatában szívesen olvassa Byront, a francia pedig szép, és nem utolsósorban — divat. A főváros kozmopolita is, nemcsak nemzeti, a Honderű a párizsi élet legfrissebb újdonságait is közli, a párizsi divatot azonnal követik a pesti dandyk, a szalonok művelt társaságaiban beszélnek Victor Hugo, Scribe új műveiről, és az ifjú hölgyeket nem illik magyar nyelven köszönteni az ifjú gavalléroknak. Bérczy francia nyelven még verseket is ír, a baráti körnek felolvassa, Victor Hugo és Lamartine verseit fordítja, sőt saját, szentimentális biedermeier stílusú költeményei előtt francia mottókat használ (legtöbbször Lamartine-től). A Tizek közé kerülve, a Pilvax törzsvendégeként már nemcsak divat, hanem kötelesség is szent hevületből ismerni a francia haladó irodalmat, a forradalommal kapcsolatos műveket.

Az 1830-as francia forradalom után egész Európa Párizs felé fordul, amelyet Vörösmarty a „vészek honaként” üdvözölt:

„Melyben egy világnak szíve ver,
Ahol röten a vér bíborától
Végre a nap földérülni mer...”
(Liszt Ferenchez)

Az idézet jól érzékelteti az 1830–40-es évek fiatal magyar íróinak, értelmiségieinek Franciaország és liberális eszméi iránti érdeklődését, úgyis írhatnám: rajongását. A fiatal Magyarországon írni, alkotni politikai tettek számított. Az eredeti művek mellett a fordítások is nagy szerepet játszottak, mert lehetőséget nyújtottak a francia liberalizmus eszméinek terjesztésére, a politikai gondolkodás formálására. Ezekben az időkben a fordítók más népek irodalmában inkább forradalmi magatartásra előkészítő műveket kerestek, semmint gyönyörködtetésre alkalmas alkotásokat. A fordításoktól azt várja a magyar olvasóközönség, hogy azok politikai és társadalmi törekvései visszhangjaként szóljanak.

A fiatal Bérczy megérti a kor parancsoló szavát, és látszólag egy „ártatlan” műből, Mérimée: IX. Károly uralkodásainak krónikájából A különös kihallgatás című fejezetet fordítja le, és jelenti meg a Koszorú XIX. kötetében B. K. aláírással, mint fordító.² A kiválasztott rész fordítása 1839-ben különös jelentőségű. Ugyanis arról van szó, hogy IX. Károly király György kapitányát aljas gyilkosságra próbálja rábírní, amit az felháborodva visszautasít. Az analógia nagyon egyszerű, IX. Károly nem más, mint I. Ferenc, Magyarország királya. A fordításnak van egy Shakespeare-idézet mottója is: „Do you find Your patience so predonnant in your nature That you can let this go — Olyan nagy a türelem bennetek, hogy a dolgok állását képesek volnátok úgy hagyni, ahogy van?” A korabeli olvasó szemével nézve, a Shakespeare-idézet és a királyról kapott rútt jellemkép csak egyet jelenthet: „Mikor valósítjátok meg társadalmi és politikai célkitűzéseiteket?” IX. Károly jelleme jól beleillik a Petőfi rajzolta királyképbe.

Bérczy rajongása a francia irodalomért és eszméért — idővel csak fokozódik. Eszményképe Lamartine, aki műveivel idegenben sokkal inkább nagyobb hatású és csodáltabb költő, mint saját hazájában. A girondisták története, (1847) tudjuk, a fiatal magyar értelmiségieknek — élükön Petőfivel — „imakönyve”. Bérczy a mű megjelenése után néhány hónappal nekilát, hogy lefordítsa és még 1849 előtt nagyrészt el is készül a fordítással, de az elkövetkezett tragikus események miatt publikálására soha nem kerülhetett sor.³ Nem lehet nem megilletődöttséggel olvasni a fordítás kéziratát, mert az az érzésünk, hogy a mű a fiatal fordítót oly mértékben inspirálta, hogy emelkedett, világos stílusával, magával ragadó lendületével, keresetlenségével, eredeti alkotásként hat az olvasóra. Idézzük fel a mű bevezető sorait: „Kis számú férfiak történetét megírni vállalkozom, kik az újabb idők legnagyobb drámájának középpontjába dobatva, egy időszak eszméit, szenvedélyeit, hibáit, erényeit képviselik, s kiknek élze és politikája úgyszólván, a francia forradalom csomóját alkotván ugyanazon csapással érintetnek, mellyel honunk végzte. E vérről és könnyekkel telt történet, tele van egyszer s mind népekhez szóló tannal. Soha talán annyi tragikai esemény, oly rövid időközbe nem szorult, valamint a tettek és következmények közötti összefüggés soha

oly' rohanólag nem gördült le, soha gyengeségek gyorsabban nem születtek hibákat, hibák vétkeket, vétkek bűnhődést. Ezen osztó igazság, melyet isten a régiek végzettségénél szentebb öntudatként helyezett tetteinkbe, soha nagyobb világossággal nem nyilvánult; az erkölcs törvénye soha sem tön le önmagára fényesebb tanúbizonyságot, soha nem bosszulta meg magát irgalmatlanabban. Annyira, hogy e két év egyszerű elbeszélése az egész nagy forradalomnak legvilágosabb commentárja, s hogy a patakokba ömlött vér nem csupán rettegés és szánalom után kiált, hanem leckét és példát is ad az embereknek.

A történet részrehajlatlansága nem a tüköré, mely csupán a tárgyakat sugárza vissza, hanem a bírőé, ki lát, ki hall, s ki ítél. Az évkönyvek nem történet: az, hogy e nevet megérdemelve, lelkiismeretet igényel, mert később az emberi nem lelkiismeretévé válik. Képződés által élénkített, bölcsesség által átgondolt, s megítélt elbeszélés: ez a történet, milyennek azt a régiek értették, s milyennek magam is óhajtanám, ha isten tollamat vezérelni kegyeskednék, egy töredéket hagyván nemzetemnek.”⁴ a. Igaz, Lamartine e művével a szabadságra vágyó Európa elnyomott népeinek égető kérdéseire adott választ azzal, hogy a szabadságnak és a haladásnak eszményképét állította eléjük. Lamartine inkább témákat, mint tényeket „énekel” meg, és ahogy Chateaubriand mondotta: „Sikerült néki bearanyozni a guillotine-t”. A „specialisták” felsorolhatják a mű hibáit, hiányait, történeti tévedéseit, de egy bizonyos, hogy Lamartine forradalmi lelkesedésében a forradalmat olyan szentnek, isteninek, tisztának, a legcsodálatosabb beteljesedésnek látta és láttatta, hogy 1848 forradalmi lázának előidézésében nagy szerepe volt. A kiontott vér az író szemében, az eszme meggyökeresedésének feltétele. Ez a gondolat áthatotta 1848 forradalmárait, és ebben a szent meggyőződésben áldozták életüket a nép szabadságáért, a „világ szabadságáért”. Bérczy műfordítói törekvését, — emberi jellemét mi sem jellemzi jobban, mint Lamartine e művével való azonosulása.

Míg franciából inkább lírai, vagy értekező jellegű műveket, angolból elsősorban novellákat ültet át magyarrá. (Hogy például Washington Irving novelláit már az 1848-as évek legelején eredeti angolban olvasta, arra bizonyíték a Bajza-féle plagium kritika.) Angolból fordított novelláit a Világ folyása egyik kötetében nyújtja össze (1854), ezek egy részét a szabadságharc bukása előtt, más részét az ötvenes években fejezte be.⁴ Az ötvenes években különben is közelebb áll hozzá a nagy angol írók stílusa, hangja, felfogása, eredeti novelláiban is egy kicsit — őket utánozza. Vizsgáljuk meg most részletesebben, kiktől és milyen témakörökben fordított Bérczy legszívesebben. A Világ folyásában megjelenő elbeszélése Washington Irving: Alhambra; Dickens: Sketchs; Household; Wards, Bulwer: The Caxtons; Lewer: Ton Burke című művéből való. Legtöbbet Washington Irving tündérrégióiból közöl: A szerelem zarándoka, A mór hagyománya, Az arab csillagász.⁵ Alapeszméjük ismerős: miként igyekezzék berendezni életét a bölcs? Mi boldogíthat: a szerelem, vagy a vagyon? A bűvölet és a csodák világában azonban valódi hús-vér emberekkel találkozunk: Ahmed, az ifjú herceg, aki nem ismerheti a legszebb emberi érzést, a szerelmet; a becsületes vízfordó és a ravasz mór, vagy a bölcs arab csillagász, ki tudja, hogyan kell berendeznie életét öreg napjaira. A történetekben mindenütt elő-elővillan a humor me-

leg fénye, Bérczy remekül szórakozik szereplői emberi gyarlóságain és egy-egy okos állatszereplő bölcis magatartásán. Előadása szórakoztató, stílusa közvetlen, élvezeti és mesés. Az Alhamra-regék mintájára maga is ír tündérregét (például a Szilicze), de ez már korántsem olyan jól sikerült, mint műfordításai.⁶ A fordítások másik csoportjába az útleírás, útiélményvázlatok tartoznak. Levele: Ördög marka Írland zord tájain játszódik, de a történet mulatságos; Bulwertől egy apa tragédiáját meséli el; és valódi Sketche Dickenstől: Horatio Sparkins története.⁷ A Malderton család ostoba nyárspolgári szokásaival, izléstelenségeivel és férj-fogási hadjárataival, nyugodtan lehetne akár pesti születésű is, az „érdekes” Horatio pedig, aki fennkölt társalgó „szakasztott lord Byron”, felvett pózaival akár a korabeli pesti, divatozó ficsúrok közül lépne elő: ő a „század ifja”. A fordítások hangulatvilágában Bérczy teljesen azonosul az eredeti íróval, de stílusban és nyelvben felülemelkedik a szövegen, önmagát adja, logikus, szép színes, magyaros szerkesztésű mondataival. Greguss Ágost mutatott rá néhány szövegszerű hibára, angolos nyelvkezelésre (például külön-külön szóba írja a „vár sáncz”, „kantár szár” szavakat, pedig e névszókát a birtokrag mellőzése miatt egybe kellene írni), mely azonban egyáltalán nem gyakori Bérczynél.⁸ Az angol elbeszélések műfordításai tulajdonképpen azt bizonyítják, hogy Bérczy végképp háttérbe fordított a francia vadromantikának, a divatos csevegéseknek, s elbeszélésein a továbbiakban az angol irodalom jótékony hatása érződik. Gyulai Pál köszönetet is mond neki a műfordításokért, mert ha választékosan fordulunk az idegen irodalomhoz, az jobb, mint az idegen gyenge-eredeti utánzata. „Lcgyünk már egyszer eredetibbek és kevésbé eredetiek!”⁹

Az angolokat Bérczy elsősorban sajátos humoruk miatt kedveli, csendesen mulatni a világ gyarlóságain, nem harsányan vagy pajzánkodva, de okosan. Az irodalmi humorról írt akadémiai székfoglaló beszédében (ez egyetlen jelentősebb esztétikai jellegű értekezése) végeredményben az angol és orosz epikusok mellett tör landzsát.¹⁰ Miután részletesen foglalkozik a humor szó eredetével (nedv — véralkat — jellem — különység — szelleműs elméncz — az egyén alanyi hangulata), az angolokat nevezi a világ-irodalom legmélyebb humorú íróinak. Dickens emberszerető humora óriási hatású az irodalomban. Mi a lényeges különbség a múlt század humora és a mai humor között? „A múlt század humorának fő vonása a világ megvetése volt, az újabb emberszeretet.”¹¹ Amaz cinikus volt, ez tárgyilagos, melynek csupán eszköze az élc, az irónia, a szatíra. A valódi humornak feladata a mindennapi élet legcsekélyebb tárgyaiba is lelket önteni, a humornak nem szabad sebezni, hanem gyógyítani kell, a dolgok mindkét oldalát kell látni, „nevetve kell ostromozni és enyelegve sírni”. (Széchenyi volt ilyen humorú szerinte; érdekes megjegyezni azt a tényt, hogy egész életművében, az 1848-as naplótöredéken kívül ez az egyetlen direkt megjegyzése Széchenyi emberi magatartásáról.) Akik engednek az egyoldalú behatásoknak, akik szenvedélyeiktől elragadtatják magukat, nem bírhatnak tiszta humorral, öntudatlanul nem lehet nevetetni. Ezért találunk az északnyugati népeknél sokkal több jó humoristát, mint délkeleten, uralkodó alaphang a humor Angliában és Oroszországban. Bérczy felsorolja Puskin, Gogol, Lermontov, Turgenyev neveit, s kifejezi mély rokonszenvét az orosz irodalom iránt.^{11/a}

Íme, az 1860-ban írt esztétikai fejtetésekben említi először Puskin, kinek me'ankolikus, contemplatív természete olv' közel állhatott Bérczy egyéniségéhez. Vajon mikor kezdődik ez a kapcsolat az orosz irodalommal? Nyilvánvaló, hogy hozzátartoznak szubjektív összevetéseket, párhuzamokat Bérczy és Puskin életéből — egyes naplórészletek és az Anyegin részleteinek összevetésével — mint ahogyan azt Radó György teszi

Bérczyről írt fejtegetéseiben.¹² Például: Puskin halálos párbaja — a Bitorlott szerelem halálos párbaja; a Vanyarczi-napló tája — Puskin mihajlovskojevi birtoka; a magányos Bérczy álmódosása Vanyarczon — Anyegin falusi magánya; vagy Byron emlegetése mindkettőjükénél stb. Véleményem szerint azonban ezek a párhuzamok kissé erőltetettek, az említett motívumok valóban közösek, de mindezen nem lehet csodálkozni. A kor szelleme, az orosz és magyar társadalom berendezkedésének hasonlósága adta e motívumokat, s bizonyos, hogy találhatnánk még számos ilyenféle hasonlóságot Bérczy és Puskin között, illetve Anyegin között. Igazából az orosz irodalommal való ismerkedés Magyarországon csak az 1850-es évek közepétől kezdődött. Toldy Ferenc ugyan megemlíti már Puskin nevét 1828-ban a Tudományos Gyűjteményben, de hát akkor még Anyegin befejezetlen. 1837-ben a Jelenkor közli Puskin halálos párbajának hírért, de senki se figyel fel Puskinra, az íróra, még Petőfi sem tudja róla, hogy a szabadság költője volt. A fordításhullámok idején az egy Kazinczy Gábor 1844-ben közli Puskin: Lövés című novelláját, s ezt csak 1855-ben követi a második Puskin-fordítás, a Pique-Dame című elbeszélése, Urházi Györgytől. Ekkor, az ötvenes évek közepétől kezdik Nyugaton is és nálunk is telfedezni az orosz irodalmat, a német Bodenstedt és a francia Prosper Mérimée fordításaiból. Salamon Ferenc a Budapesti Hírlapban méltatja az orosz irodalmat, írónk rokonszenvvel olvasák Puskin, Lermontov, Turgenyev műveit, kik hasonlóképpen az önkényuralom, a cárizmus ellen küzdenek. Gyulai felfedezi a párhuzamot a magyar és az orosz irodalom között: „A mi irodalmunk és az orosz között a különböző viszonyok ellenére is sok hasonlóság van. Ott is, mint nálunk, csak néhány évtized óta vált nemzetiségi a költészet: a népmozzinti elem náluk is hasonló körülmények között vívta fel magát: az orosz költő éppenúgy küzd a felső körök műveltségével, mint ahogy mi legműveltebb köreink németességével. A politikai és társadalmi viszonyokkal való elégedetlenséget éppenúgy megérezhetni az orosz költőn, mint a magyaron, csakhogy az orosz költőben több a melankólia és az epés humor.”¹³ Arany János is igen szorgalmasan olvassa Puskin és Lermontovot, Arany László tanulmányt írt Lermontovról, s Gyulai pedig már 1855 óta őrizgeti a Berlinből hazahozott Puskin-műveket, Bodenstedt fordításában.

Valószínűleg tőle kaphatta kölcsön Bérczy az Anyegin, s német fordításban olvasta el először. A krími háború és a világpolitika alakulása éppen ezekben az években fordítja Bérczy figyelmét Oroszország felé, melynek viszonyairól eddig oly' keveset tudott. A közfelfogás különben lassan kezd differenciálódni, átalakulni Oroszországról, ahol az addigi általános elképzelés szerint csak barbár és kegyetlen cár és sok jámbor falusi muzsik van. (Pl. Tamásfi Gyula Puskin versének ostoba elképzelései.)¹⁴ Bérczy írt már orosz tárgyú elbeszéléseket, például: A holló-király, vagy még inkább: A végzetterhes cipő, de felfogása az orosz létről itt még túl általános. Jókaihoz hasonlóan az egzotikumok ragadják meg: bál mulatság, szánverseny, népi szokások.¹⁵ Részletes politikai-társadalmi vizsgálódásai, az orosz irodalmi művek alaposabb megismerése azonban egyre közelebb viszik őt a realitáshoz, s egyre nagyobb szomjúságot érez Puskin művészeté iránt. Még Puskin arcképét is megszerzi, mégpedig Zichy Mihálytól, aki Szentpéterváron a cárnő udvari festője volt. A kép hátán, melyet Harsányi Zoltán kutatott föl, az 1930-as években Zichy ábránlása olvasható — Bérczy Károlynak.¹⁶ Gyulaiék köre tanácsolja neki, fordítsa le Puskin Anyeginjét, hogy a széles olvasóközönség is megismerhesse e remekművet. A fiatal és tehetséges Zilahy Károly is hozzákezd az Anyegin fordításához, de csak részleteket tudott lefordítani — még 1864-ben meghalt. A Kisfaludy Társaság tagjai

közé 1862-ben jelölik Bérczyt, Greguss Ágost levelében biztosítja Bérczyt a Kisfaludy Társaság elismeréséről és bizalmáról, s felkéri jelenjen meg a következő ülésen. A mű, mellyel Bérczy hivatalosan is elfoglalja majd helyét, Puskin Anyeginjének elsőnek fordítása lesz. (A teljes műből részletek jelennek meg a Koszorúban, a Nővilágban, Fővárosi Lapokban, a Részvét könyvében is.¹⁷ Így találkozott Bérczy Károly Puskin műveivel, s hogy az ötletről valóság lett, azt most már lehet magyarázni sok-sok szubjektív tényezővel: hogy vágyai és kiábrándulásai, egész középvágányon futó életének elfojtott szenvedélyei, emlékei és lelkének titkos álmái most egyetlen hattyúdalban (há nem is eredetiben, de egy rokonlélek tolla nyomán) végre megszólalhatnak —, hogy van ereje megtanulni oroszul és 1862-től négy kemény évig dolgozni a fordításon, (a második énektől eredeti oroszából) az több, mint rokonszenv, az azonosulás és győzelem.

Bérczy Anyegin-fordításának részletes elemzése helyett, melyet elég sokan megtettek már, szükségesnek tartom, hogy végigtekintsem a mű mintegy százéves kritikájának történetét. A közvetlen siker óriási, az olvasók elragadtatva ismerek önmagukra Anyegin világában, a kortárs írók lelkesen fogadják. Eötvös kezdetlől fogva lelkesedett a munkáért, Tompa és Gyulai együtt izgultak a költővel a sikerért, s az 1867-ben tragikus hirtelenséggel elhunyt Bérczyt, minden egyes necrológban e műért dicsérik leginkább. Arany László szerint Bérczy fordítása jobb, mint Bodenstedt, mert képei, fordulatai tisztábbak, a sajtóságos szokások ereje valódiabb. Zichy Antal szavaival pedig: „E fordítást olvasva merőben feledjük, hogy az fordítás: eredeti mű gyanánt élvezhetjük. Míg verseinek bájos csengése és könnyű röpte Himfyre és a Regékre emlékeztet, addig az egészét átlengő szellem, s a kifejezések szintoly' fesztelen, mint jellemző volta, nekem, a ki oroszul nem tudok, éppen úgy, mint egy műveszi kéz alól kikerült arckép, látatlanul is kezesedik arról, hogy az eredetiséghez csak hasonló lehet, s hogy ez csak ugyanazt és ugyanolyan módon mondhatja el, mint a fordító nekem tolmácsolja.”¹⁸ A könyv iránti kereslet fantasztikus. A Kisfaludy Társaság szabályai szerint nem jelentetheti meg újra, de 1879-ben Gyulai az Olcsó Könyvtár kiadásába veszi és itt 1923-ig hétszer jelenik meg. Petőfi János vitéze és Arany Toldija mellett egyetlen magyar költői műnek nem volt ilyen sikere nálunk. 1920-tól még nagyobb divat az Anyegin olvasni, három könyvkiadó jelenteti meg 1920—23 között, hat kiadásban. Az Anyegin sorait az olvasók kívülről fűjják, szállóigeként idézik: „Szeretem Önt, miért tagadnám?” „Tavas, te szerelem idénye, Jöttöd mi bánatos nekem, Mily felhullámzó érzeménybe dobog fel fájó kebelem”, vagy „Így éltem akkor Odesszában.”¹⁹ Az új Anyegin-kultusz azonban egy kicsit hamishimporral fűjja be Bérczy műfordítását, a pesti biedermeierkodók számára az Anyegin szinte bódító parfümként hat. Ebben „ludas” Krúdy Gyula, aki a százesztendőss Anyeginra emlékezve, így ír: „Az Anyegin verseiből olyan varázslat áramlik, amely varázslat minden korban, örege, vagy ifjan forgasuk a lapokat: felejteti velünk mindennapi való életünk szomorúságát, vagy sivárságát... Az ifjúság rajongása, a férfikor enyhe rezignáltsága, az öregség csendes elgondolkodása, amely a leghidegebb szívben is életre ébred, amíg Anyeginről sóhajtván elbúcsúznak: mindenkor olyan olvasmányt avatja e könyvet, amelynek népszerűsége nem függ az áramló divatoktól, mindig olvassák, amíg szívek és szerelmek élnek a földön.”²⁰ Móricz Zsigmond még inkább dicséri a fordítást a Nyugat 1921-es évfolyamának egyik számában: „Igazán az örök könyvek közül való. Nincs egy sora, amely egész dús áradatban ne ontaná egy elmúlt, letörtült irodalmi ízlés és kultúra illatát, ízét, báját, de nincs egyetlen sora, amely fals lenne, amely sebezni tudná érzékenységünket. Ha valaki ma csinálna meg a költői dendiségnek ezt

a nyelvét, bántó volna, még a legteljesebb pontosság mellett is: de itt máris az idő szentesítése lebeg a szavak félódon muzsikája fölött. Egy-két sort kell olvasni belőle, s egész napra megenyhíti az ember hangulatát, mintegy édes óparfium, finom levendula-illat kíséri végig a napot...²¹ Krúdy is, Móricz is nagyon szeretik Bérczy fordítását, de nekik köszönhető, hogy felmerül a kétség: hát ennyi csak az Anyegin? Divatos, szerelmes könyv? Költői dendiség nyelve? Ódon hangulat? Levendulaillat? Nem csoda, hogy már a kor meghozza az ellenvéleményeket: Az 1920-as Genius-féle díszkiadás utószava a fordítást magyartalannak, erőltetettnek nevezi, hiányosnak is. Ignótus 1927-ben azt írja, hogy „Bérczy vörösmartyan bájós Anyeginje — nem Puskin.”²² Gyergyai Albert Bérczyről írt szép tanulmányában még megvédi az Anyegint a támadások ellen, sőt Krúdyék ellen, mondván, hogy sem a feltétlen elragadtatás, sem a vállveregető leereszkedés nem illik hozzá, de a felszabadulás után meginduló erős támadásoknak feltétlenül az 1920-as évek értelmezései az okai, melyek „biedermeier lovagga” ütöttek Bérczyt és Anyegint egyaránt.

Vegyük sorra, kik és miért találják rossznak Bérczy fordítását, milyen hibákat emlegetnek 1945 után? Mészöly Gedeon, aki újra lefordítja az Anyegint, fordításának bevezetésében még csak Bérczy mesterkelt, finomkodó nyelvét kifogásolja, az ő célja igazi népies, realista nyelven tolmácsolni Puskin-t.²³ 1949-ben Képes Géza sokkal tovább megy, mert „irodalmi babonának” nevezi, hogy a közvélemény egyes művek egykori fordításánál tökéletesebbet elképzelni se tud (pl. Babits, Divina comédiája és Bérczy Anyeginje) szerint Bérczy fordítása nem jó, mert nem puskin.²⁴ Részletek szemléltetésével bizonyítja, hogy Bérczy szövege egy „biedermeier” Puskin szöveget, tehát erősen meghamisítja a puskin költészetet, amelynek lényege hangban, stílusban a valóság művészi ábrázolása. Ez biedermeier szalonköltészet, tehát tipikusan kispolgári jelenség. Bérczy „a szív panaszait éneklé, de csak úgy, hogy azért a szív ne nagyon fájon. Nem a szenvedély, hanem a szenvedés költésze ez, amelyben a sóhaj mindig többet fejez ki, mint az indulatok kitörése. Ezzel az egész stílussal és szentimentális viléggel Petőfi számolt le legerélyesebben.”²⁵ Képes Géza szerint tehát Bérczy fordítása: kispolgári, hamis, szentimentális, bágyatag suttyogás... Puskin születésének 150. évfordulója alkalmából ünnepségsorozatok indulnak, Horváth Márton ünnepi beszédében Bérczyt szinte a magyar urak közé sorolja, kik Puskin „oroszlánkörmeit kimanikürözték, költészetének vadsörényét megnyírták, és a múlt század magyar Puskin-fordításai úgy viszonylottak az igazihoz, mint az oroszlánossá nyírt pincsi az igazi oroszlánhoz.”²⁶ Sőt: Bérczy Anyeginje valóságos bestseller lett. A probléma foglalkoztatja a korabeli magyar irodalomtörténészeket. Ezért a Magyar Irodalomtörténeti Társaság ankétot hirdet, a téma: Puskin hazai népszerűségének legfőbb forrása — Bérczy Károly Anyeginje. A felszólalók a várakozás ellenére — nem értenek mindenben egyet. Lányi Sarolta: „Puskin múlt századbeli fordítói közt első helyen áll Bérczy, a zseniális utánérző, akit nem lehet ferdítással vádolni, amint ez a közelmúltban történt.” Mellette van Gáspár Andre is: „Bérczy nem tett egyebet, mint saját kora érzésvilágának és kifejezőkészségének megfelelően tolmácsolta Puskin-t. Ez a műfordítók szokásos eljárása.” De hozzáteszi: „Bérczy természetesen nem volt teljesen kongeniális Puskinnal, már csak azért sem, mert a forradalmiságtól távol állt...” A forradalmi hangot hiányolja Hegedűs Géza is, mert 67 nemzedéke számára már idegen volt a forradalom, és Komlós Aladár hozzászólása, mintegy összegezte a két álláspontot, leszögezi: „Bérczy tolmácsolása, minden szépsége ellenére is, hamis egy kissé, mert a nyelvújítás és a romantikus nyelv szókincsével akarta visszaadni Puskin tősgyökeres, népi

eredetű nyelvét.”²⁷ Már az ankét idézett véleményéből kiderül, hogy a Bérczy-fordítás sematikus elmarasztalása és beállítása többekben kétségeket ébreszt, mégis Vas István 1951-es cikke az Irodalmi Újságban elavultnak nevezi Bérczy fordítását, mert „társadalmilag félreértette a szöveget”. Erre bizonyítékul a mű két első versszakát vizsgálja és közli saját fordítását is, — szerinte ő jár közelebb az eredetihez, mert nem „keni el” Puskin realista emberábrázolását.

Érthető, ha mások is megpróbálkoznak az Anyegin újrafordításával: Ez generációs követelmény. Aprily Lajos 1953-ban tisztában van vele, hogy merész, felelős lépésre szánja el magát, mikor „Bérczy Károly fordításának fénye idestova száz esztendeje gyönyörködteti az Anyegin-olvasók meg nem fogyatkozott taborát... de miért kellett Anyegint újra fordítani? mert meg kellett az 1900-es évek nyelvén szólaltatni.”²⁸ A felszabadulás óta tenet Mészöly Gedeon és Aprily Lajos teljes fordításai versenyeznek Bérczyével, e három fordítást hasonlítja össze Fodor András 1954-ben.

Csatlakozva az előzőkben említett kritikához, ő is elsősorban Bérczyt avult, keviczkyere emlékeztető hangját hibáztatja: Bérczy fordítása a szemünk láttán elöregedett. A három fordítás közül Aprilyt tartja a legsikeresebbnek, mert Mészöly Gedeon népiesség címén elnehezítette Puskin előadasmódjának könnyedségét, „az általa közvetített Anyegin” néhány igen izés, talpraesett strofától eltekintve, teie van sután, erőltetetten megoldott sorokkal.”²⁹ Aprily érdeme: a hűség a szövegértelmezésben, mert a kötetlenség szélsőségeire csábít. Leleményes nyelv, kiváló formaérzék, közvetlen puskin hang, költői gazdagság jellemzi a legújabb fordítást, de — a sorok sokszor túldisztettek, a fordító a pontosság kedvéért elfelejté az eredeti szépséget, az előadás, a túlzott precizitás miatt költőietlenné válik. Érdekes, hogy Fodor András Aprily Lajos fordítását tartja végül a legjobbnak, de az előzőkben nála több negatívumot említ, mint Bérczynél. Az ötvenes évek túl általános, egyoldalú szemléletét Bérczy Anyegin-fordításáról Komlós Aladár összegzi 1955-ben, Puskin a magyar irodalomban címmel, igyekezve tárgyilagos véleményt mondani. „Bérczy fordításának jellegzetességei: a léhűtő főúri hősön gyakorolt puskin realista kritika elkenése, ezáltal a költemény érzelmi tartalmának és ennek megfelelően nyelvének is fennköltebbé, finomabbá tevése. Bérczy Anyeginje egészében edesebb, mint Puskiné.”³⁰ Komlós Aladár azonban hozzáteszi, nem szabad elhallgatnia e fordítás érdemeit: virtuóz versforma, finom és egyéni hangulat bája, varázsa elbűvölte nemzedékek olvasóit, egész versesregény-áradatot indított el nálunk. Bérczy módosításai nem tudatosak: „afféle önkéntelen módosítás lehetett ez, aminővel a festők tudvalevőleg kissé a maguk képére rajzolják modelljeiket. Bérczy alkalmasint maga sem vette észre, hogyan csinált Anyeginből olyan hőst, amilyen ő maga szeretett volna lenni.”³¹ Ezzel visszajutottunk Gyergyai Albert gondolataihoz, aki 1920-ban írt tanulmányában hasonlóképpen Bérczy és főhősének azonosulásáról beszélt. Az irodalomtörténet ezután egészen 1961-ig adós marad a fordítások összevetésével, a vélemények leszűrésével. Pedig szinte azonnal lehetne cáfolni a felsorolt vádakát Bérczynek az Anyegin-fordítás-hoz írott előszavával, amelyet érthetetlen módon szinte egyetlen kritikus sem vett figyelembe. Bérczy nem látta Anyegin alakjának negatív vonásait és igyekezett meghamisítani jellemét? Erre választ adott maga Bérczy, felfedezve Anyegin legfőbb tulajdonságát: „En legalább azt tartom, hogy olvasóim Anyegin Eugénben azonnal felismerendik típusát az előkelő oroszoknak, ki önállóságáért küzdve, más boldogságot keres, mint a minőt a vállrojtók fénye s a romlott burocracia nyújtani képes, s ki éppen ezért munkakört nem találva, boldogtalanná és életűnttá válik.”³² Társadalmilag félreérti a szöveget és távol áll a forradalmiságtól?

„Az orosz író ellenben, ki látja, hogy az orosz társadalom idegen befolyások alatt lett azzá a mi, s hogy polgárisultsága csupán a nyugati polgárisultság viszínyé; az orosz író, ki nem hiszi, hogy e társadalomból egészséges és életrevaló jövő fejlődhessek; ki nemzetének csupán ágyúkra és szuronyokra támaszkodó hatalmát a nagyság alapjául elfogadni nem akarja, s mindamellett hazája nagy jövőjének ösztönszerű reményétől megvalni nem képes: az orosz író ostoroz, hogy javítson, és zokogva nevet saját honi viszonyain, midőn ezeknek természetes, hű képet adja.”³³ Bérczy lehet, hogy távol áll a forradalmiságtól, mikor ezeket a gondolatokat közli előszavában, de akkor távol állt a forradalmiságtól Arany is és az önkényuralmat el nem fogadó Puskin is; ugyanakkor pedig Vas Istvannak és a többieknek fentebb idézett véleménye hamisnak, tendenciózusnak és nevelésesnek tűnik, az idézett előszó részlet fényében. Bérczy világosan látta tehát Puskin realista törekvéseit, tipikus alakjainak tömör jellemzését, egyszerű, keresetlen környezetfestését, hazaszeretetét, „kinek minden költeményét nemzeti lég, nemzeti zamat lengette át; kinek nagyobb költeményeiben az egész ország mintegy költői tükörben látta magát, hibáival, erényeivel, gyarlóságával; ki főképp kisebb lantos költeményeivel a nép szívébe dalolta be magát.”³⁴ Aki így ír Puskinról, lehetetlen, hogy ne értse, az Anyegin szépségei valóban annyira elragadták, hogy lelkében dallama szinte újjászületett, régi ifjúságát vélte újraélni hősének történetében. Az egyik legnagyobb vád ellene, hogy érzelmileg azonosult hősével, holott Bérczynek éppen az a legfőbb érdeme — valódi érzelmi átélés nélkül nem születhetik jó műfordítás.

Végeredményben ebből a gondolatból kiindulva juthatunk el a pozitív kritikák mai álláspontjához. 1961-ben egy részletes tanulmány során Péter Mihály végül is még egyszer áttekinti az Anyegin-fordításokat, a kérdések sorát felvetve leszögezi: „Irodalmi misztifikációról szó sem lehet, Bérczy nem volt hamisító, emberi becsületességében, műfordítói erkölcsében még legelősebb hangú bíráló sem kételkedtek sohasem. Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy Bérczy Károly Anyegin-fordítása a magyar műfordításos irodalom remeke, s egyben az Anyegin egyik legjobb európai fordítása. Az, hogy az Anyegin egyáltalán magyarrá válhatott — e magyarrá válás — minden negatívuma mellett — érdeme Bérczynek.”³⁵ E magyarrá válás legfőbb bizonyítéka az a valóságos versesregény-kultusz, amely nálunk Bérczy Anyegin-fordítása nyomán megindult. (Balogh Zoltán: Alpári 1871; Gyulai Pál: Romhányi 1869; Vajda János: Találkozások 1877; Ábrányi Emil: Adorján végzete 1881; Fejes István: Kamilló 1884; Werner Gyula: Az ő regénye 1884; Reviczky Gyula: Szeptember, és a legjobb e műfajban Arany László: Délibábok hőse 1871, mind-mind a Puskin-fordítás hatását mutatják.)

Melyek mégis a Bérczy-fordítás hibái? „A sajtóságosan egységes, levendulaillatú stílus, mely szűkíti, korlátok közé szorítja Puskin génuszát és nem foglalja magában a színek, ízek és illatok enciklopédikus gazdagságát.”³⁶ Ezért: 1. néhol tompítja a puskin szatíra élet. 2. A konkrét társadalomkritikát néhol kissé általánosítja. 3. Anyegin alakját nem ábrázolja elég sokoldalúan. 4. Egy-egy szót, kifejezést tévesen értelmez, vagy nem veszi át Puskin stílusának fontos alkotóelemeit. 5. A népi pillanatképek felvillantása nem érvényesül eléggé, a néprajzi elemek sokszor elveszítik. 6. Legszembetűnőbb hibák: nyelvének gyakori archaizálása, a mesterkelt szóalkotás, a fellengzős bőbeszédűség, az édeskés negély”. Mindezt Péter Mihály kellőképpen példákkal bizonyítja is, hozzátéve azonban, hogy minden megjegyzésének ellenpéldáját is hozhatja, mert vannak Bérczy fordításában: bátor szókimondások, férfias zengésű sorok, csillogó színpompájú, hajlékony szépségű és tömör erejű leírások. Szerinte külön tanulmányt érdemelne például az általa kiemelt részlet is:

„De íme már
Eltűnt a gyors, a kurta nyár,
A sápadt ősz is félig halva
Mint feldíszített áldozat
Reszket a súlyos dísz alatt...
Üvölt az észak zord fuvalma
Komor felhőket hajtva fenn
a tél tündére megjelen.”³⁷

Péter Mihályhoz csatlakozva sorolhatnánk mi is a különleges szépségű sorokat, mintegy bizonyítva, hogy a Bérczy-féle fordítás értékelésének problematikája tulajdonképpen még ma sincs lezárva. Nem tudta senki felülmúlni fordításának művészetét Tatjana varázsának megszólaltatásában, sem Tatjana levelének lebilincselő őszinteségében:

„Szeretett ülni az erkélyen,
Mielőtt a nap felragyog,
időn a szürke égbolt szélen
Halványulnak a csillagok.
S hajnal hírnökként leng a szellő,
Míg keleten egy fényt lövellő
Sugár jelenti: itt a nap.
Télen, mindön már hosszabb
A fél világnak éj sötétje.
A hold ködön szűrődik át
S a néma, csendes éjszakát

Lomhán kíséri bágyadt fénye:
Tatjana felkelt a szokott
Órán, s gyertyánál olvasott.”³⁸

Sorra idézhetnénk a részleteket, hol immár Bérczy életműve és egyénisége ismeretében, Puskin nevében ő maga is megszólal, ki éppen úgy naivan lelkesedett a forradalomért, mint Lenszkij, s éppen úgy kiábrándult és gyunyoros lett, mint Anyegin.

Ezt a tünékeny életet;
Túl semmiségén, csalódásin,
Nem köt hozzá sok szeretet,
Csal képei elől bezártam
Szemem, de egy reményem, vágyam
Feszíti keblem néha még: —
Szomorú volna úgy a vég,
Ha létem nyomtalan maradna;
Nem hírért élek, írok én,
De sorsom dicsőíteném,
Ha ez jutalmul annyit adna:
Hogy egykor, mint hú czimborát,
Említne egy-két jóbarát.”³⁹

A műfordítók végzete, hogy a korok változásával fordításaik elavulhatnak. A műfordítás „örökös kollektív nemzeti küzdelem, amelynek során, az egymás nyomába lépő fordítók az új vívmányok segítségével

egyre teljesebben teszik tulajdonukká az idegen kincseket.”⁴⁰

„Az Anyeginért folytatott kollektív nemzeti küzdelemben Bérczy Károly érdeme nemcsak az úttörőé, az ő fordítása olyan művészi teljesítmény, amelynek felülmúlására csak a legjobb, legihletettebb műfordítóink vállalkozhatnak. S ha sikerül is az új vívmányok segítségével felülmúlniuk Bérczy Anyeginjét, e fordítás akkor is meg fogja őrizni kivételes helyét és rangját a fordításos magyar irodalomban.”⁴¹ Komlós Aladár befejező soraihoz kapcsolódik, s így összegez a mai napig szinte utolsóként elhangzó értékelés Bérczy Anyeginjéről: »A „magyar Anyegin” Kosztolányival szólva „igazi csodája” az átköltésnek, s helye ott van Arany Hamlet- és Vikár Béla Kalevala-fordítása mellett.«⁴²

A fentebb ismertetett, sokrétű, sokszínű, egymásnak gyakran ellentmondó kritikák igazolják Bérczy Anyegin-fordításának időálló művészetét, olyképpen, mintha Bérczynek eredeti művet sikerült volna alkotnia. Mert az eredeti mű tulajdonsága az, hogy generációk sorozatos kritikai állásfoglalása ellenére az alkotás valódi értéke érintetlenül fennmarad.

Dr. Sebe Jánosné

Részlet a szerző tanulmányából

J E G Y Z E T

1 Zolnai Béla:	A magyar biedermeier
Franklin Társulat kiadása. (101. l.)	21 Mórlec Zsigmond:	Világirodalom felé
Nyugat 1921. I. kötet (72. l.)
2 Bérczy Károly:	A különös kihallgatás (Mérimee: IX.
Károly uralkodásainak krónikája)
Koszorú XIX. kötet. 1839. (145—151. l.)	22 Ignótus megjegyzései	Bérczy Anyegin-fordításáról
Nyugat 1927. I. (671. l.)
3 Bérczy Károly:	A girondiak története (Lamartine)
Fordítástörések 76 oldalban
Hagyaték, Salgótarján	23 Mészöly Gedeon bevezetése	Puskin Anyeginjének fordításához
1945, Keresztes-kiadás
3/a I. m.	Bevezetés	24 Köpes Géza:	Irodalmi babonák
Magyarok 1949. V. évfolyam február. (88. l.)
4 Bérczy Károly:	Világ folyása III. 1854.
Pest, Számvald Gyula sajátja, Emich Gusztáv
bizománya.	25 I. m.	
5 Bérczy Károly:	A szerelem zarándoka (75. l.)
A mór hagyománya (169. l.)
Az arab csillagász (4. l.)
Világ folyása III. 1854.	26 Horváth Márton:	Ünnepi beszéde Puskinról
Csillag, 1949. június
6 Bérczy Károly:	Szillice
Világ folyása I. 1854. (124. l.)	27 Gáspár Endre, Hegedűs	Géza, Komlós Aladár, Lányi Sarolta felszólalásai
a Puskin-ankétion,
Irodalomtörténet 1949. (238—241. l.)
7 Bérczy Károly:	Ördög marka (Lever)
Egy apa (Bulwer)
Horatio Sparkins (Dickens)
Világ folyása III. 1854.	28 Áprily Lajos:	Anyegin-fordításom margójára
Csillag, 1953.
(867. l.)
8 Greguss Ágost:	„st” Jel alatt recenzió Bérczy Világ folyásáról.
Divatcsarnok, Pest, 1854. 34. szám (788. l.)	29 Fodor András:	Az Anyegin magyar fordításai (1954.).
A nemzedék hangján.
Budapest, 1973. (303—323. l.)
9 Gyulai Pál:	Bérczy Világ folyásáról.
Pesti Napló, 1854. július 28.	30 Komlós Aladár:	Puskin a magyar irodalomban.
Filológiai Közlöny 1955. III. szám (339. l.)
10 Bérczy Károly:	Az irodalmi humorról (Akadémiai székfoglaló beszéd).
Szépirodalmi Figyelő 1860. I. évfolyam 5—8. szám.	31 I. m.	
11 I. m.	(67. l.)	32 Puskin Sándor:	Anyegin Eugén
Oroszból fordította Bérczy Károly.
Előszó. (V. l.)
Pest, 1866.
11/a V. ő. I. m.		33 I. m.	
12 Radó György:	Bérczy Károly mint az Anyegin fordítója.
Palócföld, 1971. 4. szám.	34 Bérczy Károly:	Puskin Sándor — irodalomtörténeti és életírási vázlat.
Puskin Sándor Anyegin Eugén, Oroszból fordította
Bérczy Károly Pest, 1866. (XXIV. l.)
13 Gyulai Pál:	Kritikai dolgozatainak újabb gyűjteménye.
(137. l.)	35 Péter Mihály:	Megjegyzések Puskin J. Anyeginjének
magyar fordításához.
Tanulmányok a magyar—oroszi irodalmi kapcsolatok
köréből I. Budapest, 1961. (377. l.)
14 Tamásfi Gyula:	Puskin
Hölgyfutár, 1863. 50. szám.	36 I. m.	(379. l.)
15 Bérczy Károly:	A végzetterhes cipő
Divatcsarnok 1855. 44—45. szám.	37 Puskin Sándor:	Anyegin Eugén
Oroszból fordította Bérczy Károly
Pest, 1866. VII. fejezet 29. szakasz.
16 Harsányi Zsolt:	Puskin, Zichy és Bérczy.
Pesti Hírlap Vasárnapja, 1933. 43. szám, október 22.	38 I. m.	II. fejezet 28. szakasz.
17 Bérczy Károly:	Mutatvány Puskin „Onegin Eugén” című
versesregényéből (II. fejezet).
Koszorú, 1863. I. félév, Szerkeszti:
Arany János (486—489. l.)	39 I. m.	II. fejezet 40. szakasz.
18 Zichy Antal:	Emlékbeszéde Bérczy Károlyról.
Budapesti Szemle, 1868. X. kötet (312. l.)	40 Kardos László:	A világirodalom tolmácsa.
Művek és mesterek, Budapest, 1958. (166. l.)
19 V. ő. Komlós Aladár:	Puskin a magyar irodalomban
Filológiai Közlöny, 1955. III. szám (336. l.)	41 Péter Mihály:	Megjegyzések Puskin J. Anyeginjének magyar
fordításához.
Tanulmányok a magyar—oroszi irodalmi kapcsolatok
köréből I. Budapest, 1961. (406. l.)
20 Krúdy Gyula	Bérczy Károly, Szézesztendős Anyegin (1920).
Írói arcképek I. 1957. (273—274. l.)	42 A magyar irodalom	története 1849—1905-ig
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. (329. l.)

A színjátszó mozgalom funkcióváltozásai az elmúlt húsz évben*

Az a megállapítás, hogy az amatőr színjátszó mozgalom társadalmi igényt elégít ki — más szóval társadalmi funkciót tölt be — tulajdonképpen egy sokrétű jelenséget értelmel. Jelenti egyrészt, hogy a társadalomban tartósan és tömegesen jelen van az igény különböző formáinak (játék, szavalás, pantomim stb.) művelésére. De jelenti ugyanakkor, hogy a társadalmi környezet, a közeg, a közönség is igényli az amatőr produkciókat. Végül fontos tényezője a társadalmiságnak, hogy e tevékenységet a szocialista állam a maga kulturális apparátusán keresztül hasznosítani tudja művelődéspolitikai céljai eléréséhez, és éppen ezért támogatja szervezeten, anyagilag egyaránt. Vagyis az amatőr színjátszás társadalmi funkciója három oldalról meghatározott: befolyásolja művelőinek, befogadóinak és fenntartóinak motivációja. Ráadásul e három motiváció ritkán esik tökéletesen egybe. Az igénykülönbségek bármely oldalról felmerülhetnek, akár rejtetten, akár nyilvánvalóan — és éppen ez az ellentétekben kötött együttműködés a mozgalom fejlődésének egyik fő hajtóenergiája. (. . .)

Erre az ad lehetőséget, hogy az amatőr színjátszás — mint minden művészeti tevékenység — komplex igények kielégítésére alkalmas. A művelők oldaláról szinte kimeríthetetlenül gazdag a motivációs skála. Egy 1969-ben készült felmérésben egyetlen budapesti csoport tagjai az alábbi motívumadatokat szolgáltatottak. (Kelényi István: *Színjátszó együttesek szerkezeti és szervezeti jellemzői*, *Színlap*, 69/4.): „szeretem a magamfajta vidám fiatalok társaságát és vonzódok a színjátszáshoz”, „a magánéletben is könnyebben boldogulok, fellépésbiztonságot ad”, „ki-kapcsolódás”, „kulturálódási lehetőség”, „színpadismeret”, „boldoggá tesz, ha szórakoztathatok másokat és játszhatok”, „emberekkel való foglalkozás”, „nem szeretem az irodalmat; hogy társaságban legyek”, „megfelel érdeklődési körömnek”, „kellemes, hasznos időtöltés”.

Egy 1970-es felmérésben pedig *Bucsky Mihály* Baranya megyében 127 megkérdezettől az alábbi válaszokat kapta: „műveltségem fejlődik, ismereteim gyarapodnak”, „megtanulok helyesen és szépen beszélni”, „szórakozom”, „irodalmi ismereteim gyarapodnak”, „megszerettem az olvasást”, „élmény”.

Látható, hogy az igénynyalábokban egymás mellett találjuk a közösségi, önművelő, szabadidő-felhasználási és kommunikációs motivációkat. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy e fő motivációk mellett számos periférikus, járulékos motiváció is felismerhető (pl. a színjátszás terápiás vagy didaktikus felhasználási lehetőségei), a kép még gazdagabb lesz.

(Zárójelben jegyzem meg, hogy az egyéni motivációk egy csoportban az együttműködés során természetesen nivellálódnak és egységessé válnak. Éppen ez határozza meg egyik oldalról az együttesek működési profilját. Ahol a többség — vagy a legnagyobb befolyású csoportmag — fő motivációja a kulturálódási lehetőség, ott más lesz a próbamunka struktúrája, vagy a műsorpolitika, mint egy olyan csoport esetében, ahol a társadalmi ráhatás, az aktív politizálás a fő cél stb.)

Természetesen hasonló szórás mutatna a közeg igénynyalábjában is, ha erre vonatkozólag volnának vizsgálati adataink. Mindenesetre mást vár a színjátszó produkcióktól az a közeg, amelyik csak a szabad idejét akarja agyonütni, mint amelyik problémái megfogalmazását, megvitathatóságát várja az előadástól.

Hasonlóképpen összetett képet mutatnak a fenntartó és irányító szervek elvárásai. A proklamált igényekből is összeszedtem egy csokorravalót.

Az 1968-as irányelvekben (*Változások a színjátszó mozgalomban*) például állandóan hármasszó tér vissza, amely a színjátszás funkcióját abban látja, hogy a csoportok legyenek műhelyei: a szocialista tudatformálásnak, a művészeti ízlésnevelésnek, a személyiség fejlesztésének.

Ugyanezt ugyanakkor *Berkes Erzsébet* most már a közegre

fordítva úgy értelmezi a *Színlapban*, hogy a színjátszás funkciói: az ismeretterjesztés, a közönségtoborzás, az ízlésnevelés, az azonos érdeklődésű körök kialakítása.

Poszler György, a Művelődési Minisztérium akkori osztályvezető-helyettese így látja a mozgalom funkcióit az irodalmi és a színháznevelés ügyében (*Színlap*, 69/4.).

„Az irodalmi nevelésben legalább háromféle funkciót látok:

1. Az irodalomtól szűz rétegekkel megismertetni az irodalmi alkotásokat, az irodalmi élmény mámorát.
2. A tanulmányi körökben élővé, élményszerűvé tenni az irodalmi tananyagot.
3. Az irodalom iránt már érdeklődő rétegeknek bemutatni a magyar és világirodalom legújabb alkotásait.

Úgy vélem, ezenkívül lehet feladata a mozgalomnak az is, hogy a klasszikus alkotásokat újra értelmezze, kiemelje belőlük a korszerűt, és ezáltal gyakoroljon társadalmi hatásokat. Ami pedig a színházművészeti nevelést illeti: a színjátszók által bemutatott műsorok, művek azt adják a játszóknak és a közönségnek, ami a színjátékban az irodalomhoz viszonyítva a pluszt jelenti. Bevezethetjük a színjátszókat és a nézőket abba a folyamatba, amelynek során az irodalomból színház lesz. Másfelől pedig: ahová nem jut el hivatásos színház, ott a színjátszás jelenti a színházi élmény forrását, ahová pedig eljut, ott témaválasztást, játékstílust illetően egészséges munkamegosztásnak kell kialakulnia a hivatásosok és műkedvelők között.”

Az 1974-ben megszövegezett *A KISZ szerepe, feladatai az amatőr mozgalom fejlesztésében* ekként bontja fel a mozgalom társadalmi jelentőségeinek tényezőit (valamennyi művészeti ág-ra, így az amatőr színjátszásra is érvényesek):

- A tevékenységi forma fő vonzereje a cselekvő részvételben rejlik, a művészetekkel való alkotói kapcsolatban és az önkifejezés lehetőségeiben. Ez sajátos helyet biztosít az amatőrnek: értő közönségként, alkotóként és közvetítőként egyaránt megjelenik.
- Nemcsak szakmai jelentősége van, szerepet játszik a szocialista emberformálásban, a közösségi ember kibontakoztatásában. Remek színteret ad a szocialista magatartás közösségi normáinak kialakításához.
- Az amatőr művészeti tevékenység szolgálja az ember fizikai állóképességét, szellemi frissességét, etikai és esztétikai magatartásának fejlesztését — sok esetben ellensúlyozza a társadalmi munkamegosztásban betöltött egyoldalú tevékenységét.
- Befolyásolja a fiatalok politikai, eszmei orientációját. Társadalmi jelentőségét meghatározza a progresszív politikai hagyományokhoz való kapcsolat is.

Ugyanebben az évben a tisztavirágéletű munkás színjátszó tanács így körvonalazza a szakszervezeti csoportok sajátos feladatait:

- Az üzemi környezet kulturális tevékenységének közvetlen segítése;
- Aktív részvétel a munkásosztályba áramló szocializálásában (munkásszállásokon stb.);
- Segítségnyújtás az alpműveltség hiányainak pótlásához;
- Szakmai egyoldalúság leküzdése, a sokoldalúan művelt munkás típusának kialakítása;
- A minimális művelői igény felkeltése;
- A kulturális szolgáltatások az üzemi ünnepeken;
- A kényszerű szabad idő (például bejáróknál) célszerű kihasználása, akár aktivizálással, akár szolgáltatásokkal;
- A munkás színjátszó hagyományok ápolása, újak megteremtése.

Végül idézném *Somlai Péter* egy fesztivál értékelésének kapcsán elhangzott egy mondatát, mint amelyik nagyszerű távlatba helyezi az amatőr színjátszás funkcióját: „...el kell érünk igazi célunkat, azt, hogy a magyar színjáték népművészet, színházi kultúránk népi kultúra lehessen”.

Vagyis a mozgalom irányítóinak és fenntartóinak motivációi is sokrétűek, magyarán: sok mindenre tudják a mozgalmat, a művelődést politikai célok érdekében hasznosítani. E célok között vannak hosszú távú, elvi szintű motivációk (például a sokoldalúan aktív szocialista embertípus marxi követelménye),

Részletek a szerző hasonló című tanulmányából.

közép távúak (például a hatvanas évek végén a NOSZF, 1919. és a felszabadulási évforduló megünneplésének össztársadalmi ügyé emelése) és egészen rövid távú, gyakorlatiak is (például a színjátszó csoport funkciója lehet esetenként a fenntartó bevételi forrásainak szaporítása is.)

Ezek az igények — most már megint mindhárom oldalról együtt beszélve — állandóan együtt, egymás mellett élnek és hatnak a mozgalomra. De alaposabb elemzéssel kimutatható, hogy adott korszakokban és adott mozgalmi rétegekben (pl. falusi, üzemi, diák- stb. színjátszó) bizonyos igények hosszabb-rövidebb időre kiemelődnek, dominánsakká válnak. A dominanciák és dominancia-változások mindig konkrét társadalmi folyamatokat tükröznek, természetesen olykor többszörös áttételen keresztül, — éppen, mert az amatőr színjátszó mozgalom egyike a leginkább a társadalomba ágyazott művészeti tömegmozgalomnak. (Összehasonlítva, mondjuk, a néptáncal, vagy a báb-
bal.)

A fentiekből talán már nyilvánvaló, hogy mit értettünk el-
lentétekbe kötött együttműködésen. A művelők domináns moti-
vációja csak a befogadók és a fenntartók igényeinek erőteré-
ben valósítható meg, de ugyanez érvényes akkor is, ha a befo-
gadók vagy a fenntartók oldaláról közelítjük meg a kérdést. A
dominancia-eltérések olykor konfliktusosak. Az irodalmi színpadok irodalmi műveltséget terjesztő domináns funkcióját igen fontosnak tartotta mind a művelői tábor, mind a fenntartó, de a közönség a hagyományos rétegekben (falú, üzemi) nem fogadta el. Állandó csatározásokhoz vezetett 1969—70-ben a fenntartók ünnepi műsorigénye, az értelmiségi stúdiók „kísérleti-színházi” motivációjával, amelyet a közönség támogatott. Minthogy a három oldalú együttműködés elkerülhetetlen, az egymást korlátozó vagy segítő igények végül is egy, a lehetőségeket manifesztáló működési modellben kapcsolódnak össze. E modellek annál stabilabbak, minél jobban kifejezik mindhárom oldal igényeit, és fordítva, annál bomlékonyabbak, minél kevesebb eshetőségeit nyújtanak a három oldalú hasznosításra.

A továbbiakban megvizsgálom, milyen modellek jöttek létre a domináns funkcióváltozások következtében 1957-től napjainkig. (...)

A továbbiakban a szerző három periódusra bontja a színjátszó mozgalom történetét (I.: A konszolidáció korszaka, 1957—1961; II.: Átmeneti korszak, 1962—1967; III.: Az új mechanizmus évei, 1968—1974). Az első korszakot a mozgalom egységességével, a színházi, majd a színházpótló modell dominanciájával jellemzi. A második periódusban felbukkan a diákszínjátszók új mozgalmi rétege, s az újműfaj: az irodalmi színpad, felerősödik az irodalmi ismeretterjesztő funkció.

A tárgyalt időszak (1957—74) e harmadik periódusa az 1963—74 közötti szakasz, amely végül is a magyar amatőr színjátszás történetének egyik legnagyobb fellendülését és kivirágzását hozta. Megmutatkozott ez a csoportok számának növekedésén (a mélypont 1966-ban volt) és az általános színvonal emelkedésén egyaránt. Egész sor kitűnő, az egyetemes magyar színházkultúrát gazdagító produkció született, változatos társulati típusok alakultak ki, új meg új műfajok, stílusirányzatok tágitották a kereteket. De a leggyümölcsözőbb az az eleven kölcsönhatás volt, amely a mozgalom és a társadalom ifjúsági közege között kialakult. Ez a társadalmiság vezetett a gyökeres műsorpolitikai fordulathoz ugyanúgy, mint az uralkodó, kollektív játékmódhoz, vagy a közönségkapcsolat (játéktér-nézőtér viszony) reformjához.

E jelenség két politikai mozgásra épült. Az egyik az új gazdasági mechanizmus előkészítése, majd bevezetése volt. Politikai vetületében az új gazdasági mechanizmus a döntési szférák decentralizálását, és ezzel a szocialista demokrácia kiszélesítését igényelte. Ezt csak a közösségek mikroklímájának állandó figyelembevételével, a valóságos viszonyok bátor feltárásával lehetett elérni. A folyamat érzékelhetővé tett egy bizonyos küzdelmet az irányítói szférában, a progresszív és konzervatív erők között, és a mozgalom — nem kis mértékben ifjúsági jellege miatt — a progresszív erők oldalára állt, közéleti műsorpolitikájával „alulról” támogatva —, ha nem is mindig megfelelő taktikai biztonsággal.

A másik mozgás eredőpontja a '68-as nyugat-európai diák-megmozdulásokban volt. E szellemi-politikai lázongások az ifjúság kiszakítását célozták egy elidegenedett-manipulált össztársadalmi szerkezetből, és ez az independens program — legalább is egy autonóm ifjúsági kultúra megteremtésének igénye — nálunk is jelentkezett. (Természetesen, minthogy összefonódott a szocialista demokrácia kiszélesítésének céljaival, sokkal inkább kritikái, mint ellenzéki nyomatókkal.)

A konfliktusos társadalmi mozgások mindig visszavezetik a színházat lényegéhez: a drámaisághoz, ez történt az amatőr-színjátszás esetében is. Egyszerre érzékelhetővé vált, hogy miért nincs elég súlya, izgalma a lírai vagy epikus anyagoknak a színpadon: mert nem elég konfliktusosak. Kiderült továbbá, hogy a nem drámai és a drámai anyagok befogadói magatartása alapvetően más. A líra egyedi befogadói magatartásra épül, és ez az egyediség akkor is megmarad, ha a néző századmagával nézi, hallgatja a verset. (Ezért tűnik úgy, hogy az irodalmi színpad esetében a színház csak egy kommunikációs forma, amelynek legfeljebb csatornarendszere tér el a könyvtől.) A dráma viszont közösségi befogadói magatartást igényel, a katarzisz nem egyéni, hanem közösségi állásfoglalásokban csúcsosodik ki, és tulajdonképpen éppen ez a színház fő vonzereje, ez különbözteti meg minden más művészeti ágtól, ezért nem pótolható vagy helyettesíthető.

E felismerések alapján születik meg 1967. végén a drámai és az irodalmi színpadi ág összeolvasztásának új igénye. Két szempontból is. Egyrészt szervezetenként. Értelmetlennek tűnik a továbbiakban a színjátszóegyesületek-megkülönböztetés, a legjobb csoportok „mindenevők”. És dramaturgiai is. A drámaiság alapkövetelmény lesz az irodalmi műsorokkal szemben is. Így a szerkesztett műsorokban feldúsulnak a játékelemek (mimetizálás) és tucatjával jelennek meg új dramaturgiai típusok: a líra és a dráma, vagy az epika és a dráma határműfajai, ún. könyvdrámák, oratóriumok, hangjáték- és filmforgatókönyv-adaptációk, riport- és dokumentummontázsok stb.)

Fontos, hogy a par-excellence drámai műfaj, a színházi reneszánsza, ugyanakkor nem vezeti vissza a mozgalmat a színpadra. Ennek fő oka az, hogy a színjátszók már kiszorultak a nagytermekből és a mozgalom egyre inkább klubokban, kisközösségek jelenlétében játszik. Ez a színkeret csak az ún. pódiumi színjátéktípusokkal tölthető be, de a szükségből a mozgalom erényt csinál, forradalmasodik a játéktípus, izgalmas, új játéktér-nézőtér kapcsolódások jönnek létre, ami jótékonyan megnöveli az amatőr produkciók alkalmazkodó képességét, és ezzel tömeghatásának lehetőségét. (Klub-, könyvtári, utca-, piaci, presszóelőadások stb.) A fellendülésben az egyetemes színjátszásnak már nincs monopolhelyezete, a legjobbak között ott vannak a munkáscsoportok (pl. Tatabánya), de a falusiak is (Nagy-
mágozs).

Ami e csoportok tevékenységében közös, azt egy kissé szokatlanul tűnő definícióval a saját-színházas modell megjelenésével jellemezhetném. A saját-színházas modell a rétegszínháznak továbbfejlesztett változata. A fogalom egyszerre szűkítés és bővítés is. Szűkítés, amennyiben a saját-színházas modellben az a törekvés kap kifejezést, hogy minél több mikroközösségnek legyen saját véleménynyilvánító fóruma, agórája; és bővítés is, mert az e modellben dolgozó nagyobb csoportok igyekeznek egy saját ifjúsági-színházi réteggkultúrát létrehozni, hasonlóan a beatmozgalomhoz a zenében.

Az agóra-modell alapvető változásokat hoz a mozgalomban. A művelők alapmotivációja már nem a színjátszás vagy a versmondás, hanem a véleményformálás lehetősége, tehát sokkal inkább egy artikulált közéleti, mint művészi tevékenység. Ez új társulati típusok kialakulásához vezet. Gyakori a kollektív rendezés, vagy hogy a vezető a csoportból emelkedik ki (még a diákegyesületekben is), és az sem ritka, hogy egy más szándékkal összeverődött kisközösség vagy klub hoz létre színi produkciókat, mert véleményének, állásfoglalásának hangoztatásához agóráként kívánja felhasználni. Megváltozik a befogadói magatartás is: a nézőtől magas fokú aktivitást, vitakészséget várnak el, és a művelők és befogadók közötti határfal más tekintetben is leomlik: a csoportokat közönségük mintegy pártoló-baráti gyűrűként veszi körül. (Szintén hasonlóan egyes beatzenekarokhoz.)

Mindezek következtében a modellnek valósággal kapóra jön az ifjúsági klubmozgalom. Tulajdonképpen ez lesz az a háttér, amely állandó fellépési lehetőséget és aktív közeget biztosít a mozgalomnak.

A fellendülés természetes kiválasztódásában fokozatosan kialakul egy kb. húsz-harminc csoportból álló élgárda, amely együttesen ifjúsági-színházi centrumként funkcionál. Sajátos színházi elveket vallanak, amelyek rokonítják a csoportokat egymással, és így társulva hozzák létre az ifjúság számára vonzó programokat. Elburjánzanak az így szervezett fesztiválok, játékszínek, találkozók, és a program olyan változatos, a színvonal olyan meggyőző, hogy az amatőr mozgalom már-már a magyar színházi kultúra avantgarde-jának tűnik. Jellemző ebből a szempontból a *Színház* című folyóirat, 1971/10. számában olvasható eszmefuttatás: „...néhány együttes ki tudta alakítani a színházi működés feltételeit, melyek leglényegesebbje a társulati és profilstabilitás, a szakmai színvonal következetes emelése, állandó színházterem, rendszeres előadások, a szűkebb környezetben túlható közönségszervezés. Ezek a társulatok... képesek ma arra, hogy egységes ideológiai-művészi elképzeléseik, koncepcióik következtében építve a külföldi és a szórvány hazai eredményekre, megújítsák vagy kikísérletezzék az új színház kifejezési formákat, és ugyanakkor a többé-kevésbé állandó és bővülő közönségüket ezen kifejezésformák értőivé és igénylőivé neveljék. Ezek a társulatok státusukat tekintve amatőrök — produkcióik azonban szigorú és nemes értelemben vett hivatásos előadások”.

A modell ifjúsági és avantgarde jellege összemosódik. Tulajdonképpen a színházkultúra ifjúsági birtokbavétele folyik az avantgarde formai eszközeivel. A művelők motivációja megint csak színészi lesz, de nem a hagyományos komédiási értelmezéssel, hanem a társadalmi hivatástudat kerül előtérbe. A produkciók is kitörnek a klubszerű keretből és új színházi megoldásokat keresnek nagyszabású produkcióikhoz. Ami a műsorpolitikát illeti, az ifjúság a maga képét és problémáit akarja látni, tükrözletni a saját készítésű, rögtönzészzerű szcenáriumokban, éppen úgy, mint a klasszikusok adaptációiban. Igaz, hogy Schiller aligha ismerne rá Don Carlosára, Calderon az Élet álomjára, Petőfi Apostolára, Vörösmarty Csongor és Tündéjére az ifjúsági saját-színházas produkcióiban, de a tizen- és huszoneves közönség így érzi magáénak, ezek az előadások ébresztik rá tulajdonképpen, hogy a színház azért elemi szükséglete, mert róla szól. *Bicskey Gábort* idézem: „Az ifjúsági csoportokban ugyanis — a világon mindenütt — nagyobb az önkifejezési igény, mint az, hogy egyszerűen bemutassanak valamilyen értékes irodalmi művet. A csoportokban általában nem József Attila vagy Váci Mihály költészetét mutatják be, hanem általuk szólna.” (Élet és Irodalom 1974. V. 11.)

A saját-színházas centrum hivatalos megítélése korántsem egyértelmű. A rádió és a televízió vetélkedően kétségkívül egyre bővülő társadalmi nyilvánosságot biztosítanak e modell legjobbjainak. Vállalja a modellt a már említett KISZ-anyag is: „Érdemes megvizsgálni az amatőr színházak létrehozásának további lehetőségeit. Állandó, színházaszerű működése az országban mindössze néhány csoportnak van, tapasztalatai igen kedvezőek. Rangot, stabilitást jelent a rendszeres, kötelezett működés, az állandó helyszín. A közönség megszkja és keresi ezeket az előadásokat. Az amatőr színházak a mozgalom állandó bemutató színhelyei is. Valamennyi színpad rendszeresen lát vendégül más együtteseket is.”

De találkozunk homlokegyenest ellenkező véleményekkel is. Nevezetesen, hogy a modell megengedhetetlenül intellektuális színezetű — néhányan egyenesen a nyugati analógiák talajtalan utánzásának tekintik, amely épp ezért nem illeszthető a közművelődés rendszerébe. Ezért szerintük intézményes támogatást csak a korábbi modellek valamelyike érdemel. Különösen a modellek *szolgáltatói* és *közvetítői* funkcióját tolják előtérbe. A szolgáltatói funkció éltetője az az igény, hogy a csoport fellépjen a különféle állami, társadalmi, családi ünnepeken. A már említett évfordulós időszakban ez a lehetőség nagyban elősegítette a mozgalom számszerű felfutását, stabilizálódását. De a továbbfejlődést nem tette lehetővé. E modell tevékenysége ugyanis szükségképpen kampányszerű, a dátumhoz kötöttség miatt alacsony az előadásszám, az igények egyöntetűsége nem sarkall szakmai fejlődésre. A szolgáltatói modell lehet kiindulópont, a csoport fejlődésének első stádiuma, de a tevékenység nem rekedhet meg ezen a szinten.

A *közvetítői* modellben dolgozó csoportok ennél valamivel többre vállalkoznak. Függetlenítik magukat a konkrét szolgáltatói igényektől, és ők próbálnak igényt támasztani, megismertetni környezetüket a közvetítésre érdemes értékekkel. A mozgalomban számtalan ilyen irodalmat közvetítő műsor születik (akár klubban, akár üzemi könyvtárban, munkásszállásokon stb.), de ez a működés is csak közepes határfokon hasznosítható.

Kétségtelen, hogy a mozgalom döntő tömegei még a mai napig is e két modell alapján élnek vagy vegetálnak. És azt is hangsúlyozni szeretném, hogy e két funkció mindig részfeladatok voltak és marad is a mozgalomnak. Kettős értelemben: egyrészt mindig lesznek csoportok, amelyek képtelenek kinőni e modelleket, másrészt a „saját-színházas” modellben dolgozó csoportok is el kell lássanak szolgáltatói, illetve közvetítői funkciót is. De itt a dominanciáról van szó: a szolgáltatói vagy közvetítői funkció fetiszálása a mozgalom kerékkötőjévé vált.

Dévényi Róbert

Tüskés Tibor

Nagyváros születik

Mindenekelőtt érdemes elidőzni magánál a címnél: miért mondja *Tüskés Tibor*, hogy „születik” a nagyváros? A válasz — bármilyen paradox is — egyszerű: mert nincsenek nagyvárosaink. Pontosabban van egy: Budapest. Az a Budapest, amely tulajdonképpen egészségtelenül túlméretezett ehhez a kis országhoz, ugyanakkor (s talán éppen ezért) gátja volt, sőt még ma is akadály a sok szempontból más városaink fejlődésének. Budapest akkor duzzadt ekkorává, amikor Magyarország területe több, mint háromszorosa volt a mainak, s valóban indokolt volt a Kárpát-medence középpontján egy ipari-közigazgatási-kulturális centrumot építeni, fejleszteni. Az „ellenvárosok”, a regionális központok is adva voltak pl. Kassa, Pozsony, Kolozsvár, Nagyvárad. Brassó, Újvidék, Szabadka stb. Ezek mindmáig meg is tartották ezt a szerepüket, súlyukat. Nem feledkezhetünk meg ezekről a tényekről, amikor a vidéki városaink fejlődéséről beszélünk (Tüskés esetében Pécsről). Ráadásul 1945. után súlyos örökséget vettünk át: elmaradott mezőgazdasági és csak sokadrangúan ipari ország voltunk, amelyben Budapesten kívül jószerivel nem is volt modernnek nevezhető városunk. Iparosítás, normális gazdasági, kulturális élet azonban elképzelhetetlen regionális központok, korszerű nagyvárosok nélkül. Budapest máris túlméretezett, ezért indokoltá vált kijelölni az „ellen-városokat”, a különböző regionális központokat. Így lett Észak-Magyarországon a hajdani álmos kisvárosból az ország második városa Miskolc, ez tette a Tiszántúl metropolisává Debrecen, a Dél-Alföldévé Szegedet, Dél-Dunántúlnak pedig Pécs, Észak-Dunántúlnak Győrt. Igen, de könnyebb volt ezt elhatározni, mint megvalósítani! Egyszerre több megoldható — és sürgős! — feladattal találtuk szemben magunkat. Mindenekelőtt *ipart* kellett teremteni, hogy az ország eladdig egészségtelen elmaradottsága megszűnjön. Az ipar fejlett infrastruktúrát igényel. A kettő együtt: az ipar és az infrastruktúra megteremtése azonban még egy gazdag országnak is óriási feladat, teherterítél. Dunaújváros a példa, ahol mindkettőt a szó szoros értelmében a semmiből teremtettük. A többi városban szembetaláltuk magunkat az elmaradottságból fakadó szűkösséggel és feszítő gondokkal. Tüskés Tibor is fejezeteket szán arra, hogy mi minden hiányzott, hiányzik még ma is Pécsen. Mindenekelőtt a közmű-

vesítés: a víz, a fűtés valamilyen formája és a lakás. Közművesítés nélkül nem beszélhetünk modern városról. Már a rómaiak idejében ez tette urbs-szá, civitas-szá a települést. Mindezt: az ivóvíz- és szennyvízcsatornázást az ötvenes, hatvanas években építettük ki! De még korántsem mondhatjuk, hogy minden „készen van”, hiszen sem Pécsnek, sem Miskolcnak nincs pl. megfelelő szennyvízderítője, nincs elegendő ivóvíze. S akkor még nem szoltunk az úthálózatról és a modern közlekedésről sem. Mindezek megoldatlannak voltak a hajdani *kisvárosban* is, de most a háromszorosára, négyszeresére — és hirtelen! — duzzadt nagyvárosban kell ezt megoldani. Tehát egyszerre az *alapot* megteremtését, ugyanakkor a dinamikus *növekedés* gondjait is. A legfeszítettebben, leghúsbavágóbban ez éppen a lakás gondoknál jelentkezik. Pécs (de más városok) esetében pl. számolni kell a már elavult, szanálendő negyedek pótlásával. Vidéki városaink épületei zömükben *földszintesek* voltak. Ez eleve korszerűtlen és gazdaságtalan is pl. a közművesítés szempontjából. Ezeket még akkor is fel kellene számolni, ha a hatalmas méretű *beáramlás* nem indokolná a többszintes és *nagy*tömegű lakásépítést. Más tanulmányokból tudjuk, hogy Magyarországon már a *század elején* súlyos gond volt a lakások elégtelensége, túlszűfolttsága és korszerűtlensége. A Horthy-rezsim alig tett valamit, s amit tett, elenyésző az is az igényekhez képest (pl. a munkások lakásgondjainak megoldásáért). Az ötvenes évek voluntarista gazdaságpolitikája még tovább rontotta a helyzetet. Így iparosítottunk, hogy közben — még Budapesten is! — alig építettünk lakást.

A hatvanas évektől azonban a magyar történelemben eddig példátlan belső mozgásnak, „népvándorlásnak” vagyunk tanúi. Miskolc pl. 70 ezres kisvárosból 200 ezres nagyváros lett, de ugyanez az arány Pécsen is, sőt ma még dinamikusabb a fejlődése *Tüskés* adatai szerint. Ez a feszített lakásépítési tempó ugyanakkor felvet egy sor más problémát is. Az újabban az építészetéről ki-kipattanó viták figyelmeztetnek valamire. Félő, hogy a mennyiségre való törekvés mellett elsikkad néhány szempont, mint pl. az esztétikum, praktikum, a lakások nagysága, lakhatósága, a városnegyedek, az új város emberközpontság. Drágák, zajosak és kicsik a lakások. Kevés a tér, a zöld, késve és lassan épülnek meg a szolgáltató, a kultúrigényt kielégítő objektumok: az üzletek, bölcsődék, iskolák, óvodák, kulturális házak. Így, miközben kielégítünk egy kétségtelenül sürgős és parancsoló igényt, máris újakat teremtünk. *Tüskés Tibor*

több oldalt is szentel a város, a városi élet mintegy definiálására. Értelmezése szerint a város mindenekelőtt *közösséget* jelent, amelyben az ember úgy találkozhat másokkal, hogy közben ismeretlen, személytelen maradhat. A falu, a község, ahol mindenki mindenkit ismer, feszélyező is, mert korlátoz. Hogy ez jó-e? Nem is olyan rossz, mint ahogy *Tüskés* néhány interjúalanya, s maga a szerző is megfogalmazza. A falu társadalma *fegyelmezi* is a lakóit ezzel a nyilvánossággal. Mit kínál ezzel szemben ma a város. A kultúrában kétségtelenül nagyobb *lehetőséget*. A személytelenséggel, ismeretlenséggel nagyobb *szabadságot*. Igen, de jobban *magára* is marad az *egyén*. A modern lakások, új lakónegyedek *igazolják* az egyént, különösen ha a társas-, a kultúreléti helyei, alkalmi nem teremthetnek meg. Pécsről is elmondja *Tüskés*, hogy kevés a mozi, a kultúrház, de még az olcsó és az embereket egymáshoz közelhöz szórakozóhely is. Így a város, az új lakónegyed akarva-akaratlan a befelőlfordulásra, a magányra kárhóztatja, atomizálja a lakóit. S ha felpanaszolja ezt Tüskés a kulturális hagyományaira, mai és *valós* eredményeire méltán büszke Pécsen, akkor mit szólunk pl. Miskolcon, ahol még hagyományok sincsenek?! *Itt és így* érthető meg a cím, hogy ma még csak *születőben* van a nagyváros, még rengeteg a teendő, hogy valóban humánussá és szocialistává váljon.

Szándékosan nemcsak Pécsről beszélünk itt. Mert igaz ugyan, hogy *Tüskés Tibor* Pécsről írta a könyvét, de a leírt jelenségek, gondok *minden* vidéki városra érvényesek. Ami viszont tényleg specifikus, csak Pécsre érvényes, (pl. a balett, a Dunántúli Tudományos Intézet, az Illyés-bemutatók a színházban, a Múzeum utca, a főiskolák, egyetemek —, a régi is, a szeptemberben „kapott” új is —, a gazdag hagyományok, a pannon-mediterrán klíma és táj), csak irigységgel tölthetik el más tájak lakóit. Méltán büszke is ezekre a húsz éve a városban élő szerző. Könyvének azonban nem ez az erénye, nem az adja meg a vállalkozásának az értékét. Végül is minden város, minden lokálpatrióta „el tud hencegni” valamivel. *Tüskés* tényei, megállapításai, tünődései, dühöngései *általában* érvényesek más vidéki városokra is. Elgondolkodtató például, hogy kívánatos-e még ma is, és *ilyen áron* az a rohamos fejlődés a *vidék rovására*? (Éppen az ő tollából olvashattunk egy megrendítő riportot Besencéről a Jelenkorban.) Miközben a városban albérlésben nyomorognak, az aprófalvaink sorra *elnéptelenednek*, a vidék máris feszítő munkaerőgondokkal küzd. A lelakatolt, pusztulásra ítélt falusi házak is *részei* a

nemzeti közvagyonnak! A házak pusztulása mellett elgondolkodtató az emberi értékek fokozatos sorvadása, ellehetetlenülése ott, ahonnan menekül a fiatalság. Hovatovább ez is nemzeti gond lesz: az elöregedett, elárvult öreg parasztok eltartása, gondozása. Végül is az ember nem csupán munkaerő. Várható — a jelei máris mutatkoznak —, hogy az iparosításban, beruházásban bizonyos lassulási folyamat következik be. Átgondoltabban, s csak néhány gazdasági ágazatot fogunk fejleszteni. Arra is számítani kell, hogy egy idő után nálunk is megindul a városból kiáramlás az egészségesebb, levegősebb, tágasabb vidékre. Ma még a munka vonzza az embereket a városba; vajon akkor is így lenne ez, ha például megtudnánk oldani a kulturált és kényelmes közlekedést? Ha gyors járművekkel egy órán belül elérhető lenne a munkahely, nem kellene zsúfolt és elavult szárnyvonalakon, „fekete vonatokon” döcögni? Ha a falvak kereskedelmi, kulturális és közmuellátottsága megközelítené a városét? Hiszen Tüskés példáiból is kiderül, hogy az új lakónegyedek ellátottsága alig jobb, nem egy esetben rosszabb, mint a falvaké! Azok a fiatalok pedig, akik a színházat, mozit, hangversenyt stb. említették a beköltözés céljaként, indokaként, a városba költözve felé se néztek ezeknek az intézményeknek! Ezt igazolták a statisztikák is — Miskolcon is, Szegeden is, máshol is. A kulturális igény és „fogyasztás” nincs arányban a város lakosságának számbeli növekedésével! Nem is lehet, ha a város ki sem tudja ma még elégíteni ezeket az igényeket. (Az okait már említettük: az új lakónegyedek csak alvásra valók, mást nem adnak, nem kínálnak.)

Ugyanakkor ez a folyamat: — a városaink növekedése, a beáramlás — ma még megállíthatatlannak, visszafordíthatatlannak tűnik. Egy ideig még számolnunk kell a lakásgonddal, azzal, hogy a városi élet járulékei: a közösségi élet alkalmi, fórumai, de még ennek az igénye is bizonyos rétegekben csak később teremődnek meg. A tendencia ez ugyan, de ehhez — az anyagi beruházások mellett — átgondolt, tudatos és szívós nevelő munka is szükségeltetik. Egyelőre csak a lehetőségeikben igazán városok ezek a vidéki regionális központok. Tüskés néhány riasztó jelenségre is felhívja a figyelmet. Ilyen például bizonyos dzsentroid-vonások eluralkodása: az anyagiasság mellett a nagyzó „rongyrázás” és egyfajta erkölcsi szabadoosság. Igaz, ezek a jelenségek nem csupán Pécsre jellemzőek — fel is rótták neki a könyvéről megjelent kritikák (pl. hogy Pécssett „ledérebbek” lennének a nők?, sok a válás, abortusz? — máshol is sok; az ipari városainkban még az erőszakos bűncselekmények, az alkoholfogyasztás negatív következményei is jelentkeznek! s ugyanakkor pl. Ózdnak, Salgótarjánban, Miskolcban nincs balettje, jó színháza, múzeuma stb.).

Természetesen nem hibátlan a könyv. Mi inkább a gyakori ismétlődéseket rónánk fel. Többször is vissza-visszatér né-

hány gondolat, az egyes fejezetek színvonalánál nem egyenletes. Talán a módszeréből is fakad ez. A miskolci író-olvasó találkozóon meg is magyarázta a szerző: sok interjú nem „élő”, hanem már leírt újságcikket, jelentést stb. „dramatizált viszsza.” (Olyan esetben tette ezt, amikor a szóbeli közlés nem tartalmazott elégséges és megbízható információt.) A másik fogyatékoságot is vállalta a szerző: szakmája, képzettsége szerint humán beállítottságú, s így az iparról pl. kevesebb ismerete van. S egyáltalán: a várost nem a szakember, a szociológus szemével vizsgálta, hanem igyekezett mindent az ember, a humánium felől megközelíteni. S valóban, azok a legjobb oldalai, ahol saját élményeire is hagyatkozott, támaszkodhatott. Amikor pl. a lakások minőségéről ír, leírja a saját lakásának, lakóházának a kálváriáját. Ez minden statisztikánál, felmérésnél szemléletesebb!

Tüskés jó megfigyelő, aki sok (ha nem is eléggé sokféle) embert ismer a városban; a könyv végül is jó áttekintést ad Pécsről. Mégis talán megkockáztatjuk a feltevést, jobb lett volna, ha nem egy szerző írja. Ha a közgazdász, a szociológus, a mérnök vagy a közigazgatás szakembere, szempontjai is bekerülnek a könyvbe. Úgy talán szakszerűbb lenne. Így egy intelligens ember látélete, aki igyekezett sokoldalúan leírni a születő nagyvárost, ennek a törekvésnek maradtalanul meg is felel, az elemzéssel azonban helyenként adósunk maradt. A sorozatban mindenképpen rangos helye van, már csak a vállalkozás nagysága és merészsége miatt is. Mindaddig, amíg a szociológiai kutatás nem vizsgálja meg ezt a jelenséget: — egy adott nagyvárost a maga egzakt módszereivel —, az ilyen jellegű könyvek egyszerűen pótolhatatlannak üttörő jellegükkel, példájukkal. Hogy ez mennyire így van, az majd akkor válik világossá, ha más városunkról is megjelenik hasonló munka. Tüskés Tibor könyvét mindenképpen tovább kell gondolnunk, tanulságait, figyelmeztetéseit megfogadnunk. Miképpen az egész sorozatát is. (*Szépirodalmi, 1975.*)

Horpácsi Sándor

Órák, napok, évek

Írók munkásokról

Többször megfogalmazott, elfogadott, támogatott — a mindennapiság, a konkrétság síkján mégis olykor-olykor elfelejtett — alapelve a művészi alkotómunkának, hogy a szocialista irodalomnak, művészetnek csak egyfajta mércéje lehet: pozitív viszony a szocializmus valóságához, aktív részvállalás — most már a fejlett — szocialista társadalom „önmegvalósításának” folyamatából. A szocializmus pedig szintén egyértelmű a hatalom dolgában: proletárdiktatúrát feltételez. Ebben a megközelítésben — és csakis így — van reális alapja annak a

lappangó problémának, amely „munkás-ábrázolás a művészetben” címen időnként fel-felbukkan a művészeti közéletben.

A marxista esztétika — jelesül Lukács György — „intenzív totalitás” kategóriája talán fogódzót jelenthet ebben a kérdésben is. A művészi ábrázolás teljességigénye ugyanis nem realizálható mennyiségi mutatókban, márcsak azért sem, mert gyakorlatilag megoldhatatlan, hogy hol húzzuk meg a határt: milyen társadalmi réteget képviselő és hány szereplő jelenléte kelthetné bennünk már jogosan a teljesség illúzióját. A valóság egésze szükségképpen túlmegy minden művészi ábrázolás lehetséges keretén. Ez persze nem jelenti azt, hogy nem szükséges eleven hősöket, térben és időben konkrét jelenségeket, emberi viszonyokat, „itt és most szituációkat” ábrázolni a mindenkor társadalmi valóság reális megjelenítéséhez. A műalkotásnak úgy kell tükröznie az ábrázolt élethez, hogy ez önmagában és önmagából megérthető, átélhető legyen, azaz, hogy a mű — József Attilával szólva — a „világ-egészet reprezentálhassa” szemléletileg kell valóságnyivá növelnie a kiválasztott valóságelemeket.

Társadalmunk lényege — a kizsákmányolástól mentes munkáshatalom — tetten érhető ugyan némely sajátos szituációban, konfliktusban, figurában, de megfordítva nem igaz ez az összefüggés: azaz a munkáshős jelenléte (lásd: sematizmus.⁴) önmagában még nem biztosítja a mű valóságfedezetét, illetve direkt hősök szerepeltetése nélkül is — éppen szemléletével — szolgálhatja a műalkotás a munkások és általuk az osztálytársadalom érdekeit. Az ilyen, egyszersmind esztétikai értékű képviselőre lehet, illetve kell apellálnunk az úgynevezett munkásábrázolás ürügyén is.

Az *Órák, napok, évek* című elbeszéléskötet valamennyi írásának a felszabadulás utáni magyar munkás a főhőse. A válogatás szempontjai alapján úgy tűnik, hogy a kötet — bár ezt formailag nem jelzik a szerkesztők — a felszabadulás harmincadik évfordulója tiszteletére megjelentetett jubileumi kiadványok sorában helyezhető el, noha az év második felében látott is napvilágot. Innen a — nem tudatosan — kronológikus és kicsit ünnepléses jellege. Nem ildomos tehát számbavennünk novellisztikánk munkásábrázolásának erőnyeit és gondjait egy ilyen kötet kapcsán, mégis — a zömükben újraolvasott — elbeszélések így együtt, módot kínálnak néhány általános érvényű megállapításra.

Miután a szerkesztők — *Erki Edit* és *Szabó Mária* — kitűnő érzékkel válogattak, a kötet visszajáról igazolja a szocialista irodalommal szembeni jogos elvárásainkat. Elsősorban arra példa, hogy munkásthéma esetén is kikerülhet a sematikus ábrázolás, a napi politikai céloknak való közvetlen alárendeltség, vagy az álforradalmi, hamis pátoz, a „hurráoptimizmus” veszélye. Ezekben az elbeszélésekben nyoma sincs a munkáskörnyezet naturalista vagy romantikus kulisszaként

való felhasználásának. Ezek az írók itt közzölt írásaikban nem „előregyártott” — esetleges bárgyúságában is nagyszerű, oktalan lázongásában is feltétlen győztes — munkáspéldaképnek akarták megfeleltetni hőseiket.

Ezeknek a novelláknak a szereplői mindenekelőtt emberek. Jók és gonoszak, okosak és tudatlanok, vagányok és félénkek, szeretetre vágyók és szeretettek, jópofák és esetlenek, hivalkodók és álszerények. Hús-vér emberek, akik számára a nagy társadalmi mozgások, változások is a munkában, szerelemben, barátságban fogalmazódnak megoldandó kérdésekkel. Nem fantomok ellen harcolnak legyőzetlenül, hanem saját környezetük egyszerűnek látszó bonyolult konfliktusaiban, önmegvalósító szándékaiban maradnak állva, vagy buknak el éppen. Tartalmilag a társadalmi valóságunkból fakadó reális konfliktusok felmutatása, a harcállalás készségének és az osztályöntudat mozgósító szerepének érzékeltetése rokonítja ezeket az írásokat. A másokért és így a magamért is, a magamért mások érdekében is tett erőfeszítések jellemzik e történéseket. Egyértelműen és póztalanul elkötelezettek ezek a sokszínű írások. Formailag is egységesek, öncélú bravúroktól mentesek. Mindez persze a szerkesztés ismételt dicsérete is, hiszen huszonhat író így összehangolni csak „vezérelten” lehet.

Miután nem új művekről, hanem inkább régiek újrafelfedezéséről van szó, eltekinthetünk a kiemelésektől, az orientálástól. Annyi szubjektívizmus viszont épenséggel kívánatos, hogy megjegyezzük: a legjobban *Galgóczi Erzsébet* „Tizenegy több, mint három”, *Szakonyi Károly* „Idegen házban”, *Lázár Ervin* „A kuka” és *Módos Péter* „Kronika” című írásai tettszettek az egyenletesen jó színvonalú kötetből. (Kossuth, 1975.)

Csongrády Béla

Helytörténeti kiadványok, 1975

A helyi kiadványok immár hagyományos évenkénti ismertetése sorában — tartalma és aktualitása folytán — mindegyikről arról a levéltári kiadványról kell szólnunk, amely a tanácsok megalakulásának 25. évfordulója alkalmából válogatást ad (egy tervezett összeállítás első részeként) az 1950—70 között született tanácsai határozatokból, előterjesztésekből (*Nógrád megye tanácsai a művelődésért, 1950—1970; Salgótarján, 1975*). Az összeállítás ezúttal, amint ez címéből is kiderül, a művelődéssel kapcsolatos anyagból merítette mondanivalóját; kezdeményezése úttörő jellegű, hiszen a párthatározatokat közlő, ismert köteteken kívül alig jelent meg hazánkban olyan dokumentum-összeállítás, amely az 1950. utáni időkre, azok problémáira világít rá.

A levéltár mostani kötete egy rendkívül érdekes, sok feszültséggel, erőfeszítéssel és jelentős eredményekkel, kudarcokkal teli korszakot idéz fel: visszapergethetjük a tanácsai korszak első húsz évének oktatás- és közművelődésügyét legjobban jellemző eseményeket, törekvéseket. A kiadvány nem magyarázza, értelmezi a bemutatott dokumentumokat (ezáltal talán bizonyos hiányérzetet is kelthet az olvasóban), csupán időrendbe szedve — s szó szerint — idézi azokat.

A bevezető összegzi eredményeinket, választ kíván adni arra a kérdésre, vajon milyen mértékben történt meg a tanácsai határozatok megvalósítása. A kötet tehát hasznos emlékeztető, a megye legújabb kori helytörténetének értékes dokumentációja.

★

A megyei múzeumi szervezet ez évben két kötettel gazdagította a Nógrád megye múltjára vonatkozó szakirodalmat — elsőként ezek közül az immár „nyíltan” is évkönyvnek nevezett kötet említendő. (Az elmúlt évi is az volt ugyan, bár indokolatlan szerénységgel „csak” a *Múzeumi Közlemények* címet viselte. E mostani kötet: *Nógrád megyei múzeumok évkönyve, 1975/21*.)

Elődeihez hűen ez az évkönyv ismételtel jól mutatja be a múzeumi szervezetben folyó színes és sokrétű tevékenységet, s öröndetes, hogy ezúttal először szerepel jelentőségének megfelelő arányban a két leghagyományosabb ágazat: a régészet és a néprajz. Azért fontos ezt itt megjegyeznünk, mivel úgy tűnt, mintha a túlsúlyba kerülő helytörténeti tevékenység veszélyeztetné a mind régészeti, mind néprajzi emlékekben oly’ gazdag Nógrád megye ilyen irányú kutatásainak egészséges kibontakoztatását. Az évkönyv írásai közül a fenti témakörben elsősorban a Régészeti és Művészettörténeti Társulat 1974. évi salgótarjáni vándorgyűlésének előadásait említhetjük, de ugyancsak említést érdemlő *Zólyomi József*-nek az állattartással kapcsolatos építményekről szóló munkája és *Kapros Márta* tanulmánya az Ipoly menti falvak keresztelési szokásainak bemutatásáról. Érdeklődésre tarthatnak számot továbbá *dr. Cseplák György* paleoantropológiai vizsgálatának eredményei, *Zólyomi József* közleménye néhány XVIII. századi Nógrád megyei kárbeclésről, s *Csongrády Bélának* a megyei szabadművelődés korszakáról, az 1945—48. évek művelődési törekvéseiről szóló tanulmánya.

Hasznos kezdeményezés az évkönyv Arcképcsarnok rovata, melyben a lassan már feledésbe merülő megyebeli nevezetes személyek életének és tevékenységének felidézését tűzték ki célul a szerkesztők. Ami pedig a múzeumra vonatkozó praktikus információkat illeti: (ahogy az egy jó évkönyv szerves tartozéka) újszerű és jó kezdeményezés egyrészt a múzeumi gyűjtemények fejlődésének legfőbb állomásairól, másrészt a Nógrád

megyei Munkásmozgalmi Múzeumi történeti dokumentációs gyűjteményéről adott tájékoztatás, amely (amellett, hogy a kívülállók előtt is kézzelfoghatóvá teszi a múzeumi belső tevékenységnek egyik fontos szektorát) hasznos eligazítást ad a kutató-érdeklődők számára. A tartalmi értékeket a szerkesztés bizonyos kiforratlanságainak kiküszöbölése révén (mint amilyen a jegyzetekben előforduló nagy számú sajtóhiba, a tartalomjegyzék és a kötetcímek eltérései, a címlapon feltüntetett 21. sorszám nem világos rendelkezése stb.) még egyértelműbben lehetett volna hangsúlyozni.

★

A múzeumi dokumentumkiadvány-sorozat ez évi kötete (*Válogatott dokumentumok és adatok Nógrád megye munkásmozgalmának történetéből, 1918—1919*) szép kiállítása, precíz előállítása miatt is kiemelkedik a korábbi kötetek sorából. Megszívvelve a megelőző kiadványok kisebb-nagyobb fogyatékoságaiból származó tanulságokat, a kötet összeállítója — *Vonsik Ilona* — figyelme kiterjedt arra is, hogy a pontosan közölt dokumentumok megfelelő jelzeteleése hiánytalan legyen, hogy a dokumentumok tájékoztató apparátusa (hely- és névmutató — igaz: a dokumentumok sorszámanak, vagy lap-számanak feltüntetése nélkül —, a rövidítések jegyzéke, valamint a közölt dokumentumok jegyzéke) jól segítse elő a kötetben való eligazodást, hogy megfelelően válogatott kiegészítő anyag- és képmelléklet közlése színezeze teljesebbé a dokumentumok mondanóját. Ez a kötet — a tavaly kiadott levéltári füzetekkel együtt (mely direktóriumi rendeleteket tett közzé), valamint a Palócföld régebbi számában közölt dokumentumválogatással kiegészítve — most már csaknem teljessé tette az 1918—19. évi forradalmak (sajnos, igen hiányos) iratanyagából készített Nógrád megye publikációk sorát.

Sch. M.

A forradalom lelkiismerete

(Olvasónapló)

Szamuely Tibor *Összegyűjtött írások és beszédek* címmel kiadott munkáit szinte egyvégtében olvastam el. Mint egy regényt. Tehát nem elég tárgyilagosan, legalábbis nem annyira, amennyire a dokumentumok megkövetelnék, hanem inkább elmerülve benne, ahogyan egy hiánypótló XX. századi magyar fejlődésregény megérdemelné.

A kötet szerkesztőinek érdeme, hogy a kortársi visszaemlékezésekkel, a fotóanyaggal (amely képi jelhez szokott szemünknek szinte egyenrangú a többi dokumentummal), az aggodalmasan pontos és bőséges jegyzetanyaggal együtt már-már egy megszerkesztetlen állapotban levő, az írói anyaggyűjtés lezárulásáig jutott non-fiktion regényt tartunk a kezünkben.

Mohó érdeklődésemnek időben távol gyökerező oka van. Vonzódásom Szamuely személyéhez még abból az időből származik, amikor számomra a Magyar Tanácsköztársaság egyet jelentett Szamuelynek Dobos pilóta társaságában megtett szovjet-oroszországi útjával. A hangsebességet túlszárnyaló gépek korában csak a felületes ítélkező kicsinyelheti le a vállalkozás aerodinamikai jelentőségét (ahogy akkor mondták volna), még kevésbé a kockázat nagyságát. A csodálkozóni tudását el nem vesztett ember azonban egyszerre adózik még ma is a technikai találékonyságnak és az utasok személyes bátorságának. Egyik sem lebecsülendő, hiszen a hiteles leírások alapján úgy tűnik, Asbóth Oszkár (igen, a helikopter feltalálója) körültekintő előkészítő munkája nélkül kalandor vállalkozás lett volna az út. Érthető, ha egy gyermek képzelete még fantasztikusabbá — ténylegesen is fantasztikus volt — növelte a vállalkozást: „Micsoda bátorság! Micsoda kaland! Milyen felejthetetlen, egyedi és utánacsínálhatatlan tett!” (Bár megtehetette volna legalább még egyszer Szamuely — aug. 2-án, a vasanyúkúti út helyett. De a gépek vagy mozdíthatatlanok voltak, vagy pilótáikkal már rég az ellenforradalmárokhoz szöktek.)

Ma, amikor pedig már a fejlődés íve, egy élet feszülése érdekel, a felcsigázott gyermeki kalandvágy emléke mégis feltámad bennem. Ahogy megmértem a gyermek kalandvágyát és Szamuely tettét, úgy tűnik, mintha magam és korosztályom jó néhány tagjának nehezen érő nosztalgiáját dobnám serpenyőbe. Azét a korosztályét, amely Che Guevarát látta így, kiterítve, egy bolíviai falucskában a lapok fotóin, mint ahogy ebben a kötetben fekszik Szamuely a hullakamra betonteknőjében. Azét a korosztályét, amely Szamuely bőrkabátos alakját, motorrosszemüvegtől szorított, csillagos Lenin-sapkáját látta tankönyveiben, majd Che bőrzekés, csillagos-sapkás képéért lelkesedett.

Persze Szamuelyben látni a Kaland megtestesítőjét nagyobb rágalom, mint vérengzőnek mondani őt.

Mert a kaland önmagára irányul. A forradalmár cselekvése a közösségre.

A kalandvágyót a kaland szomja vezeti, s hamar kielégíthető, de a következő másodperc már ürességet és sivatagi szomjat hoz. A forradalmárt a közösségi cél szomja vezeti, amely nem érhető el egyetlen tett cselekvési sorával.

A kaland tettek összefüggéstelen sora, a forradalmárt a „Mik vagyunk? Hová megyünk?” kérdései vezérik.

Az egyes kalandok lehetnek homlokegyenest ellenkező értéktartalmúak is. A forradalmáréi egygyökerűek.

Ahogy Balázs Béla naplójában olvasható: „a kaland sokfelé és sokféle. Mélyebb pedig az egy”.

Mégis a kötet elolvasása után, most már Szamuelyt magát nézve, a repülőút semmit sem veszített jelentőségéből. Drámai csomópontként válik ki Szamuely „kalandokban” nem szűkölködő életéből.

Regényről beszéltem a kötet egészével kapcsolatban, s a drámáit mégis műfaji értelemben használtam most. Műfaji értelemben, mert Szamuely élte drámairó után kiált. Vagy filmrendezőért. Nem pusztán azért, mert e századi történelmünk egyik legdicsebb és legtragikusabb vállalkozását lehet felmérni az ő életén keresztül. Azért elsősorban, mert a forradalomról és a forradalomban résztvevő emberről nem szüntünk meg

gondolkodni. Tágabb értelemben a történelem alakítására vállalkozó emberről van szó. Gyakori ma, hogy ezt az embert minden illúziójával ütköztetik a történelmi valósággal. Bemutatják színpadon, filmen, regényben, miként okoz kárt önmagában és a történelem menetében. Ezek a konfliktusok gyakran túlságosan elvontan, vagy pedig a távoli történelem mezében jelennek meg.

Szamuely személye a jelzett konfliktus nem feltétlenül parabolisztikus, de korszerű felvetésére is alkalmas lehetne. Még a „balos” türelmetlenség ábrázolására is. Mindezen szalontémák azonban meg sem közelítik a sorsában rejlő mélységet. Bár kétségtelenül szükségesek, hogy benne legyenek egy megírandó, megírásra váró dráma, elkészítésre váró film szövetében. Akad-e egyszer vállalkozó?

Ami az említett témák színfoltjait magába olvasztja, az a magyar forradalmak, a maguk sajátosságaival. A végig nem harcolt, vagy elbukott forradalmak, amelyek teljes súlyukkal ránehezednek a legkiválóbb személyiségekre, így Szamuelyre is.

1848-ról nyilvánvaló, hogy Petőfi neve képviseli a legradikálisabb utat. '19-ből, úgy vélem, Szamuely — aki halálakor alig valamivel volt idősebb, mint Petőfi — neve fémjelzi leginkább a legradikálisabb törekvéseket. (A Vörös Újság a Kommun Marat-jának nevezte, s maga is hasonló céllal akart lapot indítani, mint Marat.)

Szamuely vitathatatlanul a forradalom nagy egyénisége volt. Képzeljünk el egy forradalmárt, akit minden arra determinált, hogy a Kunéhoz hasonló nagyságrendű feladatokat oldjon meg, de aki egyre inkább kiszorul a politikai küzdőtérrel, s akinek — nem lévén költő, „csak” újságíró — még a Petőfi-méretű elégtétel sem jut ki. Bemje sem akad, bár a véletlen is segíthetett volna: Stromfelddel együtt utaznak fel Győrből Pestre. Stromfeld mint frissen kinevezett vezérkari főnök. Ez persze csak kíváncsi, a valóság az, hogy a Tisza környékén kibontakozó összeomlás idején Fonyódon ellenőrzi a Balatonnál üdülő gyerekek beszállásolását, mert látva a korábbi tehetetlenséget és szervezési hibákat, más tér nem lévén számára, itt éli ki tenniakarását.

Mindezek ellenére van hasonlóság Petőfi pályájával. Március 21-én a Visegrádi utcában a szemtanúk véleménye szerint ő áll az események középpontjában, mint Petőfi a másik emlékezetes márciusi napokban. Figyelme mindenre kiterjed: utasításokat adott a fegyver- és lőszerraktárak megszállására, a bankok és ékszerüzletek őrzésére, a fosztogatások megakadályozására, stb. A forradalmi katonai vezető legjobb erényeit csillogtatta ekkor is, a román támadás visszaverésekor, május elején is, és az ellenforradalmi góccok felszámolásakor, júniusban is.

Aztán ahogyan a forradalomról vélekedett még 1918-ban Szovjet-Oroszországban — „A forradalom útjai tiszták, világosak és egyenesek” —, akár Petőfi is írhatta volna.

Aztán egy jellemző különbség: házassága Szilágyi Jolánnal március 21-én és később a röjtöki nászút. Mennyire más volt, mint Petőfi költői örömmünepe.

És végül, ahogyan mindkettőjüket félreállítják, ahogy elveszítik a méretükhöz szabott cselekvési lehetőséget. Viszont a helyükre sem áll senki, s közben még a nevüket is meghurcolják.

És legvégül a haláluk. Mindketten egyedül maradtak utolsó perceikre, annyira, hogy az adózni kívánó utókor még a maradványaikat sem találta meg.

Petőfivel azonban nem a maga felismerése rokonítja Szamuelyt, hanem a történelem különös véletleneinek tűnő szerephasonlóságok.

★

Az elindító szellemi égtáj messze esik 1848-tól. Ady Nagyváradja indítja útjára, amihez hamarosan hűtlen lesz és Kis Párizsból „Pece-parti Párizzsá” fokozza le. Szellemi és erkölcsi függetlenségét, meg nem alkuvását már korai cikkeinek helyenként mutáló hangjában is tisztán felismerhetjük. Egy, a korra jellemző sajtóperben leszögezi, hogy cikkét „híven és a valóságnak teljesen megfelelően, a toll teljes tisztaságával és függetlenségével” írta. Újságírói stílusában mindig is megmaradt valami tényekhez ragaszkodó szikárság. Valószínűleg a nagyvára-

di újságírói gyakorlat idegenítette el a radikálisnak mondott habzó szájú általánosságoktól, a sortöltő és fantáziátlan újságírói és politikai közhelyektől, az információszegénységet leplező, megfoghatatlan általánosságoktól. Amellett, hogy tudja, mikor kell a tények bizonyító erejével élni minden stílusbravúr nélkül, azt is tudja, hogyan kell a tényeket, az apró eseményeket felszűrni az ironia halálos lándzsájára. Meg is sebzi vele például, nem is egyszer, a geszti vadkant. De a klerikalizmus reverendáját is felemeli vele, hadd lássék a csupasz igazság. Fő műve azonban (A klerikalizmus mérlege) elsősorban a tények vad erejére épít.

Újságíróskodásának ezen a magatartásbeli alapján fejlődött forradalmárrá a lövészárók, a hadifogság és az októberi események hatására. Ezen az alapon fejlődött „a forradalom lelkiismeretétvé”, ahogyan egyik kortársa nevezte. Nem volt túlzás a forradalom lelkiismeretének nevezni. Hiszen a jobboldali szak szervezeti és szocdem vezetők, az antant Pestre küldött, zavarosban halászó megbízottai, az ellenforradalmi terveket szövögetők hozzá igazították minden fondorlatukat. Tőle nem volt nyugvásuk, mint a gyilkosnak a saját lelkiismeretétől. De „balrább” állt Kuntól is, aki — exponált lévén — igen gyakran belekényszerült az egyesült párton belül a taktikázgatásba, sőt az egység érdekében Szamuely félreállításába is. Míg végül a Forradalmi Kormányzótanács utolsó ülésén ketten maradnak, akik kitartanak a hatalom megvédése mellett.

Mindkettőjük alternatívája világos volt. Kun Béláé: időt nyerni belső békével. Szamuelyé: időt nyerni az osztályharc gyors és következetes végigvitelével. Éppen ezért a kommün menetében az események dialektikája a legnehezebb feladatot jelölte ki Szamuely számára, ami feladat lehet a forradalomban — a diktatúra végső eszközével való élest: a terror gyakorlását, ahogy Petőfi fogalmazná. (Még ha Szamuely lehetőségei mégoly korlátozottak és időlegesek voltak is.)

Mondani sem kell azonban, nem volt az a vérszomjas fenévad, aminek az ellenforradalmi sajtó lefestette. Ugyanakkor a konfliktusa sem volt az, amit a rágalmak rákényszeríthettek volna: nem az „ölni vagy nem ölni” kérdésén töprengett. Sokkal inkább a cselekvés embere volt, mint a moralizálásé. (El-lentétben Korvinnal, akiről tudjuk, hogy vívódást jelentett számára a Politikai Nyomozó Osztály vezetésének elvállalása. Rokonságban viszont a moralistának feltüntetett Lukács Györggyel, aki Szolnok alatt, a nehéz május eleji napokban — állítólag — tizedeltetett a dezertálás megakadályozására.) A konfliktusok politikai végigharcolását akarta, aminek csak egyik eszköze, de nem kizárólagos eszköze volt a fegyveres leszámolás.

Hogy mennyire nem, arra jellemző, hogy a kalocsai ellenforradalmi fészék felszámolása után vitát próbált kezdeményezni az érseki palota lakóival (!) — volt hozzá adata: kimerítően megírta a kalocsai érsekség vétkeit. Nem volt tehát minden mértéken felül türelmetlen sem. Bár szinte minden kommün alatt tőle származó írásos emlék a pillanat bírálatából és az azonnali cselekvés sürgetéséből állt. Minden forradalom alapkérdését tartotta állandóan napirenden: mi van soron? Mit kell rögtön megtenni, mit később, s mi az, amit majd holnap. Beszédei és felszólalásai egytől egyig a döntő láncszem megragadásának jegyében fogantak. Mégis egészen nyilvánvaló, hogy bármennyire az ügyre tekintett, az a suttogó rágalomhadjárat, ami áprilisban megindult ellene, s halálával még inkább felerősödött, bánthatták önértétét. Nem valószínű, hogy pusztán politikai kérdésként kezelte a maga tisztázását, aminek érdekében nyilatkozatokra vállalkozik, jegyzőkönyvet vétet fel a repülőgépen szállítandó tárgyakról, Moszkvába repülése előtt. Mindezt nem pusztán azért tehette, mert benne egy politikai népbiztost járatnak le. Ő, aki magát mindig tisztának hitte, forradalmár önértetében érezhette megbántva magát.

★

Visszatérve a repülőútjához. Egy majdani dramaturg, ha könnyen elérhető hatásra törekszik, bizonyos, hogy augusztus 2-ában találja meg a műalkotás — legyen az film, vagy dráma — idejét. Annak a napnak is késő délutáni óráit, amikor Pestről jövet — már civilben — feldúltan betér Rőjtökre, elbúcsúzni fe-

leségétől; majd a két Lenin-fiú még elviszi a határ közelébe, hogy onnan egyedül folytassa útját — a halálba.

Zalka Máté viszont írói érzékenységgel vette észre, mit jelenthetett Szamuelynek a moszkvai tartózkodás Lenin társaságában. Mintha egy pillanatra elrévedne: „megrohanták az emlékek”. Mire gondolhatott, nem tudhatjuk pontosan. Bizonyos azonban, hogy nem az ismerős helyek újbóli turisztikai látványának öröme ragadta el. Pillanatig tartó révedezéséből a jelenbe az térítette vissza, hogy „Lenin megérintette a karját”.

Mit gondolhatott, nem tudhatjuk. De, hogy az összehasonlítás elkerülhetetlen volt számára, az kézenfekvő. Kitűnik ez a hazatérése után tartott egyik beszédéből is (1919. május 31.). Elutazása előtt saját munkájából tapasztalhatta, hogy a magyar forradalmat szinte megfojtják sokirányú lekööttségei, Budapesten a lakáskérdés válik napi gondná. Míg kint az orosz proletariátus a „nélkülözés legborzalmasabb fajtáját” ismeri meg — amelyhez fogható Magyarországon szinte senki sem élt át —, de megvédi a forradalmat és megtartja a hatalmat. A Vörös Téren az általános katonai kiképzést látja, Budapesten pedig a „lakás-szerzés már valósággal hivatássá vált”. Ő maga pedig a hadsereg szervezése helyett, mint lakásügyi népbiztos, központi bútorelosztó hivatalt (!) szervez.

Tizedrangú feladatnak tartotta volna a lakáskérdést, a rokkantkérdést, a gyermeküdtetést stb., mindent, amire ma is olyan büszkék vagyunk? Nyilván nem, mert akkor nem végezte volna olyan lendülettel a munkáját minden területen. De nem foghatta fel önmagában megálló eredménynek sem. „A cél: most is a forradalom és nem a reform” — írja a Vörös Újságban. Szovjet-országi élményei a radikalizmusában erősítették meg. Hiányzott belőle a kesergésre való hajlam, a köldöknezők zibbadt fásultsága. Ha feladatot kapott, a ráeső részt mindig teljesítette. (Ezért is nyilvánvaló, hogy az öngyilkosságával kapcsolatos hír teljességgel koholmány: bizonyíthatóan feladatot kapott, úgy ment az osztrák határ felé.) Minden rendű és rangú munkát egyforma forradalmi lendülettel végzett. Átlátta a legkuszáltabb helyzeteket is, és pontos intézkedéseket hozott vagy tett. Mégis sokszor úgy érezte magát, mint ha egy Saint Justöt, vagy egy Marat-t hivatali aprómunkára kényszerítettek volna ahelyett, hogy a korrupció, a feketézők, az ellenforradalmárok leleplezésével bízták volna meg. Indoklásul pedig azt kapná, hogy szigorúsága miatt alkalmatlan nagyobb feladatok ellátására. És amit nem mondtak, de a politikai élet mélyvizének kajánosságával sokan gondolhattak: hadd vesszen bele a szinte átláthatatlan, legfőképpen pedig a Tanácsköztársaság akkori lehetőségei mellett kielégítően megoldhatatlan feladatokba (pl. a lakáskérdés).

Mindent a szovjet-országi eseményekhez mért, mint annyian kortársai közül. Az viszont világos, hogy tisztában volt a Magyar Tanácsköztársaság természetével. „Nálunk a dolgok nem olyan tempóban alakultak, mint Oroszországban. Oroszországban mindjárt a forradalom kitörése után megindult a nyílt harc az ellenforradalom ellen. (...) Nálunk ez csak a forradalom későbbi szakaszában, a forradalom negyedik, ötödik hónapjában kezd bekövetkezni, vagyis ma tartunk ott, ahol Oroszország a forradalom első hónapjaiban” — mondta egy munkás- és katonatanács előtt.

Nem volt persze tévedhetetlen. Hiszen ő is osztotta a világforradalom eljövételével kapcsolatos általános elképzelést. A külpolitikai helyzet megítélésében és az ebből levonandó gyakorlati következtetésekben azonban nem tévedett — igazát később maga Kun is elismerte. A földkérdésben ő is azt hitte, megelőzik az oroszországi példát. De a parasztság helyzetének megítélésében és a megfelelő politika kialakításában az átlagosnál taktikusabbnak bizonyult. Azt is meglátta és ki merte mondani, hogy „nemcsak a burzsoázia ellenforradalma fenyeget bennünket, hanem a nem öntudatos vagy nem eléggé öntudatos proletariátus ellenforradalma is.”

Hordozta magában a kor nagy tévedéseit. A savanyúkúti halál azonban a saját halála volt. Forradalmi lelkiismeretével vívta ki, hogy halála ne pusztán a kor tévedéseiből, történelmi illúzióiból legyen levezethető! Saját halált halt, mint a tömegsírba került Petőfi.

Pál József

Farkas András kiállítása Salgótarjánban

Farkas András kiállításához

Korunk sűrű eseményű sodrásában nagyon gyakran csak a csillogó-villogó, a harsogva szemünkbe tolokodó élményekről véljük, hogy azok valóságos értéket közvetítő események. Néha már azt hihetnénk, hogy nem ismerjük a csend szorongató mélységének szépségét, a csöndesen szólás ember-melegű közvetlenségét. Különösen igaz ez a képzőművészet területén, ahol bizony elég sok attrakció vonja el figyelmünket a halkabban, bár igazabban szólók szerénységtől ékes munkáitól. Már-már csak a manuális bravúrt értékeljük, s elfeledjük a kéz húzta vonal

Harminc év művészi munkában, s ebből 25 év Nógrád megyében, Balassagyarmaton: ezen a jelentős évfordulón lépett túl Farkas András festőművész (...)

Ez a művészet nagyszerű naplója Balassagyarmat és környéke átalakulásának, munkás és hatalmas erőfeszítésekre képes dolgozó népének; lírai hangulatú vízfestményei és tollrajzai pedig a táj és az ember, a gyöngéd emberi érzelmek kitisztult szép megörökítései.

Farkas András képei az ember tiszteltéről szólnak. Együttérző melegség árad alakjaiból, akár tevékeny emberként állítja

nagyszerűsége mégiscsak a szem, a gondolkodva látás szülötte.

Hogy mindez mennyire igaz, azt Farkas András kiállítása igazolhatja.

Lírai halkszavúságában is emberléptékű fegyellemmel szóló művész munkáit köszöntjük Farkas Andrásnak a látott és megélt világ-valóság jegyeiből épített képeiben, azt a költői világot, amely a nézőben, XX. századi ritmusú életünkben a belső izgalom szépségét idézi fel. S ehhez nem attraktív eszközöket, hanem a szakma becsületes ismeretét használja; nem megdöbbeneni akar, hanem gondolkodásra készíteni. Bensőséges hangulatú színvilága, az élet próbáit emberi arcra író vonalritmusai a valóságos élet élmé-

elénk őket, akár megfáradtakként — egy hosszú, munkásélet súlyával a vállukon. Szerelmes, szép ifjai az ifjúság megértéséről, szeretetéről, s a bennük az emberiséget megtartó, megújító erő iránti csodálatról tanúskodnak.

Hangvétele népies. Szándékosan, makacsul ragaszkodik ahhoz, hogy a népművészettől eltanult és a művészettörténet igazi értékeit mindig jellemző tiszta hang és szerkezet legyen munkásságának zsinórmértéke; hisz abban, hogy a művészetre nagy feladat vár a szocialista ember tudatának fejlesztésében, méltóságának munkálásában. Nem menekül a valóság gondjai elől a mesék valótlanágába.

nyét idézik úgy, hogy abban az általa választott élményben mindig jelen van a mindenki számára egyaránt érthető általános erkölcsi tanulság, s az örömet adó esztétikai érték is.

Talán művészi-emberi egyénisége, azaz az abból eredő szerénység okozta, hogy műveivel még nem volt alkalmunk elégszer találkozni. Ezért is valóban ünnepeles alkalom, hogy most itt megismerkedhetünk munkásságának válogatott alkotásokban élénk tárt bizonyítékaival, egy kulturális hagyományainkra, népi gondolkodásmóddal építő és korszerűen szóló művésszel.

(Részlet Bereczky Lórántnak, a Bolyai János Gimnázium Derkovits-galériájában rendezett kiállításon elhangzott megnyitó beszédéből.)

Hamis varázslatok nem kápráztatják józan, földet művelő őseitől örökölt világlátását. Azért gyökeresedett meg Nógrádban, mert szülőföldje, faluja szinte változatlanul él itt is tovább benne, biztosítva lelke egyensúlyát, tettei tisztaságát.

„Az igazság mindig nagyon egyszerűen érthető” — mondta egy előadásában Esze Tamás író. Farkas András művészetében mindennapjaink igazságai vannak megörökítve, az igazsághoz méltóan egyszerű és közérthető formában.

(Részlet Kovalcsik Andrásnak a kiállítás katalógusába írott előszavából.)

